Patanjali
Mahabhasyapradipodyotah

PK
531
A15
1899
v.1
pt.9

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY

WILLIAM H. DONNER
COLLECTION

*purchased from
a gift by*

THE DONNER CANADIAN
FOUNDATION

BIBLIOTHECA INDICA:

A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

New Series, No. 989.

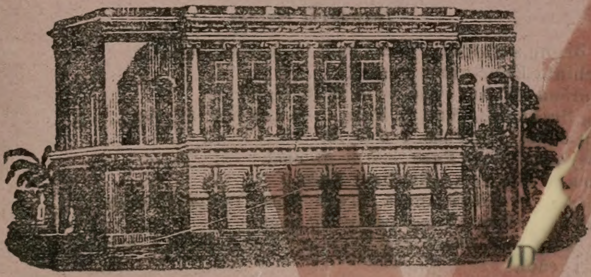

महाभाष्यप्रदीपोद्योतः ।

MAHĀBHĀṢYAPRADĪPODDYOTA

BY

NĀGEÇA BHAṬṬA

EDITED BY

PAṆḌIT BAHUVALLABHA ÇĀSTRĪ.

VOL. I, FASCICULUS IX.

CALCUTTA:

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS

AND PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET,

1901.

वाराणसी

PK 531 A75 1899 V.1 pt.9

LIBRARY
MAR 19 1969
UNIVERSITY OF TORONTO

FOR SALE

...ARY OF THE

...CIETY OF BENGAL,

..., PARK STREET, CALCUTTA,

AND OBTAINABLE FROM

...HE SOCIETY'S AGENTS, MESSRS. LUZAC & CO.,

...6, GREAT RUSSELL STREET, LONDON, W.C., AND MR. OTTO HARRASSOWITZ, BOOKSELLER, LEIPZIG, GERMANY.

*Complete copies of those works marked with an asterisk * cannot be supplied—some of the Fasciculi being out of stock.*

BIBLIOTHECA INDICA.

Sanskrit Series.

		Rs.	
Advaita Brahma Siddhi, (Text) Fasc. 1–4 @ /6/ each	...	1	8
Advaitachinta Kaustubhe, Fasc. 1	...	0	6
*Agni Purāṇa, (Text) Fasc. 4–14 @ /6/ each	...	4	2
Aitarēya Brāhmaṇa, Vol. I, Fasc. 1–5 and Vol. II, Fasc. 1–5 Vol. III, Fasc. 1–5 Vol. IV, Fasc. 1–5 @ /6/	...	7	8
Aṇu Bhāṣyam, (Text) Fasc. 1–5 @ /6/ each	...	1	14
Aphorisms of Sāṇḍilya, (English) Fasc. 1	...	0	12
Aṣṭasāhasrikā Prajñāpāramitā, (Text) Fasc. 1–6 @ /6/ each	...	2	4
Açvavaidyaka, (Text) Fasc. 1–5 @ /6/ each	...	1	14
Avadāna Kalpalatā, (Sans. and Tibetan) Vol. I, Fasc. 1–5; Vol. II, Fasc. 1–5 @ 1/ each	...	10	0
*Bhāmatī, (Text) Fasc. 4–8 @ /6/ each	...	1	14
Bhāṭṭa Dīpikā Vol. 1, Fasc. 1–2	...	0	12
Bṛhaddēvatā (Text) Fasc. 1–4 @ /6/ each	...	1	8
Bṛhaddharma Purāṇa, (Text) Fasc. 1–6 @ /6/ each	...	2	4
Bodhicaryavatara of Cantidevi, Fasc. 1	...	0	6
Catalogue of Sanskrit Books and MSS., Fasc. 1–3 @ 2/ each	...	6	0
Çatapatha Brāhmaṇa, Fasc. 1–4	...	1	8
*Caturvarga Chintāmaṇi (Text) Vols. II, 1–25; III. Part I, Fasc. 1–18. Part II, Fasc. 1–10 @ /6/ each	...	19	14
Çlokavartika, (English) Fasc. 1–2	...	1	8
*Çrauta Sūtra of Āpastamba, (Text) Fasc. 4–15 @ /6/ each	...	4	8
Ditto Çānkhāyana, (Text) Vol. I, Fasc. 1–7; Vol. II, Fasc. 1–4, Vol. III, Fasc. 1–4 @ /6/ each	...	[illegible]	10
Çrī Bhāshyam, (Text) Fasc. 1–3 @ /6/ each	...	[illegible]	2
Gadadhara Paddhati Kālasāra Vol I. Fasc. 1–2	...	0	12
Kāla Mādhava, (Text) Fasc. 1–4 @ /6/ each	...	1	8
Kāla Viveka, Fasc. 1–4	...	1	8
Kātantra, (Text) Fasc. 1–6 @ /12/ each	...	4	8
Kathā Sarit Sāgara, (English) Fasc. 1–14 @ /12/ each	...	10	8
Kūrma Purāṇa, (Text) Fasc. 1–9 @ /6/ each	...	3	6
Lalita-Vistara, (English) Fasc. 1–3 @ /12/ each	...	2	4
Madana Pārijāta, (Text) Fasc. 1–11 @ /6/ each	...	4	2
Mahā-bhāṣya-pradīpōdyōta, (Text) Fasc. 1–8 @ /6/ each	...	3	0
Manuṭīkā Saṃgraha, (Text) Fasc. 1–3 @ /6/ each	...	1	2
Mārkaṇḍēya Purāṇa, (English) Fasc. 1–6 @ /12 each	...	4	8
*Mīmāṁsā Darçana, (Text) Fasc. 7–19 @ /6/ each	...	4	14
Nārada Smṛti, (Text) Fasc. 1–3 @ /6/	...	1	2
Nyāyavārtika, (Text) Fasc. 1–4 @ /6/	...	1	8
*Nirukta, (Text) Vol. III, Fasc. 1–6; Vol. IV, Fasc. 1–8 @ /6/ each	...	5	4
Nyayabinduṭīkā, (Text)	...	0	10
Nyāya Kusumāñjali Prakaraṇa (Text) Vol. I, Fasc. 1–6; Vol. II, Fasc. 1–3 @ /6/ each	...	3	6
Padumawati Fasc. 1–3 @ 2/	...	6	0

BIBLIOTHECA INDICA:

A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY

THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES.—NOS. 939, 948, 958, 962, 969, 970, 974, 978, 989.

MAHĀBHĀṢYA PRADĪPODDYOTA

BY

NĀGEÇA BHATTA.

EDITED BY

PAṆḌITA BAHUVALLABHA ÇĀSTRĪ.

Vol. I.

CALCUTTA:

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS, AND PUBLISHED BY THE ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET.

1901.

महाभाष्यप्रदीपोद्द्योतः।

नागेशभट्टविरचितः।

बहुवल्लभशर्मणा परिशोधितः।

बङ्गदेशीयासियाटिक्सोसाइट्याख्यसमाजानामनुमत्या
व्ययेन च।

कलिकाताराजधान्यां
वाप्तिस्तमिशनयन्त्रे मुद्रितः।
शकाब्दाः १८२३।

बुद्धिसन्निहिता इत्यर्थः। अयं भावः। शब्दा उपस्थिता बोधं जनयन्ति। उपस्थितिस्तु स्मृतिरूपा प्रत्यक्षरूपा च न त्वन्त्यैवेति नियमः। लिपिस्मारितपदैर्बोधानापत्तेरिति॥

सन्निधानमिति। (कै)

प्रतीतिरित्यर्थः। यथायोगमुच्चारणेन संज्ञया वेत्यर्थः॥

प्रतीयमानो हीति। (कै)

यद्यप्युच्चारणे प्रधानमपि अर्थप्रतीतावङ्गभावम्प्रतिपद्यते तथाप्युच्चारणकृतायास्तत्प्रतिबिम्बविशिष्टस्फोटाभिव्यक्तेश्चिरस्थायितयोपपद्यते। शब्दज्ञानमात्रस्य तु न तदभिव्यञ्जकत्वम्। वक्ष्यमाणहेतोरिति भावः॥

अन्यस्येति। (कै)

दीर्घादिरूपशब्दस्येत्यर्थः॥ भाष्ये

[1]ह्रस्वसम्प्रत्ययादिति। (भा)

तृतीयातत्पुरुषः॥

ऋगित्युक्ते सम्पाठमात्रं गम्यते। (भा)

एतेनोच्चारितानामेव प्रत्यायकत्वे रहसि पुस्तकमीक्षमाणस्य बोधानापत्तेर्वाचकज्ञानसामान्यस्यैव बोधे तन्त्रत्वेनेदमयुक्तमित्यपास्तम्। मानसजपस्थल इव तत्रापि सूक्ष्मोच्चारणाद्बोधेनादोषः।

---

१ ह्रस्वसम्प्रत्ययादिति चेदुच्चार्यमाणसंप्रत्यायकत्वाच्छब्दस्यावचनम्॥

---

* अत्र "शब्द" इत्यधिकम् बहुषु भाष्यपुस्तकेषु।

जपे हि मन्त्राणां वैस्वर्य्यनियमेन तत्तत्स्थानेषूच्चादिदेशोपलभ्यमानत्वरूपोदात्तत्वादेर्मात्राकालिकत्वादिरूपह्रस्वत्वादेश्च विनोच्चारणमनभिव्यक्तेः। यद्वा लिपेरेव चेष्टादिवत्सङ्केतेन बोधकत्वमत एव लिपौ शब्दत्वभ्रमौ बालानाम्। यद्वा। लिपावनादेश्शब्दतादात्म्याध्यासाद्बोधकत्वम्। लिपौ शब्दत्वबाधज्ञानवतां पण्डितानामप्यन्तः करणादावात्मत्वप्रत्यये भ्रमत्वं जानतामनादिसिद्धारोपेणैव व्यवहारवद्बोधोऽपि॥ ननु ऋगित्युक्ते तद्विशेषाप्रतीतेरर्थप्रतीतिसम्भावनाया अप्यभाव उक्तस्य वेदत्वस्य चार्थप्रतीतिजनकतानवच्छेदकत्वादत आह

यद्यपीति। (कै)

ऋक्शब्देन विशिष्टसन्निवेशापि ऋक्प्रत्याय्यत इत्यन्वयः। यत्र सङ्केतादिवशादृगित्युक्ते [१]"अग्निमीळे पुरोहितम्" इत्याद्यानुपूर्वीप्रकारेण बोधस्तत्रापि सा स्वार्थं बोधनादिक्रियाकर्मत्वेन न प्रत्याययतीतिभावः॥

प्रत्यायनमिति। (कै)

तच्चैतत्सूत्रेणैवेति बोध्यम्॥ अनेन तत्प्रत्यायनमशक्यमित्याह भाष्ये

---

१ ओम् अ॒ग्निमी॑ळे पु॒रोहि॑तं य॒ज्ञस्य॑ दे॒वमृ॒त्विज॑म्। होता॑रं रत्न॒धात॑मम्। ऋक्संहि—अ १। म १। अ १। सू १। ऋक् १॥ अग्निनामकं देवमीळे। स्तौमि। ईड स्तुतौ। इति धातुः। डकारस्य ळकारो बह्वृचाध्येतृसम्प्रदायप्राप्तः। तथा च पठ्यते।

"अज्मध्यस्थडकारस्य ळकारं बह्वृचा जगुः।
अज्मध्यस्थढकारस्य ळ्हकारं वै यथाक्रमम्"॥

[१]अवरकालत्वादिति ॥ (भा)

[२]परा सूत्रादिति। (भा)

"सूत्रात्" प्रत्याहार सूत्रात् "परा" परकाला क्रियत इत्यर्थः। तेषामनादित्वादेषां पाणिनिकृतत्वादिति भावः ॥

[३]अवरकालैवेति। (भा)

वाक्यार्थज्ञाने पदार्थज्ञानस्य कारणत्वादितिभावः ॥ "शब्दक्रमः" अष्टाध्यायीक्रमः ॥

[४]प्रत्याहारोत्तरकाला सवर्णसंज्ञेति। (भा)

[५]नाऽऽज्झलौ (पा)

इत्येतद्विषयनिर्णयोत्तरं तत्परिहारेण सवर्णपदशक्तिग्रहस्यैव व्यवहारोपयोगित्वादितिभावः ॥

वर्णानामुत्पत्ताविति। (भा)

प्रतीतावित्यर्थः ॥ "अक" इत्यादावाद्यवर्णस्यैवा एव प्रत्याय्यकत्वादध्याहारेण व्याचष्टे

---

१ वर्णपाठ उपदेश इतिचेदवरकालत्वात्परिभाषाया अनुपदेशः ॥

२ किं परा सूत्रात् क्रियते इत्यतोऽवरकाला ॥

३ नेत्याह। सर्वथावरकालैव ॥

४ वर्णानामुपदेशस्तावत्। उपदेशोत्तरकालेत्संज्ञा। इत्संज्ञोत्तरकाल आदिरन्त्येन सहेता (१। १। ७१) इति प्रत्याहारः। प्रत्याहारोत्तरकालासवर्णसंज्ञा। सवर्णसंज्ञोत्तरकालमणुदित्सवर्णस्य चाप्रत्ययः इति ॥

५ अ १। पा १। सू १० ॥

अइउणिति ॥ (कै)

उत्पादयतीति । (कै)

प्रत्याययतीत्यर्थः ॥ "प्रत्याहारे" अइउणित्यादौ । न च प्रत्याहारेषु तद्वाच्यवाच्ये लक्षणाङ्गीकारान्न दोषः । उक्तभाष्यरीत्या तद्वाच्यानां प्रत्यायकत्वाभावेन तेषामशक्तत्वेन लक्ष्यतावच्छेदकलक्षणामूलसम्बन्धज्ञानयोर्दुरुपपादत्वात् ॥ एवं प्रत्याहारेषु सूत्रप्रयोजनाभावमुक्त्वा "[1]अस्य च्वौ" इत्यादावपि तमाह

[2]तत्रानुवृत्तिनिर्देशे इति (भा)

भाष्ये । वृत्तिं वर्णसमाम्नायमनुगतस्तत्सदृशोऽनुवृत्तिरकारादिस्तस्य निर्देशः स्वरूपेणोच्चारणमित्यर्थः ॥ तत्र सवर्णाग्रहणे हेतुमाह

व्यक्तीति । (कै)

अनन्ता व्यक्तय इति पक्षे इत्यर्थः ॥ तदाह

अवान्तरभेदेति । (कै)

जात्येकत्वेऽपि व्यक्तीनां परस्परं भेदसम्भवादित्यर्थः ॥ एकाऽवर्णव्यक्तिरिति पक्षे तु यद्यपि सिध्यति तथापि सोऽसङ्गतः । उदात्तादिविरुद्धधर्माध्यासात् यदि तु ध्वनिनिष्ठास्ते तदा कत्वखत्वादिकमपि तन्निष्ठमस्तु किं वर्णभेदेनन्ता एवेति भावः ॥ अनणो वचनादपि कथं ग्राहकत्वमत आह

---

१ अ ७ । पा ४ । सू ३२ ॥

२ तत्रानुवृत्तिनिर्देशे सवर्णाग्रहणमनण्त्वात् । वा ॥

[1]अणसदृश इति ॥ (कै)

उभयम् । (कै)

अनण्त्वमनुच्चारणं च ॥

मध्यपातिनामिति । (कै)

दृष्टान्तार्थम् ॥

नास्तीति । (कै)

अइउणित्यादावलादि जातिनिर्देशादेषामणत्वं प्रत्याहारग्रहणेषु च न दोषः ॥ "ल्वादय" इत्यादिनिर्देशाच्चैवार्थे लिङ्गमित्युच्यते तदा सूत्रमेव व्यर्थमित्याह

आकृतीति ॥ (कै)

प्रत्याहारे । (कै)

अइउणित्यादि सूत्रे ॥

अनुवृत्तिनिर्देशे (कै)

[2]"अस्य च्वौ" इत्यादौ ॥

उपदिश्यते । (कै)

उच्चार्यते प्रत्याय्यते वा ॥

नान्तरीयकमिति । (कै)

जातेः साक्षादुच्चारणासम्भवात्तदुच्चारणम् । किं च । जातौ

---

१ अणासदृशोऽणिति गृहीष्यत इत्यर्थः ॥

२ अ ७। पा ४ सू ३२॥

कार्य्यान्वयस्य व्यक्तिं विना साक्षादसम्भवात्तदुच्चारणं तद्बोधनमित्यर्थः॥ तत्र दीर्घादिव्यक्त्याक्षेपे बीजमाह

[१]अत्वं चेति॥ (कै)

प्रमाणकृतभेदे दृष्टान्तमभिधाय गुणकृतभेदेऽप्याह

शुक्ले इति॥ (कै)

श्रुतिः। (कै)

श्रवणोपलब्धिः॥

भेदाद्भेद इति। (कै)

जातेरिति शेषः॥

[२]सत्यपीति। (कै)

श्रुतिभेदो हि व्यक्तिभेदसाधको नाकृतिभेदे साधक इति भावः। अत एव ह्रस्वोऽयमकारो दीर्घोऽयमकार इति अत्वेन सामानाधिकरण्यानुभवः। इकारादिष्वत्वमननुभवान्न। अत एवोदात्तादयो न जात्यन्तरप्रयोजका इति तात्पर्य्यम्। न च आकारोऽयं न अकार इति प्रतीत्यनापत्तिः। तस्या व्यक्तिभेदविषयकत्वात्॥ भाष्ये

अनेकान्तेनेति। (भा)

अनियमेनेत्यर्थः। अभेदेन सामानाधिकरण्य इति भावः॥ तदाह

---

१ अत्वं च ह्रस्वदीर्घप्लुतेषु विद्यते यथा गोत्वं कृष्णे पिण्डे स्थूले शुक्ले कृष्णे चेति॥

२ सत्यपि श्रुतिभेदे एकाकृतियोगोऽस्त्येव यथा कृष्णे स्थूलेऽपि च गोपिण्डे गोत्वयोगः॥

अभेदस्यापीति ॥ (कै)

प्रत्यभिज्ञानादिति । (कै)

स एवायमितिप्रत्यभिज्ञानादित्यर्थः । अकारोऽकार इत्येकाकारप्रत्ययाच्चेत्यपि बोध्यम् ॥

नासावन्यत्वमिति । (कै)

भेदप्रतीतिमेवेत्यर्थः ॥

प्राणीति । (कै)

यद्यपि प्राणित्वं न जातिस्तथापि साधारणधर्मत्वाभिप्रायेणोक्तम् ॥

गवाश्वरूपेति । (कै)

गोत्वाश्वत्वरूपेत्यर्थः ॥ परे तु ह्रस्वषड्भेदवृत्त्येव अत्वं दीर्घषड्भेदवृत्त्येवात्वमित्यादिः "ननु चेति" भाष्याशयः । सकलव्यापकमत्वमप्यस्तीत्युत्तरम् ॥ ननु व्यापकजात्यैक्येऽपि व्याप्यजात्या भेदोऽप्यस्तीत्यत आह

अनेकान्तो हीति । (भा)

व्यापकधर्मेण समानाधिकरणव्याप्यधर्मकृतो भेदः केवलभेदबुद्धिं न करोतीत्यर्थ इत्याहुः ॥ ननु जातिनिर्देशे "[१]अष्टन आ" इत्यादावपि तन्निर्देशादकारादयः स्युर्यत्नाधिक्यं तूभयार्थं स्यात् । ह्रस्वोच्चारणे तु अर्द्धमात्रिकेन तस्यान्तरतम्याद् ह्रस्व एव स्यादत आह

---

१ अ ७ । पा २ । सू ८४ ॥

अष्टन इति॥ (कै)

दीर्घंव्यक्तीति। (कै)

व्यक्तेरुपलक्षणत्वे आन्तरतम्याद्ध्रस्व एव स्यादिति यत्नाधिक्या-नर्थक्यं तदवस्थमिति विशेषणत्वमेव तस्या इति भावः। अत्राति-रिक्तमात्रादि नास्त्येवेति तात्पर्य्यम्। केचित्तुदीर्घषड्भेदवृत्त्यात्व-जातेरेवात्वव्याप्याया स्तत्र निर्देश इति वदन्ति॥

अशब्दार्थ इति। (कै)

शब्दजन्यप्रतीतिविशेष्यत्वाभाववानित्यर्थः। यद्वा। शक्यताव-च्छेदकत्वेऽप्यशक्य इत्यर्थः॥

सर्वव्यक्तीनामिति। (कै)

जातिवैशिष्ट्येन प्रत्येकवृत्तिपरस्परभेदत्यागपूर्वकमभेदेनैकरूप्ये-णाश्रयणाज्जात्याक्रान्तसर्वव्यक्तीनां ग्रहणं सिध्यतीत्यर्थः। पूर्ववार्त्तिके-ऽण्ग्रहणाकरणे आकृतिग्रहणं हेतुः। आकृतेरपि भेदशङ्कायामनन्य-त्वाच्चेतिवार्त्तिकखण्डः। अपरमते अण्ग्रहणाकरणे सर्वव्यक्तीनाम-नन्यत्वं हेतुरनन्यत्वे आकृतिग्रहणम्। आकृतेर्ग्रहणं विशेषणत्वेना-श्रयणं रूपसामान्यादित्ययमाकृतिग्रहणादित्यस्यार्थोऽपरमत इत्येके॥ जात्याश्रयणमावश्यकमित्याह

तद्वच्चेति॥ (भा)

पूर्वा परा वेति। (कै)

उभयोरपि झल्त्वं न स्यात्। अन्यतरस्य प्रत्याहारसूत्रोपात्ता-दन्यत्वादितिभावः॥

अवात्तामिति। (कै)

वसेर्लुङि तसस्तामि वृद्धौ "[1]सः सी"ति तत्वे "झलोझली"ति सिज्लोपे रूपम्॥ ननु "[2]झल" इति सूत्रं क चरितार्थमत आह

अबुद्धेति। (कै)

बुधेर्लुङि रूपम्॥

भेद एवेति। (कै)

व्यक्त्योः परस्परं भेद एवेति भावः॥ भाष्ये

अनेकान्त इति। (भा)

उपात्ताभेदकधर्मसमानाधिकरणो भेदकधर्म इत्यर्थः। प्रकृतेऽभेदकधर्मस्त्वत्वम्। प्रयोगार्थे तु मध्यमेत्युक्तेर्द्रुतविलम्बितयोरित्युक्तम्॥

ह्रस्वदीर्घादीति। (कै)

वृत्त्या कालप्रमाणेन पृथक्त्वमिति तृतीयासमास इतिभावः। भाष्ये तु शेषविवक्षया षष्ठी हेतौ पञ्चमी वा॥

आकृतिग्रहणादिति। (कै)

तदुक्तम् "[3]अइउण्" सूत्रे भाष्ये "[4]तदर्थं तपरकरणम्"। "एवं च कृत्वा तपराः क्रियन्ते। आकृतिग्रहणेनातिप्रसक्तमिति" कृत्वेति॥

एकाकृतीयोग इति। (कै)

तन्मात्रनिष्ठत्यादिः॥

उदिदिति (कै)

---

१ अ ७। पा ४। सू ४९॥ २ अ ८। पा २। सू २६॥
३ शिव सू १॥ ४ शिवसू-वा॥

कुचुटुतुपूनां प्राचां संज्ञा तथेहापि व्यवहारः। न तु सर्वत्रैतत्संज्ञा प्राप्नोति। अनुवादे तदप्राप्तेरिति बोध्यम्॥ नन्वण्ग्रहणप्रत्याख्यानेऽनुवादेष्विव विधावपि जातिनिर्देशात् सर्वग्रहणप्रसङ्ग इत्यत आह

भाव्यमानेष्विति॥ (कै)

यथाश्रुतमिति। (कै)

जातिविशेषावच्छिन्नव्यक्तिविशेषरूपमित्यर्थः॥

उत्पत्तिवाक्यत्वादिति। (कै)

विधिवाक्यत्वादित्यर्थः। विधौ हि प्रभित्सितत्वाद्विशिष्टोपादानेन वाक्यार्थभेदोऽनुवादेत्वेतस्य सिद्धत्वेनाऽप्रमित्सितत्वात्तद्विशेषणोपादानं न वाक्यभेदमन्तरेण भवति सचाऽन्याय्य इति भावः। यत्तु क्वचिद्विधावपि व्यक्त्यन्तरस्योपादानं तद् "[१]दिव उद्" इत्यादौ तपरत्वाल्लिङ्गादिति द्रष्टव्यमित्याहुः॥

नान्तरीयकत्वादिति। (कै)

अनेन नान्तरीयकविशेषणविषय एवं विवक्षाऽविवक्षाविचारं प्रतिध्वनयति। अत एव "न श्रेयांसं प्रबोधयेद्" इत्यादौ अनुवाद्यविशेषणश्रेयस्त्वादेर्विवक्षायामपि न दोषः। वस्तुतोऽत्र व्याख्यानमेव शरणम्। नान्तरीयकसङ्ख्यालिङ्गविषयन्यायस्य प्रधानव्यक्तिविषयकत्वानौचित्यात्। उपेयिवानित्यादौ उपेत्यविवक्षाया नञो विवक्षायाश्च दर्शनात्। ऋकारेण ऌकारग्रहणाय तु ऌवर्णस्य ऋवर्णवद्भावो वाच्य इति तात्पर्य्यम्। परे तु जातिपक्षेऽपि तपरसूत्रस्य जातिग्रहणप्राप्तसवर्णग्रहणनियमार्थत्वात् तत्प्रयुक्तसवर्णग्रहण-

---

१ अ ६। पा १। सू १३१॥

निषेधायाऽ"प्रत्यय" इति पृथक्कार्य्यमेव। ध्वनितं चेदं [1]"ज्यादादीयस" इति सूत्रे भाष्ये। किं च तत्र व्यक्तिविवक्षायां यत्र क्वचित् प्रयोगे एकाकारव्यक्तिः साध्वी स्याद् न प्रयोगान्तर इति व्यक्तिविवक्षया समाधानं दुर्घटमित्याहुः॥

---

[2]तपरस्तत्कालस्य। १। १। ७०॥

युजेः सम्बन्धवाचकत्वेन सम्बन्धस्योभयनिरूप्यत्वेन सम्बन्ध्यन्तराकाङ्क्षायामाह

न्यायेनेति॥ (कै)

प्रसिद्धत्वादिति। (कै)

---

१ अ ६। पा ४। सू १६०॥

२ तपरस्तत्कालस्य। १। १। ७०॥

अयुक्तोऽयं निर्देशः। तदित्यनेन कालः प्रतिनिर्दिश्यते तदित्ययं च वर्णः तत्रायुक्तं वर्णस्य कालेन सह समानाधिकरण्यम्। कथं तर्हि निर्देशः कर्त्तव्यः। तत्कालकालस्येति। किमिदं तत्कालकालस्येति।

तपरस्तत्काकस्य। १। १। ७०॥

अयुक्त इति (भा)। न्यायेनासम्बद्ध इत्यर्थः। न्यायशब्दस्य प्रयोगः प्रसिद्धत्वान्न कृतः। कदाचित् प्रसिद्धार्थस्यापि प्रयोगो दृश्यते न्यायेनायुक्तमिति। धात्वर्थेऽन्तर्भूतस्य प्रयोगाभावः। न हि भवति

निष्ठान्तयुजेः प्रायो न्यायसम्बन्धिन्येव प्रयोगादित्यर्थः ॥ नन्वेवं युज्यर्थेऽन्तर्भूतत्वादप्रयोग इति कुतो नोच्यते इत्यत आह

धात्वर्थ इति । (कै)

यद्ययमन्तर्भूतः स्यात्तदा न्यायेनायुक्त इति प्रयोगो न स्यादिति भावः । दण्डेनायुक्त इत्यादि च न स्यादित्यपि बोध्यम् । एतेन मेघो वर्षतीत्यादौ प्रसिद्ध्या जलमित्यादेरप्रयोगादकर्मकतेति नव्योक्तिः परास्ता: ॥ भाष्ये

प्रतिनिर्दिश्यते इति । (भा)

सामानाधिकरण्येन विशेष्यत इत्यर्थः ॥ "तदित्ययं च वर्ण" इत्यस्य साकाङ्क्षत्वादाह

परामृष्ट इति ॥ (कै)

वर्णस्यैव परामर्शे हेतुमाह

तस्य कालस्तत्कालः । तत्कालः कालो यस्य सोऽयं तत्कालकालः । तत्कालकालस्येति ॥ स तर्हि तथा निर्देशः कर्तव्यः । न कर्त्तव्यः । उत्तरपदलोपोऽत्र द्रष्टव्यः । तद्यथा । उष्ट्रमुखमिव मुखमस्य सोऽयमुष्ट्रमुखः । खरमुखः । एवं तत्कालकालस्तत्कालः । तत्काल-

---

जीवति प्राणानिति ॥ तदिदित्यनेनेति (भा) । स कालो यस्येति कालसामानाधिकरण्येन तच्छब्दोपादानात् ॥ तदित्ययं च वर्ण इति (भा) । तपरशब्दवाच्यस्यार्थस्य तच्छब्देन परामर्शात् ॥ वर्णस्येति (भा) । वर्णवाचिनस्तच्छब्दस्येत्यर्थः ॥ कालेनेति (भा) । कालवाचिनेत्यर्थः । कालो हि प्रसिद्धपरिमाणा क्रियाऽप्रसिद्धपरि-

तपरेति। (कै)

तः परो यस्माद् इति विग्रहेऽवध्यवधिमतोः साजात्यात् सवर्णत्वस्य वर्णनिष्ठत्वाच्च तेन वर्ण एवोच्यत इति भावः॥ एकार्थवृत्तित्वरूपसामानाधिकरण्यस्य शब्दधर्मत्वात् कथं "वर्णस्य कालेने"ति भाष्यमत आह

वर्णवाचिन इति॥ (कै)

सामानाधिकरण्यानुपपत्तिप्रदर्शनायकालस्वरूपमाह

कालो हीति॥ (कै)

अपरिच्छिन्नस्य विभोः कालस्य व्यवहारानुयोगित्वादाह

प्रसिद्धेति॥ (कै)

वर्णस्त्विति। (कै)

गुणरूपत्वाद्द्रव्यरूपत्वाद्वेत्यर्थः। जन्यमात्रं कालोपाधिरिति तु न युक्तं दिवसादिव्यवहारस्य सूर्यक्रियादिभिरेव दर्शनादिति

स्येति॥ अथवा साहचर्यात्ताच्छब्द्यं भविष्यति। कालसहचरितो वर्णोऽपि काल एव॥

किं पुनरिदं नियमार्थमाहोस्वित्प्रापकम्। कथं च नियमार्थं स्यात् कथं वा प्रापकम्। यद्यत्राण्ग्रहणमनुवर्त्तते ततो नियमार्थम्। अथ निवृत्तं ततः प्रापकम्॥ कश्चात्र विशेषः॥

माणस्य क्रियान्तरस्य परिच्छेदिका यथा दिवसमधीत इति दिवसशब्देनोदयादिरस्तमयान्त आदित्यगतिप्रबन्ध उच्यते स चाऽध्ययनस्य परिच्छेदकत्वात्कालः। वर्णस्तु क्रियात्मको न भवति॥

तस्य काल इति (भा)। येव एकस्य वर्णस्य परिच्छेदिकाक्रिया-

भावः । एतत्कालस्वरूपकथनं "[१]कालाः परिमाणिना" इति सूत्रस्थभाष्यविरुद्धमिति तत्रैवोपपादयिष्यते ॥

सैवेति । (कै)

तज्जातीयेत्यर्थः ॥

तदीया क्रियेति । (कै)

उच्चारणरूपेत्यर्थः ॥

क्रियान्तरस्य । (कै)

वर्णान्तरोच्चारणस्य ॥

वर्ण एवेति । (कै)

वर्णाश्रितक्रियागतपरिच्छेदकत्वस्याऽऽश्रये उपचाराद्वर्णपरामर्शिन-स्तच्छब्दस्य मुख्यवृत्तेरेव कालशब्देन सामानाधिकरण्यमित्यर्थः ॥ पूर्वव्याख्यातो विशेषमाह

---

१ अ २ । पा २ । सू ५ ॥

तपरस्तत्कालस्येति नियमार्थमिति चेद्दीर्घग्रहणे स्वरभिन्ना-ग्रहणम् । १ ॥

तपरस्तत्कालस्येति नियमार्थमिति चेद्दीर्घग्रहणे स्वरभिन्नानां ग्रहणं न प्राप्नोति । केषाम् । उदात्तानुदात्तस्वरितानुनासिकानाम् ॥ अस्तु तर्हि प्रापकम् ।

निमेषादिः सैव यस्य परस्य स तत्कालकालः ॥ उष्ट्रमुख इति (भा)। गम्यमानार्थत्वाद् द्वितीयमुखशब्दाप्रयोगः । उष्ट्रो मुखमस्योष्ट्र-मुखः । न च प्राणी प्राण्यन्तरस्य मुखमिति सामर्थ्यात् सादृश्य प्रतीतिः । समग्रेण चोष्ट्रेण मुखस्य सादृश्याभावादुष्ट्रशब्दोऽवयवे वर्त्तते मुखेनैव मुखस्य सादृश्यं प्रसिद्धमिति सामर्थ्यादुष्ट्रमुखमिव

वर्णसहेति। (कै)

अनेन लक्षणबीजं सम्बन्धो दर्शितः॥ क्रियायाः परिच्छेदकत्वं सापेक्षं न स्वत इति दृष्टान्तेनाह

यथेति॥ (कै)

भाष्ये

प्रापकमिति। (कै)

स्वतन्त्रविधायकमित्यर्थः॥

षसामिति। (कै)

अनुनासिकाकारस्य वृद्धिसंज्ञायां फलाभावादवसाने तद्-भावाच्चेदं चिन्त्यम्। अत एव वार्त्तिके स्वरभिन्नेत्येवोक्तं न तु गुणभिन्नेति। भाष्येऽप्यदुदात्तानुदात्तस्वरितानामित्येव पाठः॥ ननु

प्रापकमिति चेद्ध्रस्वग्रहणे दीर्घप्लुतप्रतिषेधः। २॥

प्रापकमिति चेद्ध्रस्वग्रहणे दीर्घप्लुतयोस्तु प्रतिषेधो वक्तव्यः॥

विप्रतिषेधात् सिद्धम्। ३॥

अण् सवर्णान् गृह्णातीत्येतदस्तु तपरस्तत्कालस्येति वा तपरस्त-त्कालस्येत्येतद्भवति विप्रतिषेधेन। अण् सवर्णान् गृह्णातीत्यस्याव-

---

मुखमस्येत्यर्थो गम्यते। एवमिहापि वर्णः कालो न भवति इति सामर्थ्यात्तदीया क्रिया क्रियान्तरपरिच्छिन्ना सती क्रियान्तरस्य परिच्छेदिकेति वर्ण एव परिच्छेदक उच्यते॥ अयचेति (भा)। वर्णसहचरितायां क्रियायां तच्छब्दो वर्त्तते स कालो यस्येति तद्वर्ण-समवेता क्रियापरिच्छेदिकाऽस्येत्यर्थः। यथाऽप्रसादिद्रव्यं द्रव्यान्तर-परिच्छिन्नं सुवर्णादीनां परिच्छेदकं तद्वत् क्रियापीत्यर्थः॥

तत्र तपरत्वसामर्थ्यादस्य सूत्रस्याऽऽवृत्तिमङ्गीकृत्याऽऽवृत्तस्याण्ग्रहणाननुवृत्त्या विध्यर्थत्वान्न दोष इत्यत आह

तपरकरणमिति ॥ (कै)

नन्वाकडारादन्यत्र संज्ञासमावेशदर्शनाद्विप्रतिषेधादित्ययुक्तमत आह

विरोधो हीति । (कै)

न हि संज्ञासमावेशे संज्ञात्वं प्रयोजकं किन्तु विरोधाभाव इति भावः। संख्याकृतव्यवहारस्य परस्परपरिहारेणैव दृष्टत्वादत्र युगपदसम्भवरूपो विरोध इति तात्पर्य्यम् ॥ तपरत्वसामर्थ्यात् प्रतिलक्ष्यं लक्षणभेदाच्च "अतो भिस" इत्येतद्विषयं "तपर" इति लक्षणमनवकाशमिति न युक्तो विप्रतिषेध इति शङ्कते

अत इतीति ॥ (कै)

तपरत्वस्य सन्दिग्धत्वात् विप्रतिषेधोपपत्तिरित्युत्तरयति

नैतदिति ॥ (कै)

काशः। ह्रस्वा अतपरा अणः। तपरस्तत्कालस्येत्यस्यावकाशः। दीर्घास्तपराः। ह्रस्वेषु तपरेषूभयं प्राप्नोति। तपरस्तत्कालस्येत्येतद्भवति विप्रतिषेधेन ॥ यद्येवं

दीर्घग्रहण इति (भा)। भेदका उदात्तादय इति भावः। तत्र वृद्धिरादैच् (१।१।१) इति सर्वासामाकाराणां वृद्धिसंज्ञेष्यते एकस्यैव तु दीर्घस्य स्यात् तपरकरणं त्वैजर्थमेव स्यात् ॥

ह्रस्वग्रहण इति (भा)। अतो भिस ऐस् (७।१।९) इत्यकारग्रहणे पूर्वसूत्रेण दीर्घप्लुतयोर्ग्रहणं प्राप्नोति। इदं हि सूत्रमनण्-

ऋृत इति । (कै)

अत्र भाव्यमानत्वेन सवर्णग्राहकत्वाद्यथा तपरत्वं मुखसुखार्थं तथेत्यर्थः ॥ "ऋृत" इति तपरत्वं तु गुणान्तरयुक्तसंग्रहार्थम् । अन्यथोदात्तोच्चारणे जीर्ण इत्यत्र क्ते प्रत्ययसंनियुक्तायुदात्तत्वे शेषनिघाते चोदात्तत्वाभावान्न स्यात् । अनुदात्तोच्चारणे जीर्य्यतीत्यत्र न स्यादिति भावः ॥

भिन्नकालानिति । (कै)

परत्वेन पूर्वसूत्रबाधादिति भावः । अप्राप्तिरेवात्र निवृत्तिः ॥

भाष्ये

यद्येवम् (भा)

इत्यस्य एतद्विषये पूर्वसूत्राप्रवृत्तावित्यर्थः । यस्यां वृत्तौ तपरकरणं तदन्यत्र वृत्तौ प्रयोगे ऐसादीनामुपसंख्यानं कार्य्यमिति तात्पर्य्यम् ॥

"अभ्यासार्थे द्रुतावृत्तिः प्रयोगार्थे तु मध्यमा ।
शिष्याणामुपदेशार्थं वृत्तिरिष्टा विलम्बिता ॥"

द्रुतायां तपरकरणे मध्यमविलम्बितयोरुपसंख्यानं कालभेदात् । ४ ॥

द्रुतायां तपरकरणे मध्यमविलम्बितयोरुपसंख्यानं कर्त्तव्यं तथा मध्यमायां द्रुतविलम्बितयोस्तथा विलम्बितायां द्रुतमध्यमयोः । किं

ग्रहणे चरितार्थम् ॥ विप्रतिषेधादिति (भा) । विरोधो ह्यत्र विद्यते यदि पूर्वसूत्रेणाकारः सवर्णानां ग्राहकस्तदाऽष्टादशानां ग्रहणप्रसङ्गोऽनेन तु षसाम् । तत्र परत्वादनेनैव तपरोऽण् सवर्णानां

इति वृत्तिषु उपलभ्यय एव भिन्नकाला वर्णास्तु तत्काला एवेत्यभिसन्धाय भाष्ये

किं पुनरिति (भा)

प्रश्नः ॥ तत्तत्कालावच्छिन्नताल्वोष्ठपुटव्यापारजन्या भिन्नकाला एवेत्याशयेन

कालभेदात् (भा)

इत्युत्तरम् ॥

त्रिभागाधिका इति । (भा)

तृतीयभागाधिका इत्यर्थः । कैयटात्तथा प्रतीतेः । त्रयो भागा अधिका इत्यर्थस्तूचितः । केवलसंख्यावाचकानां पूरणप्रत्ययान्तार्थकत्वे मानाभावात् । तच्चासाधुत्वाच्चेति परे ॥

यस्या नाडिकाया इति । (कै)

सुषुम्णाया इत्यर्थः ॥

फलानि । (कै)

विन्दवः । ब्रह्माण्डसम्बद्धा याऽमृतविन्दुस्राविणीति प्रसिद्धिर्योगिनाम् ॥ भाष्ये

पुनः कारणं न सिध्यति । कालभेदात् । ये हि द्रुतायां वृत्तौ वर्णास्त्रिभागाधिकास्ते मध्यमायां ये मध्यमायां वर्णास्त्रिभागाधिकास्ते विलम्बितायाम् ॥

तत्कालानां स्वरूपस्य च ग्राहकः ॥ नन्वत इति तकारोच्चारणसामर्थ्यादनेनैव ग्रहणं भविष्यति किं विप्रतिषेधाश्रयेण । नैतदस्ति ।

सिद्धं त्विति । (भा)

उत्पत्तिपक्षेऽपि उपलब्धीनामेव कालभेदात् वृत्तिवैविध्यम् । वर्णास्तु वृत्तिभेदेऽप्येकरूपा एवेति भावः ॥

अवस्थिताः । (भा)

नियतकालाः ॥

चिराचिरवचनात् । (भा)

चिराचिरकालोच्चारणजनकयत्नाद् जायमानवैकृतध्वनेरुपलब्धीनामेव भेद इति भावः ॥

उपचयापचयौ । (कै)

कालवृद्धिह्रासौ ॥

आलस्यादिभेदादिति । (कै)

आलस्यादिना गतिक्रियाया भेदेऽपि यथा न मार्गभेदस्तथाऽऽलस्यादिनोच्चारणक्रियातो वैकृतध्वनिभेदेऽपि न वर्णस्वरूपभेद इति भावः ॥

सिद्धं त्ववस्थिता वर्णा वक्तुश्चिराचिरवचनाद्वृत्तयो विशिष्यन्ते । सिद्धमेतत् । कथम् । अवस्थिता वर्णा द्रुतमध्यमविलम्बितासु ।

सुखसुखार्थस्यापि तकारस्य दर्शनात् । ऋत इद्धातोः (७।१।१००) इति यथा ॥ यद्येवमिति (भा)। यद्ययं योगस्तत्कालान् प्रतिपादयन् भिन्नकालान् निवर्त्तयतीत्यर्थः ॥ त्रिभागाधिका इति (भा)। द्रुतं श्लोकमर्द्धं वोच्चारयति वक्तरि नाडिकाया यस्या नव पानीय-

तद्भेदे। (कै)

प्रयत्नभेदे। तद्भेदेनेति तृतीयान्तः क्वचित् पाठः॥

वृत्तिभेदात्। (कै)

द्रुतादिवृत्तिभेदात्॥

भिन्नकाला एवेति। (कै)

चिराचिरोपलब्ध्युपयोगिवृद्धिह्रासयुक्ता एवेत्यर्थः। अयं भावः। उत्पत्तिवादिनो वर्णोत्पत्तिं प्रत्युच्चारणव्यापारस्य कारणत्वात् तावत्तावत्कालावच्छिन्नोच्चारणेन ह्रस्वदीर्घादेरिव द्रुतादेरपि तावत्कालस्यैवोत्पत्तिः स्यात्। न चाऽनुनिष्पादीध्वनिरेव तत्कालो न तु वर्ण इति वाच्यम्। विनिगमनाविरहादिति। अतो नित्यमतिरिक्तं स्फोटमादाय समाधत्ते भाष्ये

एवं तर्हीति॥ (भा)

अत्रेति। (कै)

भाष्ये इत्यर्थः॥

स च नित्य इति। (कै)

किं कृतस्तर्हि वृत्तिविशेषः। वक्तुश्चिराचिरवचनाद्वृत्तयो विशिष्यन्ते। वक्ता कश्चिदाश्वभिधायी भवति। आशुवर्णानभिधत्ते। कश्चिच्चिरेण

फलानि स्रवन्ति तस्या एव मध्यमायां वृत्तौ द्वादशफलानि स्रवन्ति। नवानां त्रिभागास्त्रीणि फलानि तदधिकानि न च द्वादश सम्पद्यन्ते विलम्बितायां तु वृत्तौ षोडशफलानि स्रवन्ति॥ सिद्धं त्विति (भा)। सर्वासु वृत्तिषु न वर्णानामुपचयापचयौ। यथा गन्तॄणामालस्यादि-

आकाशादिवदिति भावः॥ ननु स्फोटोऽसिद्धस्तन्नित्यत्वं चेत्यत आह

एतच्चेति। (कै)

स एवायमकार इति प्रत्यभिज्ञानाद् एकं पदमिति प्रत्ययाच्च तत्सिद्धिरित्यन्यत्र विस्तरः॥ ननु ध्वनिरपि शब्दविशेष एव स कथं शब्दगुणोऽत आह

शब्दस्येति। (कै)

व्यञ्जकत्वेन स्फोटोपलब्धिप्रतिबन्धकस्तिमितवाय्वपसरणद्वारा स्वधर्मदूषित तदुपलब्धिहेतुत्वेनेत्यर्थः॥ तद्विषयायाः पुनः पुनरुपलब्धेर्नैरन्तर्य्येऽपि न वर्णभेद इति दृष्टान्तेनोपपादयति

तद्यथेति। (कै)

पुनः पुनरुपलम्भोऽविच्छेदेन दर्शनम्॥

ह्रस्वदीर्घेत्यादि। (कै)

तमेवायं विलम्बितमुच्चारित वानन्यो द्रुतमितिवदिह व्यक्तिप्रत्यभिज्ञानाभावादिति भावः। एवं च परिदृश्यमानकालभेद

कश्चिच्चिरतरेण। तद्यथा। तमेवाध्वानं कश्चिदाशुगच्छति कश्चिच्चिरेण गच्छति कश्चिच्चिरतरेण गच्छति। रथिक आशु गच्छत्याश्विक-

भेदाद् गतिभेदोऽपि न मार्गभेद इत्यर्थः॥ विषम इति (भा)। वर्णाः प्रयत्नजन्याः। तद्भेदे वृत्तिभेदाद्भिन्न काला एव। अध्वा तु व्यवस्थित एव न गन्तृक्रियाजन्यः॥ एवं तर्हीति (भा)। व्यक्तिस्फोटोऽत्र विवक्षितः स च नित्यः। एतच्च "येनोच्चारितेन" इत्यत्र पस्पशायां विचारितमिति तत एव बोद्धव्यम्॥

उपलब्धिगत एवेति तात्पर्य्यम् । अत्रेदं बोध्यम् । एक एव स्फोटस्तत्तद्वर्णैस्तत्तद्रूपेणाभिव्यज्यते ॥

ध्वनिः शब्दगुण इति (भा)

भाष्ये ध्वनिशब्देन वर्णा वैकृतध्वनिश्च । तत्र वैकृतध्वनेः स्फोटस्य तत्तद्रूपेण पुनः पुनरभिव्यक्तिः कार्य्यमिति तदभिव्यक्तस्फोटस्य तत्कालत्वमेव । ह्रस्वदीर्घप्लुतरूपस्फोटस्तु भिन्नकालावच्छिन्नैर्विजातीयैर्ध्वनिभिरभिव्यक्तो भिन्न एव लौकिकैर्ध्वनिगतभेदेन तद्भेदस्यापि संप्रत्ययात् । कैयटे "ह्रस्वदीर्घप्लुतास्तु स्वत एव भिन्ना" इत्यस्य व्यञ्जकभेदेनाऽऽरोपितभेदा एव भिन्नर्ध्वनिभिर्वर्णैर्व्यज्यन्त इत्यर्थः । विलम्बितादिवृत्तौ तु स्फोट एकजातीय एव ।

ध्वनिकृता वृद्धिः (भा)

इत्यस्य वैकृतध्वनिकृतोपलब्धिकालवृद्धिरित्यर्थः । वर्णपरागाभिव्यक्तिजनकयत्नीयकालोपरागेणैव स्फोटस्य भानम् । अत एवाऽस्य प्राकृतत्वेन व्यवहारः । अयं तु वैकृतः । तत्त्वं चास्यादिकृतत्वात् ।

स्थिरेण पदातिस्थिरतरेण । विषम उपन्यासः । अधिकरणमत्राध्वा व्रजति क्रियायाः । तत्रायुक्तं यदधिकरणस्य वृद्धिह्रासौ स्याताम् ॥

एवं तर्हि **स्फोटः शब्दो ध्वनिः शब्दगुणः** । कथम् ।

शब्दगुण इति (भा) । शब्दस्य गुण उपकारको व्यञ्जकत्वेनेत्यर्थः । तद्यथा । घटः पुनः पुनर्दृश्यमानोऽपि न भेदमवलम्बते तथा विलम्बितायां वृत्तावकार एव पुनः पुनरुपलभ्यत इति वृत्तिभेदेऽपि वर्णस्य भेदो न गृह्यते इति सर्ववृत्तिषु तत्कालत्वम् । ह्रस्वदीर्घप्लुतास्तु स्वत एव भिन्नाभिन्नैर्ध्वनिभिर्व्यज्यन्त इति तेषां कालभेदः ॥

वर्णाभिव्यक्त्युत्तरकालश्चायम्। अयं तूपलब्धेरेव पौनः पुन्ये कारणम्। पौनः पुन्यं चाविच्छेदेनोपलब्धिधारामात्रेण न तु विच्छिद्योपलब्ध्या। एतदवच्छिन्नत्वेन तु न स्फोटोपलब्धिः। ह्रस्वाकार एवायमिति प्रत्यभिज्ञानात्। आरोपे सति निमित्तानुसरणं न तु निमित्तमस्तीत्यारोप इति न्यायात्। उत्पत्तिवादिनां त्वेवं वक्तुमशक्यमिति स्पष्टमेव॥ ननु "भेर्य्याघातो" भेरीदण्डादिसंयोगविशेषः स कथं गच्छेदत आह

भेरीमिति। (भा)

कर्मण्यणिति भावः॥ भाष्ये

आहत्य (भा)

तं शब्दमुपलभमान इति शेषः॥ ननु दृष्टान्ते ध्वनेरुपलभ्यमानस्य भेदो न तथेह वर्णस्य ह्रुतादिष्विति वैषम्यमत आह

उपलब्धिसामान्ये इति। (कै)

यथा तत्र तस्य ध्वनेस्तावत्कालमुपलभ्यतयेहापि तत्तद्वृत्तौ तावत्तावत्कालं तत्तदभिव्यञ्जकरूपरूषितत्वेन परिच्छिन्नस्यैव

भेर्याघातवत्। ५॥

तद्यथा भेर्याघातः। भेरीमाहत्य कश्चिद्विंशतिपदानि गच्छति

भेर्य्याघात इति (भा)। भेरीमाहन्तीति भेर्य्याघातः। उपलब्धिसामान्ये दृष्टान्तः। यथा प्रयत्नवशादुत्पन्नो भेरीशब्दः कश्चिदल्पकालमुपलभ्यते कश्चिच्चिरं कश्चिच्चिरतरं च एवं वृत्तिषूपलब्धीनां कालभेदो विषयस्य त्वभेद एव॥

स्फोटस्योपलम्भमात्रमित्येतावत्येव दृष्टान्तः। न चैतावता स्फोटभेद इति तात्पर्य्यम्॥ ननु भेर्य्याघातस्थले स्फोटाभावात् स्फोटस्तावानेवेत्यनुपपन्नमत आह

दार्ष्टान्तिकेति॥ (कै)

भाष्ये

ध्वनिः स्फोटश्च (भा)

स इति शेषः॥ किन्तदित्यत आह

शब्दानामिति॥ (भा)

व्यञ्जकत्वेन। (कै)

उपलब्धिजनकत्वेन। वैहृतध्वनेरप्युपलब्धिपौनःपुन्यकारणत्वाद्व्यञ्जकत्वमिति भावः। तदुपक्रमेणैव भाष्यप्रवृत्तेस्तदुभयं स्वभावतः सिद्धमिति शेषः॥ ननु तत्र प्रमाणान्तरापेक्षेति भावः। योगिप्रत्यक्षसिद्धं वैतदुभयमिति तात्पर्य्यम्। इदमेव कैयटेन "प्रमाणेने"त्यनेनोक्तम्। वस्तुतस्तु भेर्य्याघातस्थलेऽपि स्फोट एव भेरीताड़नाभिव्यक्तः श्रोत्रग्राह्यः शब्दानां चिराचिरोपलब्धि-

---

कश्चित्त्रिंशत्कश्चिच्चत्वारिंशत्। स्फोटस्य तावानेव भवति ध्वनिकृता वृद्धिः॥

स्फोटस्तावानेवेति (भा)। दार्ष्टान्तिकोपन्यासः॥ ध्वनिः स्फोटश्चेति (भा)। व्यञ्जको व्यङ्ग्यश्चेत्यर्थः। शब्दानां व्यङ्ग्यानां सम्बन्धी व्यञ्जकत्वेन यो ध्वनिः स एव महानल्पश्च लक्ष्यते व्यङ्ग्यस्त्वभिन्नकाल

करात्वल्पमहत्ववान् वैकृतध्वनिरेवाल्पत्वादिना लक्ष्यते ॥ "महत्वं" चिरकालत्वम् ॥ वैकृतध्वनिस्फोटयोः प्रमाणमाह

उभयं तदिति ॥ (भा)

तदुक्तं हरिणा ।

"वर्णस्य ग्रहणे हेतुः प्राकृतो ध्वनिरिष्यते ।"

"ग्रहणे" तत्तत्कालकत्वेन ग्रहणे ॥

"वृत्तिभेदे निमित्तत्वं वैकृतः प्रतिपद्यते ।"

इति ॥

"शब्दस्योर्द्धमभिव्यक्तेर्वृत्तिभेदाय वैकृतः ।"

इति च ॥ "उभयम्" इत्यावृत्त्या योजनीयम् । उभयं गृह्यत इति शेषः । तेन व्यक्तवाचामुभयम् । अव्यक्तवाचां वर्णधर्मानाक्रान्तध्वनिरेवेत्यर्थः । ध्वनिपदेन प्राकृतवैकृतावुभावप्युच्येते । ग्रहणकर्मीभूतमुभयन्तु प्राकृतवैकृतध्वनिस्फोटरूपम् । वैकृतस्याल्पत्वादिचिराचिरोपलब्ध्यनुमेयमिति बोध्यम् ॥

ध्वनिः स्फोटश्च शब्दानां ध्वनिस्तु खलु लक्ष्यते ।
अल्पो महांश्च केषां चिदुभयं तत् स्वभावतः ॥

एवेत्यर्थः ॥ उभयमिति (भा) । व्यङ्ग्यो व्यञ्जकस्य प्रमाणेन स्वभावतः स्वरूपेण सिद्धावित्यर्थः ॥ केषां चिदिति (भा) । व्यक्तानामुभयं गृह्यते अव्यक्तानान्तु ध्वनिरेव ॥

आदिरन्त्येन सहेता । १ । १ । ७१ ॥

संज्ञयैवेति । (कै)

संज्ञाबोधकेनान्त्यसमभिव्याहृतेच्छब्दसहितादिशब्देनेत्यर्थः ॥ आक्षेपप्रकारमाह

आद्यन्त्यौ चेति । (कै)

यद्यप्यादिशब्दः परमात्रमपेक्षते अन्त्यश्च पूर्वमात्रं तथापि सह प्रयुज्यमानौ मध्यापेक्षाविति भावः ॥ [१]"मध्यमानामेव" इत्येवकारः सौलभ्यद्योतकः ॥

स्वंरूपमित्यनुवर्त्तनादिति । (कै)

अन्ये तु आद्यन्त्यशब्दाभ्यामवयववाचकाभ्यामवयवीसमुदाय आक्षिप्त इति सम्बन्धित्वेनाविशेषादादेरपि ग्रहणम् । अन्त्यस्य तु न । "आचारादप्रधानत्वाल्लोपश्च बलवत्तर" इत्युक्तेरन्यानुबन्धानामिवास्यापि संज्ञाकार्य्याभावात् । स्वशब्देन विशेषणीभूताऽन्त्यमात्रपरामर्शासम्भवेऽपि विशिष्टपरामर्शे बाधकाभावेनाप्रधानतृतीयानिर्देशादित्यनया युक्त्या न निर्वाहः । एतत्फलितार्थकथनमेव भाष्ये

---

१ आद्यन्त्यौ च मध्यापेक्षाविति मध्यमानामेव संज्ञित्वम् ॥

स्वस्य च रूपस्येति । (भा)

तेन चाद्यन्त्यशब्दौ पूर्वापरशब्दवत्सावधिसच्छब्दौ किन्त्ववयवशब्दाविति सूचयतीत्याहुः ॥

समुदायादेवेति । (कै)

तस्यैव संज्ञिनार्थेनार्थवत्तया प्रातिपदिकत्वादितिभावः ॥ ननु स्वंरूपमित्यस्यानुवृत्तौ तेनादिवदन्त्यस्यापि परामर्शः स्यात् किं च सहग्रहणेन संज्ञात्व इव संज्ञित्वेऽपि साहित्यापत्तावन्त्यसहितादेर्विशिष्टस्य यणितिरूपस्य संज्ञित्वे दध्यत्रेत्यादौ णकारसहितः स्यादत आह

स्वं रूपमित्यतीति । (कै)

अत्र वदन्ति । समुदितस्य संज्ञात्वे प्रत्याहारेष्वाद्या वाचकास्तत्र ग्रहणकशास्त्रं सार्थकमिति ग्रहणकसूत्रस्थभाष्यविरोधः । टिघुभाद्येकदेशवदस्यापि ग्राहकत्वप्रसक्त्यभावात् । तस्मादाद्यवर्ण एव वाचकः । अन्त्यस्तु तात्पर्यग्राहकः सहग्रहणात्तु विशिष्टे तदारोपाद्विशिष्टाद्विभक्त्युत्पत्तिरिति द्योतकान्तरवैषम्यमिति ॥

येन विधिस्तदन्तस्य १।१।७२॥

ननु येनेति करणे तृतीया न कर्त्तरि षष्ठ्यापत्तेः । शास्त्रे करणं च विशेषणमेवेत्यग्रे भाष्यकृद्वक्ष्यति । तदन्तस्येति बहुव्रीहिः ।

एवं च इको यण् इत्यादौ विशेष्याभावात् कथमतिव्याप्तिरत आह

शब्दानुशासनेति। (कै)

वस्तुतोऽस्यार्थस्य भाष्येऽग्रे वक्ष्यमाणत्वान्नैतं पूर्वपक्षी जानातीति विशेष्यप्रदर्शनं व्यर्थम्। यत्सम्बन्धी विधिः स तदन्तस्य संज्ञेति सूत्रार्थं मत्वा शङ्का अत एवाग्रे विधेयेनापि तदन्तविधिं वक्ष्यति। विधिरिति च भावे किः। सौत्रत्वाच्च तृतीयेत्याहुः॥ नन्वयनमित्यादितस्त्वयनमित्याद्यर्थाबोधाद् अर्थाभिधानयोग्यस्यैवाऽऽदेशत्वात् कथमत्राऽऽदेशोऽत आह

प्रकरणेति॥ (भा)

भाष्ये

यथैवेति। (भा)

एचा तदन्तविधावयादेः कार्य्यत्वम्। अयादेस्तु तदन्तविधौ साधुत्वस्यायादिना बोध्यमानतया कार्य्यत्वमिति विवेकः॥

अजादिरिति। (कै)

यस्मिन् विधिरिति परिभाषणादिति भावः॥

षष्ठ्यनिर्देशादिति। (कै)

पूर्वपरयोरिति षष्ठी तु साधारणीति भावः॥ तदादितदन्तविध्युपस्थितिसामर्थ्याच्च तदप्रवृत्तिर्बोध्या। अत एव "[१]अलोऽन्त्यस्य" इत्यादेरप्यवृत्तिरित्याहुः॥ भाष्ये

---

[१] अ १। पा १। सू ५२॥

अन्तरङ्गबहिरङ्गे इति। (भा)

वर्णमात्राश्रयत्वेन वार्णस्यान्तरङ्गत्वमिष्यते तदपि चेत् समुदायस्य न कोऽपि विशेषः स्यादिति भावः॥

अन्तरङ्गलक्षणस्य (भा)

इत्यस्य तत्त्वाभिमतस्येत्यर्थः॥

बाधक (भा)

इत्यस्य तव मते उभयोः समत्वेन परत्वादिति शेषः॥ "गुणः" "[1]पुगन्त" इत्यनेन॥

गुणो हीति। (कै)

इकारस्येति शेषः। गुणः पञ्चकाश्रयः। ऊठ्तु चतुष्काश्रयः इति विवेकः॥

नानेति। (कै)

अचि यण् प्रत्यये गुण इति भावः। इदं चिन्त्यम्। इयायेत्याद्यसिद्धेः। ज्ञापकासम्भवाच्च। केचित्त्वत्रापि तदादितदन्तविधावस्य वार्णत्वाभावात्तदप्रवृत्तिः सा वक्तुं चाशक्या। वार्णाप्रसिद्धेरिति भाष्याशयः। यद्वा तदप्रवृत्तिरनित्यत्वादुभयसम्मतेति भाष्याशय इत्याहुः॥ व्याहतिं निराकरोति

असतीति। (कै)

सति तु तस्मिन्नान्तरङ्गत्वमिति भावः। इदं तु बोध्यम्। एवमपीगन्तशब्दाजादिशब्दमात्रापेक्षत्वं यणो गुणस्य त्वक्तरीत्या

---

१ अ ७। पा ३। सू ८६॥

पदार्थपञ्चकापेक्षत्वमिति कथन्न बहिरङ्गत्वम्। तस्मात् संज्ञापेक्षं न बहिरङ्गं गुणादूठ् तु नित्यः। सिद्धान्ते ऊठि कृते यणा बाधाद् गुणो न नित्यः। इदानीं तदसिद्धिरपि दोष इति भाष्याशय इति॥

एवमिति। (कै)

सति तदादितदन्तविधित्वे यणा तुल्यनिमित्त इति न स बहिरङ्ग इति भावः॥ भाष्ये "ऊणशब्दमाश्रित्येत्या"दिना यणो बहिरङ्गत्वं गुणस्यान्तरङ्गत्वं दर्श्यते। एवं च परत्वाद्गुणः स्यादिति कैयटश्चिन्त्यः। अनेन हि भाष्येण परिभाषायामङ्गशब्दो निमित्तपरो न तु स्थान्यादिपरोऽपीति सूचयति। यण् निमित्तो नशब्दावयवत्वेन नशब्दस्य ततो बहिष्ट्वाभावः। गुणनिमित्तनशब्दादूनशब्दस्य बहिर्भूतोऽकारघटितत्वाद्यणो बहिरङ्गत्वमिति भावः॥ भाष्ये

अल्विधिश्चेति। (भा)

स्थानिवदित्यत्र अलो जायमानो विधिरित्यर्थः। अलोऽन्त्यस्यादेशो नेति नियमेनेतिशेषः॥

थिन्नित्यस्येति। (कै)

कदाचिदिन्नित्यस्येत्यपि बोध्यम्। सर्वथादेशस्य स्थानिवत्त्वात् सुलोपः स्यादिति भावः॥ नन्वेवमनेकाल्शिदिति व्यर्थं कदाचिदेकाल्त्वस्यापि सर्वादेशत्वसिद्धेरत आह

अनेकालिति॥ (कै)

सर्वस्यैवेति। (कै)

षष्ठीनिर्दिष्टसर्वस्यैवेत्यर्थः॥ प्रकृतं नाम पूर्वत्र निर्दिष्टमनुवर्त्तमानं चेद् “[1]ईदूदेद्द्विवचनम्” इत्यत्र तदन्तविधिर्न स्यादत आह

प्रस्तुत इति। (कै)

प्रस्तावश्च बुद्धिसन्निधिः। भाष्ये प्रस्तुत इत्यर्थक“प्रकृते” इत्यस्य विशेष्ये इति शेषः॥

तदन्तविधिभाज इति। (कै)

तदन्तश्चासौ विधिभाक् चेति कर्मधारयः। तदन्तशब्दे च बहुव्रीहिरिति बोध्यम्। शब्दरूपं विशेष्यमादाय तु अस्य न सर्वत्र प्रवृत्तिरव्यावर्त्तकत्वादिति भावः॥

कर्म्मसाधन इति। (कै)

भावसाधनत्वेऽपि न बाधकं प्रसिद्धत्वादेव विधेयं कर्म लभ्यते॥

स शब्द इति। (कै)

इह शास्त्रे प्रायः शब्दस्यैव कार्यकरणत्वादिति भावः॥

तेन विशेषणेनेति। (कै)

कार्यविधाविति शेषः। विशेषणत्वलाभोऽत्रैवम्। करणस्य व्यापारवत्त्वनियमादन्येषां च व्यापाराभावाद्विशेषणमेवात्र करणशब्देनोच्यते तस्य चेतरव्यावृत्तिकरणमेव व्यापार इति भावः।

---

[1] अ १। पा १। सू ११॥

तत्र प्रत्यासत्त्या शब्दप्रयोज्योपस्थितिविषय[1]विशेषणमेव प्रायेण तदन्तग्राहकमिति "[2]इको यणचि" इत्यादौ न दोषः । क्वचित्तु सति गमकेऽतादृशं [3]शब्दरूपं विशेष्यमादायापि तदन्तविधिरिति भावः । तदपि अन्तरङ्गत्वात् समानाधिकरणविशेषणमेवेति बोध्यम् ॥ भाष्ये

अन्येन चान्यस्येति । (भा)

अनेन यस्य कार्यं यस्मिन् परतस्तयोरकरणत्वं दर्शितम् । अन्यस्येत्यन्यस्मिन्नित्यस्याप्युपलक्षणम् । समाशो भोजनम् ॥ सेनाङ्गत्वादेकत्वं प्राप्नोतीत्यत आह

[4]बह्विति । (कै)

बह्वर्थवाचिपूर्वोत्तरपदकत्वाभावाद्द्वन्द्वस्येत्यर्थः ॥

[5]तस्य । (कै)

गृह्यमाणस्य ॥

---

१ शब्दप्रयोज्योपस्थितिविषयं विशेषणमेव । क । ख । इ ॥

२ अ ६ । पा १ । सू ७७ ॥

३ शब्दरूपविशेष्यमादाय । क । ख । ग । इ ॥

४ बहुप्रकृतित्वाभावादेकवद्भावाभावः ॥

५ येन विधिस्तदन्तस्येति चेद्ग्रहणोपाधीनां तदन्तोपाधिप्रसङ्गः (वा) इति वार्त्तिकस्य "ग्रहणोपाधीनाम्" इति प्रतीकमुपादायोक्तम् । "गृह्यते उच्चार्यते इति ग्रहणं तस्य ये उपाधय इष्यन्ते ते तदन्तस्य संज्ञिनः प्राप्नुवन्ति संज्ञा हि संज्ञिप्रत्यायने विशेषणभावमापन्ना कथमात्मनो विशेषणसम्बन्धमनुभवेत्" ॥

उपाधय इति। (कै)

विशेषणानीत्यर्थः ॥

प्राप्नुवन्ति। (कै)

उपाधय इत्यनुकर्षः॥ वार्त्तिके "तदन्तोपाधी"ति भावप्रधानो निर्देश इति बोध्यम्॥ [1]तदन्तसंज्ञायामप्युकारस्यास्तु विशेषणेन सम्बन्धो विरोधाभावादत आह

संज्ञा हीति॥ (कै)

विशेषणभावम्। (कै)

गुणभावम्। यद्वा संज्ञिप्रत्यायने तद्बोधे सति विशेषणत्वमापन्नेत्यर्थः। [2]"आत्मने"ति पाठे स्वयमित्यर्थः। "आत्मन" इति पाठे तु सम्यगेव। "गुणानां च परार्थत्वात् पदार्थैकदेशत्वाच्चे"ति न्यायादिति भावः॥

अवधित्वेति। (कै)

अवधित्वं च तदनारम्भकत्वे सति पञ्चम्यन्तपदवाच्यत्वरूपं पूर्वादियोगे अवयवित्वं च तदारम्भकत्वमिति [3]ते एकस्य न सम्भवत इत्यर्थः॥

ओष्ठ्यः पूर्वो यस्मात् (कै)

इति विग्रहे एष दोषः। षष्ठ्यर्थे बहुव्रीहौ तु यद्यपि पूर्वशब्दस्य

१ तदन्तसंज्ञायामप्युकारस्यास्तु विशेषणेन सम्बन्धः— इति वालेन्टाइनमुद्रापितविवरणपुस्तकेऽस्ति तत्तु न सम्यक्॥

२ "कथमात्मनो विशेषणसम्बन्धम्—" इत्यत्र॥

३ ते एकं प्रत्येकस्य न सम्भवत इत्यर्थः। क। ख। ग। ङ॥

प्रथमावयववाचित्वाङ्गत्वावयवत्वमोष्ठ्यस्य लभ्यते इति नायं दोषस्तथापि सुखूर्षतीत्यादौ दोषो बोध्यः। एवम् [1]"उतश्च" इति सूत्रे पूर्वशब्दस्यावयववाचित्वे प्रत्ययविशेषणत्वासम्भवः। संयोगपूर्वकोकारान्तप्रत्ययभावेन अव्यावर्त्तकतया [2]"असंयोगपूर्वाद्" इति [3]निषेधस्य वैयर्थ्यापत्तेः। न चाङ्गविशेषणत्वं चणु इत्याद्यसिद्धेरतो व्यवस्थावाची पूर्वशब्दः श्रूयमाणप्रत्ययविशेषणम्। तदुक्तं भाष्ये

पूर्वग्रहणमुकारान्तविशेषणमिति। (भा)

न च असंयोगादिति वक्तव्ये पूर्वग्रहणाद्विशेषणस्याप्युकारस्य विशेषणमिति न दोष इति वाच्यम्। वाच्यवृत्त्याऽलाभात्। किञ्च व्यवहिते चिणु इत्यादावपि निषेधार्थं पूर्वग्रहणं स्यादिति भावः॥ भाष्ये "निपूर्त्याः" इत्यत्र [4]"न ध्याख्या" इति न त्वनिषेधः। विशेषणविशेष्यभावे कामचारेऽपि संज्ञासूत्रस्य प्रबलत्वात् पूर्वं तदन्तविधिरेव स्यादत आह

वृद्ध्यादीति। (कै)

एवं च विशेषणत्वज्ञानसापेक्षतयाऽवान्तरवाक्यार्थबोधोत्तरमेव प्रवृत्त्या बहिरङ्गत्वादस्य पूर्वमुकारादीनामेव तद्विशेषणमिति भावः॥

गुणप्रधानभावानपेक्षा इति। (कै)

एवञ्च तत्र वाक्यभेद एवेति भावः॥

---

१ अ ६ । पा ४ । सू १०६ ॥

२ उतश्च प्रत्ययादसंयोगपूर्वात् । ६ । ४ । १०६ ॥

३ निषेधवैयर्थ्यापत्तेः । क । ख । ग । ङ ॥

४ न ध्याख्यापॄमूर्च्छिमदाम् । ८ । २ । ५७ ॥

इयन्त्विति। (कै)

तदपेक्षत्वाद्विधिवाक्यैकवाक्यतापन्नैवेत्यर्थः॥ यदुक्तं संज्ञाहीति तत्राह

तत्रेति। (कै)

गुणः कृतात्मसंस्कारः प्रधानोपकाराय महते प्रभवतीति न्यायादिति भावः॥ भाष्ये

[1]यथेष्टमिति। (भा)

विशिष्टे वैशिष्ट्यं विशिष्टस्य वैशिष्ट्यं विशेष्ये विशेषणं तत्र च विशेषणान्तरमेकत्र द्वयमिति योगेषु यथेष्टमित्यर्थः। एवञ्च व्याख्यानात् प्रकृते [2]विशिष्टवैशिष्ट्यमितिरीत्यैव बोधो न तु [3]विशेष्ये विशेषणमितिरीत्येति तात्पर्य्यम्॥

सुबन्तस्येति। (कै)

"सुपा" इत्युपस्थितस्येति शेषः॥

तद्विशेषणत्वेनेति। (कै)

सुबन्तैः श्रितादिभिरित्यर्थ इति भावः॥

---

१ सिद्धन्तु विशेषणविशेष्ययोर्यथेष्टत्वात्। वा। यथेष्टत्वादित्यनेनेदं दर्शयति। चतुर्विधेषु विशिष्टवैशिष्ट्यबोधेषु मध्ये विशिष्टस्य वैशिष्ट्यमेवेह सम्मतं न त्वितरत्त्रिकं व्याख्यानाल्लक्ष्यानुरोधाच्च। इह सिद्धान्ताभिमतं विशेषणविशेष्यभावं स्फुटीकर्त्तुं बहूनि वार्त्तिकानि प्रवृत्तानि॥

२ विशिष्टस्य वैशिष्ट्यम्। क। ग। इ॥

३ विशेष्ये विशेषणमित्यादिरीत्या –। क। ख। ग। इ॥

श्रितान्तमिति। (कै)

विसर्गान्तस्य तदन्तत्वाभावादिति भावः॥

सम्बुध्यन्तमिति। (कै)

इदमुपलक्षणं कष्टं परमश्रिता इत्यादेः॥

तदन्तविध्यभाव इति। (कै)

नड़ादीनां विशेष्यत्वात्प्रातिपदिकस्य विशेषणत्वेऽपि तदन्तस्य नड़ादेरसम्भवादिति भावः॥ अत्र वदन्ति। एवं हि कष्टश्रितमित्यादेरप्यसिद्धिरिति भाष्यस्य निर्दलत्वापत्तिः। यत्तु सुप्सहितैः श्रितादिभिरितिविवरणकृतः सिद्धान्ताशयवर्णनम्। तन्न। "[१]पूर्वकालैक" इत्यादौ "सुप" इति प्रथमान्ते तथार्थासम्भवात्। तस्मात् समर्थपरिभाषोपस्थितं समर्थपदार्थं प्रति विशेषणतया प्राप्ततदन्तविधेर्निषेधार्थमिति भाष्याशयः। उपस्थितसमर्थपदं च सूत्रीयतत्तत्पदोत्तरविभक्तिसमानविभक्त्यन्तं तस्य च तत्प्रकृतिके लक्षणया "सुपा" इत्यनेनान्वयः। न हि सामर्थ्यं सुबन्तेनैवेति नियमः कुम्भकार इत्यादौ सुपः प्राग्भागेऽपि तदङ्गीकारात्। "परिपूर्णं पदम्" इति न्यायस्तु यस्योत्तरत्राकाङ्क्षयाऽन्वयस्तद्विषयो न तु यत्रान्वयस्तद्विषय इति "[२]कुत्सित" इति सूत्रभाष्यात् स्पष्टमेवोपलभ्यते इति दिक्॥

तत्र यद्यपीति। (कै)

एवं च ङीबभावेऽपि ङीषा सिद्धिरिति भावः॥

किं नद्या इति। (कै)

सत्यपि पाठे उपसर्जने ङीषप्राप्तौ ङीपि तस्योदात्तत्वाय

---

१ अ २। पा १। सू ४९॥ २ अ ५। पा ३। सू ७४॥

तच्चारितार्थ्याच्चिन्त्यमिदम् । एवं च तस्यावश्यकत्वे पाठो निष्फल इत्यन्यदिति कश्चित् ॥ नन्विञो ञित्वाद्वृद्धिस्वराद्यर्थात्तदन्तविधिस्तत्र न हि अग्रवदस्य "[1]यस्येति च" इति लोपे तेषां सम्भवोऽस्तीत्यत आह

उत्तरार्थमिति । (कै)

बाहविरित्यादौ स्वरादिसिद्धये इति भावः ॥

अकचीति । (कै)

सर्वजसिति स्थिते "ऽन्तरङ्गानपी"ति न्यायेन शीभावादि बाधित्वाऽकचि "यस्मात् प्रत्ययविधिरि"त्युक्तेरप्रत्यय इति निषेधाभावे प्रातिपदिकत्वेन सुपो लुकि पुनर्जसि शी नस्यादित्यर्थः ॥

लुगिति । (कै)

यद्यपि "[2]हल्ङ्याादि" सूत्रेणाऽपि सिध्यति तथाऽपि सर्वविभक्त्युत्पत्तिपक्षे इदम् ॥

पराङ्गेति । (कै)

तथाच आमन्त्रिताद्युदात्तत्वं स्यात् "[3]चितः स प्रकृतेः" इत्यन्तोदात्तश्चेष्यत इति भावः ॥

अन्येत्वाहुरिति । (कै)

अमो मित्त्वेन परस्य इत्यस्य तत्राप्रवृत्तौ तत्संनियोगशिष्टाद्यु-

---

१ अ ६ । पा ४ । सू १४८ ॥ २ अ ६ । पा १ । सू ६८ ॥

३ चितः सप्रकृतेर्बह्वकजर्थम् (वा) चितः (६ । १ । १६३) एतत् सूत्रस्य वार्त्तिकम् ॥

दात्तत्वाप्रवृत्त्या शेषनिघातेन तस्यानुदात्तत्वप्राप्तिरिति भावः ॥ ननु भिनत्तीत्यादौ "[1]यदागमा" इति न्यायेन न दोष इति चेन्न । अवयवानामवयविग्रहणेन ग्रहणं हि तद्बीजम् । न चात्र तदस्ति । अन्तावयव इत्यंशस्याप्रवृत्त्याऽवयवत्वे मानाभावात् । यस्य विहितस्तदन्तावयव इति तदर्थात् । एवं च नन्दतीत्यप्य[2]तदुदाहरणं बोध्यम् । भाष्ये च "[3]अव्वत" इत्युपलक्षणम् बोध्यमिति कश्चित् ॥ ननु [4]तदन्तान्तस्येति पाठेऽपि विशेष्यासंनिधानात् कथं "[5]सर्वादीनि" इत्यादावस्य प्रवृत्तिरत आह

तत्रेति । (कै)

अव्ययेत्यस्यान्वर्थेत्यादिः । वस्तुतः शब्दरूपं विशेष्यमादाय वाचनिक एवोभयत्रापि तदन्तविधिरिति वक्ष्यते । इदं तु चिन्त्यम् । शब्दसंज्ञिनोऽसत्त्वे हि स्यादप्याक्षेपः सत्त्वे त्वाक्षेपे आक्षिप्तस्य वा विशेष्यत्वे मानाभावात् । किञ्चान्वर्थत्वं योगरूढत्वं योगरूढस्थले हि योगान्वित[6]रूढार्थस्यैव प्रतीतिर्दृष्टा न तु तयोः परस्परमुद्देश्यविधेयभाव इति कस्य विशेष्य तया तदन्तविधिः स्यादिति बोध्यम् ॥

वा प्रकारा इति । (कै)

वा सदृशा इत्यर्थः । "[7]भूवादय" इति सूत्रे द्वन्द्वैकशेषगर्भा

१ परिभाषेन्दुशे – ११ ॥
२ एवं च नन्दतीत्यपि तदुदाहरणं बोध्यम् । क । ख । ग । ङ ॥
३ अकचश्नव्वतः सर्वनामाव्ययधातुविधावुपसंख्यानम् । वा ॥
४ तदन्तान्तस्येति वक्तव्यम् । भा ॥
५ अ १ । पा १ । सू २७ ॥
६ योगान्वितरूढ्यर्थस्यैव । क । ग । ङ ॥
७ अ १ । पा ३ । सू १ ॥

बहुव्रीहिरितिभावः। एवं हि प्रभूपराभू इत्यादीनामपि धातुसंज्ञा स्यादिति अडाद्यव्यवस्थापत्तिरिति चिन्त्यमिदम्। तस्मादयं समाधिरकज्विषय एवेति बोध्यम्। "[1]एरज्" इत्यादौ तु व्यपदेशिवद्भावेनैतन्न्यासे सिद्धिर्बोध्या॥

न तु सामर्थ्यादिति। (कै)

उष्ट्रमुखवत् तदभावादित्यर्थः॥

यथाऽवयवेति। (कै)

अवयवी प्रत्यवयवमवयवान्तरसन्निधौ समवेत इति भावः॥ नन्वेवमपि भूयोऽवयवसन्निकर्षस्यैवावयविप्रत्यक्षे हेतुत्वादेकावयवदर्शने तद्बुद्ध्यभाव इत्यरुचेराह

अथवेति॥ (कै)

ननु मुख्यविशेषणे चरितार्थं सूत्रं कथमारोपिते स्यादत आह

गौणेनापीति। (कै)

स्वरितत्वगुणयोगाद्यथाऽन्यत्रारोपितार्थकस्य ग्रहणं तथेहापीत्यर्थः॥ तदेवाह

[2]छत्रेत्यादि। (कै)

छत्रं गुरुच्छिद्रावरणं गौण्योच्यते तत्रैव हि च्छात्र इष्यते।

१ अ ३। पा ३। सू ५६॥

२ किं यस्य छत्रधारणं शीलं स छात्रः। किं चातः। राजपुरुषे प्राप्नोति। एवं तर्ह्युत्तरपदलोपोऽत्र द्रष्टव्यः। छत्रमिव छत्रम्। गुरुश्छत्रम्। गुरुणा शिष्यश्छत्रवच्छाद्यः शिष्येण च गुरुश्छत्रवत्परिपाल्यः॥

एवं [1]पार्श्वशब्दोऽनृजूपाये [2]अयः शूल शब्दस्तीक्ष्णोपाये दण्डाजिनो दम्भे [3]शीतोऽलसे उष्णः शैघ्र्ये गौणः। तदैव पार्श्विकायःशूलिक-दाण्डाजिनिकशीतकोष्णकादिप्रयोगेष्टेः। "[4]तस्यादित" इत्यत्र चार्द्धह्रस्वशब्दोऽर्द्धमात्रालाक्षणिक इत्याद्युह्यम्। आदिनाऽऽ[5]"धारोऽधिकरणमि"त्यादिसंग्रहः॥

मध्यपातिन इति। (कै)

यस्याकजादिस्तदेकदेशत्वेनाकजादेर्विज्ञानादिति वार्त्तिकार्थः॥

भाष्ये

[6]अक्तपरिमाणानामिति। (भा)

---

१ किं यः पार्श्वेनान्विच्छति पार्श्वकः। किं चातः। राजपुरुषे प्राप्नोति। एवं तर्ह्युत्तरपदलोपोऽत्र द्रष्टव्यः। पार्श्वमिव पार्श्वम्। य ऋजुनोपायेनान्वेष्टव्यानर्थान्ऋजुनोपायेनान्विच्छति स उच्यते पार्श्वक इति॥

२ किं योऽयः शूलेनान्विच्छति स आयः शूलिकः। किं चातः। शिवभागवते प्राप्नोति। एवं तर्ह्युत्तरपदलोपोऽत्र द्रष्टव्यः। अयः शूलमिवायः शूलम्। यो मृदुनोपायेनान्वेष्टव्यानर्थान्रभसेनान्विच्छति स उच्यते आयः शूलिकः॥

३ किं यः शीतं करोति स शीतको यो वोष्णं करोति स उष्णकः। किं चातः। तुषार आदित्ये च प्राप्नोति। एवं तर्ह्युत्तरपदलोपोऽत्र द्रष्टव्यः। शीतमिव शीतम्। उष्णमिवोष्णम्। य आशु कर्त्तव्यानर्थांश्चिरेण करोति स उच्यते शीतक इति। यः पुनराशु कर्त्तव्यानर्थानाश्वेव करोति स उच्यते उष्णक इति॥

४ अ १। पा २। सू ३२॥ ५ अ १। पा ४। सू ४५॥

६ केचिच्छब्दा अक्तपरिमाणानामर्थानां वाचका भवन्ति। य एते संख्याशब्दाः परिमाणशब्दाश्च। भा॥

अत्र परिमाणमानुपूर्वीविशेषोऽपि ॥ परिमाणेत्युपलक्षणम् परिच्छिन्नार्थानां तदाह

संख्येति ॥ (भा)

भाष्ये

अर्थानामिति। (भा)

संज्ञिभूतानां शब्दानामित्यर्थः ॥ नन्वधिकगङ्गादिजननेऽपि शुनः श्वत्ववदकस्याऽधिकस्योपजनेऽपि सर्वकस्य सर्वशब्दमक्षतमेवेत्यत आह

[1]नित्या इति। (कै)

वस्तुतः परिच्छिन्नपरिमाणकग्रहणे एकदेशविकृतन्यायस्याप्य-प्रवृत्तिरितिभाष्याशयः ॥ ननु नित्यशब्दवादेऽकच्वतः शब्दान्तरत्वा-दकजादेः सर्वाद्येकदेशत्वमसिद्धमत[2] आह

[3]यद्यपीति ॥ (कै)

अव्यतिरेककृत इति। (कै)

अनवयवत्वेऽपि ज्ञापकाद्वेदबुद्धिं न कुर्वन्तीत्यर्थः। एकदेश-सादृश्यं च मध्यपातित्वेन बोध्यम् ॥ ननु सर्वनामत्वे संज्ञोपसर्जन-प्रतिषेधवार्त्तिकारम्भेण वार्त्तिककृतोऽन्वर्थत्वं नेष्टं किं च संज्ञिना-मुपात्तत्वेनाक्षेपे मानाभाव इत्यत आह

---

१ नित्या हि शब्दा विकारोपजनरहिता इति ॥

२ इत्यत आह। क। ग। इ ॥

३ यद्यपि नित्याः शब्दास्तथापि प्रक्रियायामकजादयो विधीयमाना ज्ञापकादव्यतिरेककृत इत्यर्थः ॥

अपूर्वो वेति। (कै)

एतद्वार्त्तिकमूलाद् व्याख्यानादव्यावर्त्तकमपि शब्दरूपं विशेष्यमादाय तदन्तविधिरितिभावः॥ अयं चाद्यादिचेति द्वन्द्वमभिप्रेत्याह

क्षेमेति॥ (कै)

विधीयत इति। (कै)

सूत्रे विधिशब्देन प्रतिषेधविरोधो न विवक्षित इति भावः॥ ननु "स्वंरूपमि"त्यनुवृत्त्या स्वस्यापि संज्ञासिद्धौ किं "[१]तस्य च" इत्यनेनात आह

स्वमिति। (कै)

तेन सूत्रप्रत्याख्यानादिति तात्पर्य्यम्॥

प्रत्ययान्तत्वादिति। (कै)

स्त्रीप्रत्ययान्तत्वादित्यर्थः॥

स्वरूपविधिविषयेवेति। (कै)

प्रातिपदिकविशेषोपादानविहितकार्य्यविषयैवेत्यर्थः॥

किं पुनः कारणम् (भा)

इति भाष्ये कारणशब्दः प्रयोजनवाची॥

तज्ज्ञापयतीति। (भा)

बोधयतीत्यर्थः। अन्तग्रहणं नियमार्थमिति तात्पर्य्यम्॥

---

१ एतत्सूत्रस्य वार्त्तिकमिदम्॥

नाच्च तदन्तादिति। (भा)

ननु "[1]समासप्रत्ययविधौ" इत्यस्य विशेषणविशेष्यभावव्यत्यासतात्पर्य्यग्राहकतया दित्यादाविवात्रापि तदन्तविधिसम्भवेनान्तग्रहणसामर्थ्यादेव केवलेऽप्रवृत्तावप्रातिपदिकेनेति व्यर्थम्। एतेन "[2]ग्रहणवतेति" निषेधात्तदन्तविधिर्दुर्लभ इत्यपास्तम्। किं च परमदित्यादिभ्य इवाऽनभिधानेन केवले ऽप्रवृत्तिरितिव्यर्थैव सेति चेन्न। विशेषणविशेष्यभावव्यत्यासतात्पर्य्यग्राहकतया "समास" इत्यादिप्रतिषेधवचनवदस्याप्यावश्यकत्वात् सूत्रभाष्यवार्त्तिकारूढ़तात्पर्य्यग्राहकाभावेऽपि तदन्तविधिकल्पने ऽतिप्रसङ्गापत्तेः। अत एव "[3]उगिद्वर्णग्रहणवर्जम्" इत्यादेश्चारितार्थ्यम्। अनभिधानेन प्रत्याख्यानं तु न चमत्कारकारि॥

[4]सा तर्ह्येषेति। (भा)

"व्यपदेशिवद्भावोऽप्रातिपदिकेन" इत्येषा॥

यदयमिति। (भा)

"पूर्वाद्" इत्यंशो ज्ञापक इत्यर्थः॥

---

१ समासप्रत्ययविधौ प्रतिषेधः। वा॥

२ ग्रहणवताप्रातिपदिकेन तदन्तविधिर्नास्ति। परिभाषेन्दुशे – ३१॥

३ एतत्सूत्रस्य वार्त्तिकम्॥

४ सा तर्ह्येषा परिभाषा कर्त्तव्या। न कर्त्तव्या। आचार्य्यप्रवृत्तिर्ज्ञापयति व्यपदेशिवद्भावोऽप्रातिपदिकेन इति यदयं "पूर्वादिनिः" "सपूर्वाच्च" (५–२–८६, ८७) इत्याह। नैतदस्ति ज्ञापकम्। अस्ति ह्यन्यदेतस्य वचने प्रयोजनम्। किम्। स पूर्वात्पूर्वादिनिं वक्ष्यामीति। तत्तर्हि योगविभागं करोति॥

सर्वस्मादिति। (कै)

पूर्वशब्दव्यतिरिक्तादपीत्यर्थः॥ भाष्ये

यत्तर्हि योगविभागमिति। (भा)

न च "[1]दृष्टादिभ्यश्च" इत्यत्रानुवृत्त्यर्थं तथा पाठोऽत एवानिष्टीति प्रयोगसिद्धिरिति वाच्यम्। एतद्भाष्यप्रामाण्येन तत्प्रयोगाभावानुमानात्। प्रकारान्तरेण सिद्धौ तु नास्माकं क्षतिः। एकयोगेऽपि तावति स्वरितत्वप्रतिज्ञासामर्थ्येन तावत उत्तरत्रानुवृत्तिसिद्धेश्चेति दिक्। एवं च "[2]रोणी"त्यादौ केवलस्याप्राप्ते"[3]स्तस्य चेति वक्तव्यमि"ति सिद्धम्॥ ननु तदन्तविधिविषये "तस्य च" इत्यनेन केवलादपि चेद् "व्यपदेशिवद्भावोऽप्रातिपदिकेन" इति व्यर्थमत आह

अप्रातिपदिकेनेति। (कै)

ज्ञापकस्य सजातीयापेक्षत्वादितिभावः। अत एव "[4]पूर्वादिनि"रि"त्येव तदन्तविधिना सिद्धे "[5]स पूर्वाच्च" इत्यस्य "[6]ग्रहणवते"ति परिभाषाज्ञापकत्वं कैयटोक्तं संगच्छते॥

यचान्तेति। (कै)

अन्तग्रहणमुपलक्षणम्। अत एव "[7]एकगोपूर्वाद्" इत्यस्य केवलैकशब्दे न प्रवृत्तिः। "ग्रहणवते"त्यपि प्रत्ययविधौ निषेधस्ये-

---

१ अ ५। पा २। सू ८८॥ २ अ ४। पा २। सू ७८॥
३ तस्य च। वा। तस्य चेति वक्तव्यम्। भा॥
४ अ ५। पा २। सू ८६॥ ५ अ ५। पा २। सू ८७॥
६ परिभाषेन्दुशे – ३१॥ ७ अ ५ ; पा ४। सू ११८॥

वानुवादकं लाघवात्। स्पष्टं चेदम् "[१]असमासे निष्कादिभ्य" इति सूत्रे भाष्यकैयटयोः॥ रथ्ये "[२]तद्वहति रथ" इतियत्। सौत्ये "[३]नौ वयोधर्म" इति। हल्ये "[४]मतजनहलात् करणजल्पकर्षेषु" इति यत्॥ भाष्ये

परमरथ्य इति। (भा)

रथाद्रथाङ्गवोढ्रोरित्येवं शैषिकप्रकरणे पाठे सिद्धे "तद्वहती"-त्यत्र रथग्रहणं रथांशे तदन्तविधौ ज्ञापकं शैषिके यति हि द्विरथ इत्यादौ "[५]द्विगोर्लुग्" इति लुक् तत्र सूत्रेऽचीति न सम्बध्यते-ऽनभिधानाच्च नातिप्रसङ्गः। वहत्यर्थे तु द्विरथ्य इत्येव। तस्या-प्राग्दीव्यतीयत्वात्। इतरयोस्तु वाचनिक एव॥ यत्तु "[६]हलसी-राट्ठग्" इत्यपि "[७]तस्येदम्" "तद्वहति" इत्यधिकारे च द्विः पठ्यते तत्तु इदं शब्देन वोढृरूपार्थग्रहणज्ञापकं तदाह

ठश्च भवतीति॥ (कै)

भाष्ये

सुपाञ्चालक इत्यादि। (भा)

"[८]जनपद" इत्यधिकारे "[९]अवृद्धादपि बहु" इति वुञ्

---

१ अ ५। पा १। सू २०॥

२ अ ४। पा ४। सू ७६। अ ४। पा ३। सू १२१॥

३ अ ४। पा ४। सू ९१॥ ४ अ ४। पा ४। सू ९७॥

५ अ ४। पा १। सू ८८॥ ६ अ ४। पा ४। सू ८१॥

७ अ ४। पा ३। सू १२०॥ ८ अ ४। पा २। सू १२४॥

९ अ ४। पा २। सू १२५॥

तद्विधौ चायं तदन्तविधिः। "[1]सुसर्वार्द्धाज्जनपदस्य" "[2]दिशोमद्राणाम्" इत्युत्तरपदवृद्धिः॥

वृद्धिमानिति। (कै)

वृद्धिनिमित्तमित्यर्थः॥

अवयवानामिति। (कै)

पूर्वपदत्वे इति शेषः। "[3]पूर्वापराधरे"त्येकदेशिसमासः। "[4]सन्धिवेलाद्यृतु" इत्यण्। "[5]अवयवादृतोः" इत्युत्तरपदवृद्धिः॥ ननु शरच्छब्द एव कालवाची न तु पूर्वशरच्छब्द इति कथं ठञ् इत्यत आह

तत्र हीति। (कै)

अत एव "[6]सन्धिवेलादि"सूत्रे नक्षत्राणां कालेन विशेषणं संगच्छते॥ भाष्ये

[7]ठञ्विधौ संख्याया इति। (भा)

"[8]तदस्य परिमाणम्" "[9]संख्यायाः संज्ञा" इति सूत्रे इति भावः॥

द्वे षष्ठी परिमाणमस्येति। (कै)

संघादिरस्य विशेष्यः॥

---

१ अ ७। पा ३। सू १२॥ २ अ ७। पा ३। सू १३॥
३ अ २। पा २। सू १॥ ४ अ ४। पा ३। सू १६॥
५ अ ७। पा ३। सू ११॥ ६ अ ४। पा ३। सू १६॥
७ ठञ्विधौ संख्यायाः। वा। ठञ्विधौ संख्यायाः प्रयोजनम्। भा॥
८ अ ५। पा १। सू ५७॥ ९ अ ५। पा १। सू ५८॥

प्रतिषेधादिति। (कै)

"[1]आर्हादगोपुच्छाद्" इत्यनेन तस्य प्रत्ययप्रतिषेधत्वात्तत्र [2]तदन्तविधिर्भविष्यत्येव। तेन "[3]प्राग्वतेः" इति ठञ्विधायके "[4]संख्यायाः संज्ञा" इति सूत्रे तदन्तविधिसत्त्वेन "प्राग्वतेः" इत्यधिकारप्राप्तष्ठञ् भवतीत्यर्थः॥

पुनः प्रत्ययार्थसमर्थेति। (कै)

अस्येति प्रत्ययार्थः। तदितिसमर्थविभक्तिः। अनुवर्त्तमानस्य लुक्सम्बद्धतया पुनरुपादानेन तद्विलक्षणत्वसूचनादनेन विहितस्य लुगभाव इत्यर्थः॥

क्ते वेति। (कै)

अनुवर्त्तमानसोऽस्येति सहितपरिमाणमित्यनेन विहितस्य लुकि पुनस्तदस्य परिमाणमिति वचनसामर्थ्यात् स्वार्थे तज्जातीयप्रत्यये तस्य विधानसामर्थ्याद् द्विगुनिमित्तत्वाभावाद्वा लुगभाव इत्यर्थः। इदं वृत्तिकारमतेनोक्तम्। वस्तुतस्तु "[5]तदस्येति" पुनरुपादानमात्रेणार्हीयत्वापगमे तत्त्वेऽपि लुगभावे वा द्वे षष्टी जीवितपरिमाणमस्येत्यर्थेऽनेन ठञि लुकमाशङ्क्य "कालाद्" इत्यधिकारस्थेन "[6]तमधीष्ट" इति सूत्रेण ठञा द्विषाष्टिकः साधितो भाष्ये

---

१ अ ५। पा १। सू १९॥

२ तदन्तविधिर्भवत्येव। क। ख। ग। ङ॥

३ अ ५। पा १। सू १८॥ ४ अ ५। पा १। सू ५८॥

५ अ ५। पा १। सू ५७॥ ६ अ ५। पा १। सू ८०॥

कालग्रहणेन यथाकथंचित्कालवाचिनो ग्रहणमिति चोक्तं तद्वि-विरुध्येत। तद्रीत्याऽनेनापि ठञि लुगभावात्। तस्माद् द्वे षष्ठी परिमाणमस्य संघस्य स परिमाणमस्येति भाष्योदाहरणार्थः। तत्र द्विगुनिमित्तत्वाभावान्न लुक्। संघे द्विषष्ठ्यानतिरेकस्यापि सत्वात् तस्यापि संख्याशब्दत्वमित्यपरे॥ भाष्ये

[1]पदाङ्गेति। (कै)

तदन्तविधेरपवादोऽयम्। अत एव "तस्य च" इति पुनरभिहितं तदन्तविधौ हि बहुच् पूर्वेऽपि स्यात् तच्च नेष्टमिति वार्त्तिकाशयः॥

पदशब्देनेति। (कै)

अत एव भाष्ये उत्तरपदाधिकारे प्रयोजनदानम्॥ तदन्तविध्यपवादत्वादस्यापि विशेषण एव प्रवृत्तिरित्याशयेनाह

उत्तरपदेनेति। (कै)

शब्दरूपं विशेष्यमादायेत्यन्ये॥

समासान्त निषेध इति। (कै)

"[2]ऋक् पूरब्" इति प्राप्ते। अत एव "[3]द्व्यन्तरुपसर्ग" इतीत्त्वं न तत्र ह्यप इति कृतसमासान्तानुकरणं व्यत्ययेन षष्ठ्यर्थे प्रथमा। अत्र चेदमेव भाष्यं मानमित्याहुः॥

---

१ पदाङ्गाधिकारे तस्य च तदुत्तरपदस्य च॥

२ अ ५। पा ४। सू ७४॥ ३ अ ६। पा ३। सू ९७॥

तत्वमपीति। (कै)

वार्त्तिकस्थेन "[1]दीर्घविधौ" इति विषयनिर्देशेनेदं विरुध्यते॥

भाष्ये

[2]पद्युष्मदस्मदस्थ्यादीति (भा)

समस्तं पृथक् पदम्॥

अनडुहः (भा)

इति त्वसमस्तमेव। अन्यथा नुमोऽनडुच्छब्दमात्रान्वयित्वेनासामर्थ्यात्समासो न स्यात्। पदादयोऽनडुहो नुम् च तदन्तविधिं प्रयोजयन्तीत्यर्थः। समासे एव "[3]पादस्य लोप" इत्यन्तलोपविधानात् सामर्थ्यादेव तदन्तविधिर्भविष्यतीत्याशयेन काका पृच्छति

भाष्ये

[4]अस्तिचेति॥ (भा)

आचार्य्यदेशीय आह

एवं तर्हीति। (भा)

सन्निधेर्लिङ्गं बलीय इति भावः॥

---

१ महदप्स्वस्तनमृणां दीर्घविधौ। वा॥

२ पद्युष्मदस्मदस्थ्याद्यनडुहो नुम्। वा॥

३ अ ५। पा ४। सू १३८॥

४ अस्ति चेदानीं कश्चित् केवलः पाच्छब्दो यदर्थो विधिः स्यात्। नास्तीत्याह। एवं तर्ह्यङ्गाधिकारे प्रयोजनं नास्तीति ज्ञात्वा पदाधिकारस्य प्रयोजनमुक्तम्॥

तदन्तविधिरिति । (कै)

तदपवाद उत्तरपदविधिरित्यर्थः ॥ अर्थाधिकाराश्रयेण परिहरति

नैषेति ॥ (कै)

नन्वेवं पादशब्देन तदन्तविध्यभावे परमपत्काषिणाविति पूर्वोदाहृतासङ्गतिरत आह

एवं चेति । (कै)

अर्थभेदेन तत्साध्विति भावः ॥ पादशब्दादाख्यानणिचि णिनिमित्तकटिलोपस्य स्थानिवत्त्वात्पदादेशाऽ प्राप्तेराह

पदेरिति । (कै)

"क्वौ लुप्तम्" इति निषेधान्न णिलोपस्य स्थानिवत्त्वमित्यर्थः । अत एव "पादस्य पादहस्त्यादिभ्य" इति नासूचि तथा सति तस्यैव प्रतिपदोक्तत्वात् पद्भावः स्यान्नास्येतितात्पर्य्यम् ॥

इह । (कै)

"[1]द्युपथि" इति प्रयोजनवार्त्तिके ॥

इत्यत एवेति । (कै)

"पद्युभदि"ति वार्त्तिकस्थादित्यर्थः ॥

आदित्यधिकारादिति । (कै)

"[2]आच्छी"त्यतः । अन्यथा नुम् बाधकः स्यात् । अम् च नुमो बाधकः स्यादिति भावः ॥

---

१ द्युपथिमथिपुंगोसखिचतुरनडुत्त्रियद्दग्रस् । वा ॥

२ अ ७ । पा १ । सू ८० ॥

अन्यथाऽस्मामोरेवेति। (कै)

"चतुः" साहचर्यादितिभावः ॥

अन्यत्र चेति। (भा)

भाष्यादङ्गाधिकारादन्यत्र प्रत्ययविधानेऽपि वर्णग्रहणे तदन्तविधिरिति मत्वा नोदयति ॥

यद्येवमिति। (कै)

"अन्यत्र" इत्यनेन भाष्येण "[1]इको झल्" इत्यादौ निषेधाभावात्तदन्तविधिरनुज्ञायते। एवञ्च प्रत्ययविधौ वर्णग्रहणे स प्रतिषेध एव स्यादतस्तत्र वर्णग्रहणमिति परिहरति

उच्यत इति॥ (कै)

सिद्धे तदन्तविधाविति। (कै)

उक्तवचनेन वाचनिक इत्यर्थः। यत्तु प्रत्ययाचिप्तप्रकृतिप्रत्ययावयवकसमुदायस्य विशेषणादेतत्सूत्रसिद्ध एव स इति। तन्न। तादृशार्थस्य नियताक्षेपे आचिप्तस्य वा शाब्देऽन्वये मानाभावात्। किञ्च "[2]वनो रच" इत्यादौ "समासप्रत्ययविधौ" इत्यनेन अस्यापि निषेधापत्तिः। मम तु सौत्रस्यैव स निषेध इति न दोषः॥ पञ्चम्यन्तात् परः प्रत्ययो यत्र कार्यान्तर विधानायाऽनुद्यते तद्भिन्नस्थले प्रत्ययग्रहणं तदन्तविधेः प्रयोजनम् इति वार्त्तिकार्थस्तदाह

यत्रेत्यादि॥ (कै)

---

१ अ १। पा २। सू ९॥ २ अ ४। पा १। सू ७॥

परिगृह्यते । (कै)

अनुद्यते ॥

नत्वं स्यादिति । (कै)

दृषत्तीर्णेत्यादौ धातोस्तकारस्य तत्पूर्वदस्य च तत्स्यादित्यर्थः ॥

न च संज्ञाविधाविति । (कै)

संज्ञया विधावित्यर्थः इत्यभिमानः ॥

यत्र हीति । (कै)

संज्ञाया विधौ स निषेधो न तु संज्ञया विधौ ॥

तर्हीति । (कै)

प्रदेशेषु तदन्तग्रहणं यदि तर्हीत्यर्थः ॥

पुनस्तदन्तेति । (कै)

घादिभिरुत्तरपदस्य विशेषणादिति भावः ॥

तस्मादिति । (कै)

"[१]संज्ञाविधौ प्रत्ययग्रहणे" इति "[२]प्रत्ययग्रहणे चापञ्चम्या" इति वचनाभ्यामिति भावः ॥

नायमर्थ इति । (कै)

प्रत्यासत्त्या चास्यार्थस्य प्रसक्तिः ॥

पञ्चम्यन्तादिति । (कै)

पञ्चम्यन्तनिर्दिष्टप्रत्ययादित्यर्थः । "समासप्रत्ययविधौ" इति तु सौत्रस्य निषेध इति न तेनाऽस्य गतार्थतेतिभावः ॥

---

१ परिभाषेन्दुशे २८ ॥ २ प्रत्ययग्रहणे चापञ्चम्याः ॥

तत्प्रत्ययादेव । (कै)

विकारावयवविहितप्रत्ययादेव । एवं चोष्ट्रविकारादौष्ट्रकादञ्चि वुञ एव वृद्धिस्वरौ स्यातामित्यर्थः॥ भाष्ये

[1]यञिञोः फगिति । (भा)

यद्यपि "[2]ङ्याप् प्रातिपदिकाद्" इत्यधिकाराद् "अपञ्चम्या" इति निषेधस्तत्र प्राप्नोति तथापि न तद् व्यधिकरणं विशेषणं किन्तु "[3]यञिञोः" इति पञ्चम्यर्थे षष्ठीसत्त्वात् तस्य समानाधिकरणं विशेष्यमिति "अपञ्चम्या" इत्यस्याऽविषयोऽयमितिभावः॥

तस्मादिति । (कै)

"[4]प्रत्ययग्रहणे यस्मात् स विहित" इति नियमोऽत्रापि तदन्तविधावपेक्ष्य एव। एतत्सिद्ध एव च तदन्तविधिस्तत्रानूद्यते उक्तनियमबोधनाय। अन्यथा परमगार्ग्यशब्दात् फकि पारमगार्ग्यायण इति स्यादितिन्यायव्युत्पादनार्थमित्यर्थः॥ नन्वेतद्रीत्या परमश्चासौ गार्ग्यायण इति भाष्योदाहरणार्थः। नह्यीदृशेऽर्थे परमगार्ग्यशब्दस्य प्रकृतित्वसंभावनापीति कथमेतन्न्यायप्रदर्शनमनेन भाष्येणेति चेन्न। परमगार्ग्यैकदेश गार्ग्यशब्दादेव प्रत्ययः परमगार्ग्यस्यापत्यमित्यर्थेऽपि उक्तन्यायादित्यदोषात्। विशिष्टेनैकार्थीभावेऽवयवेनापि तस्य सत्त्वमस्त्येव निष्कृष्यैकार्थीभाव एव वृत्तौ

---

१ यञिञोः फग् भवति॥   २ अ ४। पा १। सू १॥
३ अ ४। पा १। सू १०१॥   ४ परिभाषेन्दुशे २४॥

निमित्तमित्यत्र न मानम्। अत एव "[1]अनुपसर्जनाद्" इति सूत्रे कुम्भकारीशब्दैकदेशात् कारीशब्दादप्युत्पत्तिः शङ्किता भाष्ये। अस्य कैयटस्याप्यत्रैव तात्पर्य्यम्। "[2]एतन्न्याय" इत्यस्यापि "यस्माद्विहित" इत्यादिन्यायेन समस्तैकदेशात् प्रत्यय इत्येतन्न्यायेत्यर्थः। नचैवं "[3]सुपि च" "[4]रोः सुपि" इत्यादौ सुबन्ते इत्यर्थापत्तिः। न हि तत्र पञ्चम्यन्तात्परत्वेन प्रत्ययो विशेष्यत इति वाच्यम्। "[5]तस्मिन्निति" परिभाषया सुपि परे इत्यर्थे नियमेन कस्मादित्यवधिसाकाङ्क्षत्वेनोपस्थिताङ्गादेरेवावधित्वेनान्वयेन पञ्चम्यन्तस्य विशेषणत्वेन निषेधप्रवृत्तेरित्याहुः॥ ननु "येन

---

१ अ ४। पा १। सू १४। अत्र भाष्यम्—इदं तर्हि प्रयोजनम् प्रधानेन तदन्तविधिर्यथा स्यात्। कुम्भकारी नगरकारी। अत्र हि प्रत्ययग्रहणे यस्मात् स तदादेर्ग्रहणं भवतीत्यवयवादुत्पत्तिः प्राप्नोति। कृद्ग्रहणे गतिकारकपूर्वस्यापि ग्रहणं भवतीति संघातादुत्पत्तिर्भविष्यति। कृद्ग्रहण इत्युच्यते नचैतत्कृद्ग्रहणम्। कृदकृद्ग्रहणमेतत् कृदप्ययमण् तद्धितोऽपि एवं तर्हीकारान्तेन समासो भविष्यति। यद्येवं लभ्येत कृतं स्यात्तत्तु न लभ्यम्। किं कारणम्। अत्र हि गतिकारकोपपदानां कृद्भिः सह समासो भवतीति समास एव तावद्भवति समासे च कृतेऽवयवादुत्पत्तिः प्राप्नोति। अवयवादुत्पत्तौ सत्यां को दोषः। कौम्भकारेयो न सिध्यति। अवयवस्य वृद्धिस्वरौ स्याताम्। तस्मादनुपसर्जनाधिकारः॥

२ अत्रैव कैयटे॥ ३ अ ७। पा ३। सू १०२॥

४ अ ८। पा २। सू ६९॥ ५ अ १। पा १। सू ६६॥

नाप्राप्ति" न्यायेनायं निषेधो वाचनिकतदन्तविधेरेवेति "[1]घरूप" इत्यादौ उत्तरपदस्य विशेष्यतया प्राप्तदन्तविधिः स्यादेवेत्यत आह

उत्तरपदेति। (कै)

अन्यथा "[2]हृदयस्य हृल्लेखयदण्" इत्यत्राण् ग्रहणेनैव सिद्धे लेखग्रहणं व्यर्थं स्यात्। लेख इत्यणन्तमेव तत्र गृह्यते घञन्तस्य त्वनभिधानात्तत्राग्रहणमेवेति भावः। अयमपि निषेधो विशेषण-विशेष्यभावव्यत्याससूचक एवेत्याह

तत्रेति॥ (कै)

प्राधान्येनेति। (कै)

शब्दरूपापेक्षयेत्यर्थः॥

धातोरिति। (कै)

इदं "[3]स्यतासि" विशेषणमिति चिन्त्यमिदम्। "[4]सुपि च" इत्यादौ अस्मदुक्तरीत्यैवात्रापि समाधानं बोध्यम्॥ नन्वलोऽनर्थ-केनेत्ययुक्तमर्थवत्परिभाषया विरोधादत आह

अर्थवदिति॥ (कै)

स्थितमिति। (कै)

"[5]स्वंरूपम्" इतत्रेति शेषः॥ कुतो हेतोरित्यत आह

---

१ अ ६। पा ३। सू ५३॥ २ अ ६। पा ३। सू ५०॥
३ अ ३। पा १। सू ३३॥ ४ अ ७। पा ३। सू १०२॥
५ अ १। पा १। सू ६८॥

वर्णरूपतया तस्येति। (कै)

"वर्णरूपतया यस्ये"ति पाठे नार्थवत्तारूपमित्यतः प्राक् तस्य हीतिशेषो बोध्यः॥

अर्थवत्तेति। (कै)

तत्त्वसमानाधिकरणं रूपमित्यर्थः। "वर्णसमुदायग्रहणं प्राप्तम्" इति पाठे ऽनर्थकेत्यादिः। तदपि प्राप्तमिति शेषः॥

गुणत्वादिति। (कै)

तदन्तविधिनियमशेषत्वादित्यर्थः। वर्णसमुदायेन चेत्तदन्तविधिस्तर्ह्यर्थवतैवेति फलितम्। अन्ये तु अङ्गाधिकारे तदन्तविधेरतिप्रसङ्गस्य निवारणायेदम्।

[1]वर्णग्रहणं च (वा)

इत्यन्वाख्यानवार्त्तिके ज्ञापकसिद्धजातिग्रहणे न मानम्। एवम् "[2]अलैव" इत्यत्रापि "[3]एकत्वसंख्यागुणत्वाद्" इत्यपि चिन्त्यम्। जातिपरत्वे तद्गतसंख्याया एव तदुत्तरविभक्तिवाच्यत्वेन तद्विवक्षयाऽपि दोषानुद्धारादित्याहुः॥

दीर्घोभवतीति। (कै)

"[4]इन्हन्" इति नियमेनानिवर्त्तितत्वादिति भावः। अर्थवत् परिभाषासिद्धार्थानुवादोऽयम्॥

---

१ वर्णग्रहणं च सर्वत्र। वा॥

२ अलैवाऽनर्थकेन नान्येनानर्थकेनेति वक्तव्यम्॥

३ अलैवेति चैकत्वसंख्या गुणत्वाद्विवक्ष्यते। कै॥

४ अ ६। पा ४। सू २१॥

संपर्य्युपेभ्य इति। (कै)

वृत्तिपाठमनुसृत्येदम्॥

तस्योच्छब्देनेति। (कै)

[1]वा पदान्तस्य (पा)

इत्यतः पदग्रहणमनुवर्त्त्य तस्योदा विशेषणादुदन्तस्य पदस्य इत्यर्थ उचितः॥ नन्वव्यभिचारात्तवर्गणोदोऽपि विशेषणं व्यर्थमत आह

वा निवृत्तत्वादिति। (कै)

पदग्रहणमपि फलाभावान्निवृत्तं विशेषणं चेत्यपि बोध्यम्॥

पदप्रकरणात्। (कै)

[2]एङः पदान्तादति (पा)

इत्यतः॥ नन्वत्र करोतिर्न भूषणार्थोऽत आह

भूषणेति। (कै)

पायसं भूषयतीत्यर्थसम्भवादिति भावः॥

[3]केवलपदाधिकारोऽपीति। (कै)

अन्यथाऽसन्देहायोत्तरपदेत्येव वदेदिति भावः॥ भाष्ये

नापीति। (भा)

समासचरमावयवे तस्य रूढ़त्वादिति भावः॥ नन्वेवं तदन्तविध्यभावे वृत्रहणावित्याद्यसिद्धिस्तदन्तविधौ तु क्षीरपानावित्यत्र दोषोऽत आह

---

१ अ ८। पा ४। सू ५९॥ २ अ ६। पा १। सू १०९॥

३ पदाङ्गाधिकारे इत्यत्र च केवलपदाधिकारोऽपि गृह्यते॥

अलैवेति ॥ (कै)

ननु वार्त्तिकोक्तोऽपि फलतस्तदन्तविधिरेवेत्यत आह

प्राथम्येति । (कै)

सौत्रतदन्तविधिरेव ज्यायान् न तु वार्त्तिकोक्तोत्तरपदस्य इत्यंश इति नियम आवश्यक इति भावः ॥

परमादिरिति । (कै)

परमादिः समास उद्देश्यो महच्छब्दो न भवतीति विधेयं बोध्यम् ॥ भाष्ये

अन् इति । (भा)

"[१]अल्लोपोऽनः" "[२]इन्हन्पूषे"ति "[३]अत्वसन्तस्य" "[४]मन" इत्यादिषु वर्त्तमानानीत्यर्थः ॥

अर्थवानेवासिति । (कै)

इदं चिन्त्यम् । कृते ह्यागमे तद्विशिष्टस्यैवार्थवत्ताया न्याय्यत्वादन्यत्र भाष्ये स्पष्टमुक्तत्वाच्च ॥

न्यायेनेति । (कै)

अत एव "[५]इको यणचि" त्यादौ न दोषः ।

[६]यस्मिन् विधिः (वा)

इति वाचनिकमेव "यस्मिन्" इति सप्तम्यन्तोपलक्षणं सप्तम्यन्तं यत्र विशेषणं तत्रेति यावत् ॥

---

१ अ ६ । पा ४ । सू १३४ ॥ २ अ ६ । पा ४ । सू १२ ॥
३ अ ६ । पा ४ । सू १४ ॥ ४ अ ३-४ । पा २-१ । सू ८२-९ ॥
५ अ ६ । पा १ । सू ७७ ॥ ६ यस्मिन्विधिस्तदादावल् ग्रहणे । वा ॥

वृद्धिर्यस्याचामादिस्तद्वृद्धम्।१।१।७३॥

ननु वृद्धिग्रहणाभावे सर्वत्र वृद्धसंज्ञायां विशेषणान्तराणां वैयर्थ्यमेव स्यादिति तन्माचाक्षेपोऽनुपपन्न इति शङ्कते

असतीति। (कै)

संकोचे प्रमाणाभावादच् शब्देन सर्वेष्वचु गृहीतेषु तदादिः समीपो हल्लेव भवतीति परिहरति

यस्येति॥ (कै)

ननु "अचाम्" इति[1] निर्द्धारणे षष्ठी निर्द्धारणं च तुल्यजातीयस्येति यस्यादिरचां मध्ये कश्चिदिति विज्ञायमाने दत्तादौ नाति प्रसक्तिरत आह

असतीति॥ (कै)

समीपार्थ इति। (कै)

पूर्वसमीपार्थ इत्यर्थः। एवं च तन्निरूपितसम्बन्धे षष्ठी न तु निर्द्धारण इति भावः। यस्याचामादिर्हलित्यर्थः स्यादिति तात्पर्य्यम्॥

नामधेयस्य त्विति। (कै)

"वा नामधेयस्य" इति वचनादिति भावः॥ भाष्ये

१ यतश्च निर्द्धारणम् (२ । ३ । ४१) इत्यनेन षष्ठी॥

अत्राऽपीति । (भा)

अण्प्रकृतावपीत्यर्थः॥ नन्वेवं हलादेः सर्वस्य वृद्धत्वे "[1]प्रस्थेऽवृद्धम्" इति सूत्रे कर्क्यादिप्रतिषेधोऽनर्थकोऽत आह

प्रस्थ इति॥ (कै)

तदित्यस्यानुपादान इति । (कै)

तदित्यस्याप्यनुपादाने इत्यर्थः ॥

वृद्धेरेवेति । (कै)

तथाच प्रदेशेषु त्यदादिविषये मुख्यो वृद्धशब्दोऽन्यत्र वृद्धघटिते लाक्षणिक इति वैरूप्य प्रसङ्ग इति भावः॥ ननु "[2]मालादीनाम्" इति लिङ्गादादिसहचरितो यस्य वृद्धिस्तस्यापि संज्ञा स्यादत आह

मालादीति॥ (कै)

भाष्ये

अथादीति । (भा)

"अचाम्" इति षष्ठ्युपादानसामर्थ्यादादिशब्दोऽध्याहरिष्यत इति प्रश्नः। यस्यावयविनोऽवयवानामचां मध्ये वृद्धिरप्यवयव इत्यध्याहारं विनैवार्थसम्भवेऽध्याहारे मानाभाव इत्युत्तराशयः॥ तत्र प्रसङ्गादादिग्रहणसत्त्वासत्त्वयोराद्यन्तवत्सूत्रस्यैकग्रहणप्रयोजनं दर्शयति

सति चेति । (कै)

असत्येकग्रहणे पूर्वसहितेऽपि भाशब्दाकारे आदिवत्त्वात् सभासन्नयनस्यापि वृद्धत्वं स्यादिति भावः॥

---

१ प्रस्थेऽवृद्धमकर्क्यादीनाम् (६ । २ । ८७) ॥

२ अ ६ । पा २ । सू ८८॥

अच इति। (कै)

"एरच" इत्यर्थः। तत्र हि धातोरित्यधिकार इति भावः। घञचोः स्वरे विशेषः॥ नन्वेवं यस्य वृद्धिरवयव इत्येव सिद्धेऽचामितिव्यर्थमत आह

अचामिति। (कै)

तथाच राट्शब्दादेर्वृद्धत्वं नेति भावः। कृते त्यादिग्रहणे यत्र वृद्धेरादित्वमेवाजपेक्षया नत्वनादित्वं तस्यैव तेन ग्रहणान्न सभासन्नयने दोषः। अचामिति बहुत्वमविवक्षितं तेन मालीयादिसिद्धिः॥ ननु यत्र हल्घटिता अच एव सन्निविष्टास्तत्रास्य प्रवृत्तिरुचिता न तु हलन्तरितेष्वच्सु इति मन्यमानः शङ्कते भाष्ये

[1]वृद्धसंज्ञायामिति॥ (भा)

नन्वस्त्येव मातृकापाठे सन्निवेशोऽत आह

सर्वस्येति। (कै)

वृद्धत्वप्रयुक्तकार्य्यभाज इत्यर्थः। वृद्धत्वनिबन्धनकार्य्यस्य प्रातिपदिके सत्त्वादिति भावः॥

अचामित्यनेन च केवलानामिति। (कै)

सर्वपदानां सावधारणत्वेन प्रथमतस्तथैव प्रतीतेरिति भावः। अज्मात्रसम्बन्धिनो यस्य समुदायस्याऽऽदिर्वृद्धिरित्यर्थः स्यादिति तात्पर्य्यम्॥ ननु प्रथमान्ताच्पदाभावादजेवादिरित्ययुक्तमत आह

---

१ वृद्धसंज्ञायामजसंनिवेशादनादित्वम्। वा॥

अजिति । (कै)

निर्द्धारणषष्ठ्याश्रयणान्निर्द्धारणस्य समानजातीयविषयत्वाच्च तल्लाभ इति भावः । अजज्झल्समुदायेऽप्यजपेक्ष एवादिर्ग्रहीष्यते इति भाष्याक्षरार्थः ॥

[१]वृद्धिविशेषणार्थेति । (कै)

तस्याः प्रधानत्वादचामिति तस्या एव विशेषणं स्यादित्यर्थः । निर्द्धार्य्यमाणनिर्द्धारणावध्योः सजातीयत्वाच्च वृद्धेरच्त्वलाभः । तत्र वृद्धेरच्त्वाव्यभिचाराद् विशेषणसामर्थ्येन आक्षरसमाम्नायिकाच्रूपलक्षणवृद्धिपरिग्रह इति भावः ॥

आकारस्य निवृत्तिप्रसङ्ग इति । (कै)

वृद्धसंज्ञानिमित्तत्वनिवृत्तिराकारस्य स्यादित्यर्थः ॥ तत्रासाधारणं प्रत्युदाहरणमाह

[२]ततश्चेति ॥ (कै)

भाष्योक्तस्य साधारणत्वं ध्वनयन्नाह

समुदायेति । (कै)

यस्येत्याद्यपेक्षया षष्ठीतिभावः । एवं यस्येति आद्युपजनितव्यतिरेके षष्ठीमङ्गीकृत्याऽचामिति निर्धारणषष्ठ्यां दोषोऽभिहितः ॥ अनुपजनितव्यतिरेके यस्येति षष्ठ्यामपि तं वक्तुं भाष्ये एकान्तादित्वमुक्तं तद्व्याचष्टे

---

१ वृद्धिविशेषणार्था निर्द्धारणे षष्ठी स्यात् ॥

२ ततश्चाश्वलायन इत्यत्र न स्यात् ॥

[1]एकान्ता इति । (कै)

यस्य प्रातिपदिकस्येतिसम्बन्धः । एवं च यत्प्रातिपदिकावयवभूताऽचामादिर्वृद्धिस्तत्प्रातिपदिकं वृद्धमिति सूत्रार्थः ॥ नन्वादिशब्दोपादानादेव सर्वेषामचामिति लभ्यतेऽत आह

[2]आदिग्रहणमिति ॥ (कै)

उभयरूपत्वेऽपीति । (कै)

अज्झल्रूपत्वेऽपीत्यर्थः । यस्येति नाचां विशेषणं तेषामन्यविशेषणत्वाद् नाप्यादेर्व्यवहितत्वात् किन्तु वृद्धेः । अचामिति चादेर्विशेषणं सन्निधानाद् न वृद्धेर्व्यवहितत्वात् । एवं च यस्य वृद्धिरचामादिरित्युक्ते लब्धस्याऽजपेक्षादित्वस्योपपत्तये मध्येवर्त्तमानापि हल्व्यक्तिर्न विवक्ष्यते इति भावः ॥

सकलाजिति । (कै)

संकोचे मानाभावः ॥

सतोऽपीति । (कै)

आदौ मध्ये वेतिशेषः ॥

अचामितीति । (कै)

केवलाच् सन्निवेशासम्भवादिति भावः ॥

---

१ एकान्ता अवयवा अचः प्रातिपदिकस्य तेषामचाम् आदिर्वृद्धिर्यस्य तद्वृद्धमित्यर्थः ॥

२ आदिग्रणं त्वन्यनिवृत्त्यर्थं स्यात् ॥

[1]स्वरविधाविति । (कै)

स्वरे विधेये इत्यर्थः ॥

अयोग्यत्वादिति । (कै)

स्वराणामज्धर्मत्वादिति भावः । अत एव "[2]यतोऽनाव" इत्यनाव इति प्रतिषेधः सार्थकः ॥

[3]नुड् ग्रहणादिति । (कै)

हल्स्वरप्राप्तिविषयकमेवाऽनाव इति ज्ञापकमितिभावः । अन्यथा नुटोऽविद्यमानत्वादचखानित्यादौ "ह्रस्वाद्" इत्येव मतुप उदात्तत्वं सिद्धमिति तद्वैयर्थ्यं स्यादिति तत्तात्पर्य्यम् ॥

[4]पौरषेयमिति । (कै)

आधुनिकमित्यर्थः ॥

गृह्यते इति । (कै)

अत्र वार्त्तिकेत्यादिः । अत एव "[5]एङ् प्राचां देशे" इति चरितार्थं रूढ़मात्रस्य नामत्वेन ग्रहणे तद्वैयर्थ्यं स्पष्टमेव । घटीय इति "[6]गहादि" त्वात्साधु घाट इति त्वसाधु । अत एव भाष्ये देवदत्तशब्द उदाहृत इति भावः ॥ भाष्ये

---

१ यथा स्वरविधौ अयोग्यत्वाद्व्यञ्जनमविद्यमानवदेवमिहाप्यचामिति वचनादित्यर्थः ॥

२ अ ६ । पा १ । सू २१३ ॥ ३ ह्रस्वनुड्भ्यां मतुप् । ६ । १ । १७६॥

४ वा नामधेयस्य (वा) इति वार्त्तिके पौरषेयं नाम गृह्यते ॥

५ अ १ । पा १ । सू ७५ ॥ ६ अ ४ । पा २ । सू १३८ ॥

[1]गोत्रान्ताद्वेति। (भा)

गोत्रप्रत्ययान्तोत्तरपदादित्यर्थः। चारायणो गोत्रान्तो यथाऽसमासे वृद्धत्वाच्छं लभते तथा समासे वृद्धत्वाभावेऽपीत्यर्थः। वेत्यनेन वृद्धसंज्ञा वा कर्त्तव्या इदमुपसंख्यानं वेत्युक्तं भवति॥

युवेतीञिति। (कै)

प्रकृते च गोत्रशब्देनापत्यमात्रम्। अपत्याधिकारादन्यत्वादिति भावः॥ ननु "ओदनपाणिनीया" इत्यत्र वृद्धत्वे छोऽसमस्तवदतिदेशे इञन्तत्वाद् "[2]इञश्च" इत्यणिति भेदः स्यादत आह

तेनेञश्चेति। (कै)

येन यूनि विहितो न गोत्रे तेनेत्यर्थः। "इञश्च" इत्यत्र गोत्र इति वर्त्तते पारिभाषिकं च तत्र गोत्रं गृह्यते इति भावः। यत्तु तेन लुकेति तन्न प्रत्ययलक्षणस्य दुर्वारत्वात्॥ भाष्ये [3]जिह्वाकात्यादिवर्जनं वृद्धसंज्ञापक्षेऽपि द्रष्टव्यम्॥

[4]अणीति। (कै)

स च केवलेभ्यः कण्वादिभ्यश्छस्यापवादः। वृद्धसंज्ञापक्षे तु समुदायस्य कण्वादिषु पाठाभावात् प्रत्ययविधौ तदन्तविधिप्रतिषेधाच्च न तत्प्राप्तिरिति भावः॥

---

१ गोत्रान्ताद्वाऽसमस्तवत्। वा॥ २ अ ४। पा २। सू ११२॥

३ जिह्वाकात्यहरितकात्यवर्जम्। वा॥

४ कण्वादिभ्यो गोत्रे। ४। २। १११॥

त्यदादीनि च।१।१।७४॥

भाष्ये

[1]अनुवर्त्तते इति। (भा)

पूर्वसूत्रात् परतो गच्छति नवेति विचारः॥ ननूपसर्जनानां गणवहिर्भावेन कथन्तदादित्वमत आह

आदीति। (कै)

सामर्थ्याद् भूतपूर्वगतिराश्रयिष्यत इति भावः॥

अचामित्यस्य त्विति। (कै)

इहादिग्रहणसम्बन्ध एव भाष्यतात्पर्य्यमिति भावः॥ व्यपदेशिवद्भावेन केवलेऽपि सिद्धमिति इह च नेति भाष्यमयुक्तमत आह

व्यपदेशिवदिति। (कै)

स निषेधः प्रत्ययविधौ तन्मात्रोपयोगिसंज्ञाविधौ चेति भावः। तदनाश्रित्यैवेदम्॥ ननु नपुंसके भावे क्तल्युटौ घञपवादौ स्त्र्यधिकारात् परतो वासरूपविधिश्च नेति सम्बन्धमिति नपुंसकप्रथमैकवचनमनुपपन्नमत आह

द्वितीयान्तमिति॥ (कै)

नपुंसकेऽपीति। (कै)

"घञजपः पुंसि" इति भावघञ्विषयकं क्वाचित्कञ्चेति भावः॥

---

१ यस्याचामादिग्रहणमनुवर्त्तते उताहो न॥

चेतनावतस्त्यागोपादाने सम्भवतो यस्यादिरित्यस्य तु कथं ते स्यातामत आह

एतदिति। (कै)

योग्यत्वादादिरित्यस्येङित्येकवचनान्तेन सम्बन्ध इति शेषः। तुल्यजातीयस्येत्युपलक्षणं "त्यदादीनि" इत्यनेनाऽऽदिरित्यस्य भिन्नविभक्तिकत्वाच्चेत्यपि बोध्यम् ॥

एङ् प्राचां देशे। १। १। ७५॥

[1]कुणिनेति। (कै)

विधेयसम्बन्धलाभात् प्राङ्ग्रहणमाचार्य्यनिर्देशार्थमन्यथा प्राग्देश इत्येव वदेदिति भावः ॥ लक्ष्यावैषम्याय च व्यवस्थितविभाषाश्रयणं तत्फलमाह

तेनेति ॥ (कै)

अन्येन त्विति। (कै)

श्रुतान्वये सम्भवत्यन्येनान्वयोऽनुचित इति तद्भावः ॥ वाहीकस्य देशविशेषस्तच्च स ग्रामः प्राग्देशबहिर्भूतः। वाहीकदेशश्चोभयसम्बद्धः प्राग्देशबहिर्भूतो वा। अत एव "[2]अव्ययात्यप्" इति सूत्रे

---

१ कुणिना प्राग्ग्रहणमाचार्यनिर्देशार्थं व्यवस्थितविभाषात्वञ्च। "ऋषिरासीन् महावीर्य्यः कुणिर्गर्गो महायशाः" ॥

महाभारत – कर्णपर्व – ५३ अध्याय ॥

२ अ ४। पा २। सू १०४ ॥

[१]शाकलनाम्नो ग्रामस्य उदीच्यवाहीकोभयरूपता भाष्यकृतोक्ता । एतेनोभयबहिर्भूता वाहीका इत्यपास्तम् ॥

---

१ "तेभ्यष्ठञ्ञिठौ" इति वार्त्तिकव्याख्यानावसरे उक्तं भगवता । तथा च भाष्यम् "तेभ्यस्त्यवादिभ्यष्ठञ्ञिठौ भवतो विप्रतिषेधेन । अध्यया-त्त्यब्भवतीत्यस्यावकाशः । अमात्यः । ठञ्ञिठयोरवकाशः । कारन्त-विकी । कारन्तविका । आरान्नाम **वाहीक**ग्रामस्तस्मादुभयं प्राप्नोति । आरात्की । आरात्का । तीरोत्तरपदादञ्भवतीत्यस्याव-काशः । काखतीर । काखतीरी । ठञ्ञिठयोः स एव । कास्तीरो नाम **वाहीक**ग्रामस्तस्मादुभयं प्राप्नोति । कास्तीरिकी । कास्ती-रिका । रूप्योत्तरपदाञ्ञ्यो भवतीत्यस्यावकाशः । चणारूप्य चाणारूप्या । ठञ्ञिठयोः स एव । दासरूप्यं नाम **वाहीक**-ग्रामस्तस्मादुभयं प्राप्नोति । तौ चापि ठञ्ञिठौ परत्वाद्योपधलक्षणो वुञ्बाधते । दासरूप्यकः । उदीच्य ग्रामाच्च बह्वचोऽन्तोदात्तादञ् भवतीत्यस्यावकाशः । शिवपुर शैवपुरः । ठञ्ञिठयोः स एव । **शाकलं** नाम **वाहीक**ग्रामस्तस्मादुभयं प्राप्नोति । शाकलिकी । शाकलिका । कोपधादण् भवति इत्यस्यावकाशः । निलीनक नैली-नकः । ठञ्ञिठयोः स एव । सौसुकं नाम **वाहीक**ग्रामस्तस्मादुभयं प्राप्नोति । तौ चापि ठञ्ञिठौ परत्वात् कोपधलक्षणमणं बाधते । सौसुकीयः ।" ४ । २ । १०४ ॥

शाकलं नाम नगरम् आपगा नाम निम्नगा ।
जर्त्तिका नाम वाहीकास्तेषां वृत्तं सुनिन्दितम् ॥
नगरे **शाकले** स्फीते आहत्य निशि दुन्दुभिम् ।
कदा वाहेयिका गाथाः पुनर्गास्यामि **शाकले** ॥

महाभारत – कर्णपर्व – ४४ अध्याय ।

वाहीकग्रामाविति । (कै)

आद्ये अस्याप्रागुदग्देशीयाविति शेषः पूरणीय इति बोध्यम् । अन्यथा कुणिमताश्रयणेऽस्य प्रमाणता नोपपद्यते ॥

ठञ्ञिठाविति । (कै)

"[1]वाहीकग्रामेभ्यश्च" इत्यत्र वृद्धादित्यनुवृत्तेः। प्रागुदग्विभागस्तु "[2]शरावत्यास्तु योऽवधेः। देशः प्रागुदक्षिणः प्राच्य उदीच्यः पश्चिमोत्तर" इत्यमरेण दर्शितः। शरावती चोत्तरपूर्वाभिमुखीत्येके। ऐशानीतो नैर्ऋत्यां पश्चिमाब्धिगामिनी सेत्यन्ये। उभयथापि प्रागुदक्स्वरूपे न विवादः। वाहीकलक्षणं च "[3]पञ्चानां

---

१ अ ४ । पा २ । सू. ११७ ॥

२ लोकोऽयं भारतं वर्षं शरावत्यास्तु योऽवधेः ।
देशः प्राग् दक्षिणः प्राच्य उदीच्यः पश्चिमोत्तरः ॥
अमरकोष – भूमिवर्गः ॥

३ देशांश्च विविधान् चित्रान् पूर्ववृत्तांश्च पार्थिवान् ।
ब्राह्मणाः कथयन्ति स्म धृतराष्ट्रनिवेशने ॥
तत्र वृद्धः पुरावृत्ताः कथाः कश्चिद् द्विजोत्तमः ।
वाहीकदेशान् मद्रांश्च कुत्सयन् वाक्यमब्रवीत् ॥
वहिष्कृता **हिमवता गङ्गया** च वहिष्कृताः ।
सरस्वत्या यमुनया कुरुक्षेत्रेण चापि ये ॥
पञ्चानां **सिन्धु**षष्ठानां नदीनां ये ऽन्तराश्रिताः ।
तान् धर्मबाह्यानशुचीन् **वाहीकान्** परिवर्जयेत् ॥

सिन्धुषष्ठानामन्तरं ये समाश्रिताः। वाहीका नाम ते देशा न तत्र दिवसं वसेद्" इति कर्णपर्वणि। एवं च धर्मवहिर्भूतत्वाद्वाही-

---

गोवर्द्धनो नाम वटः सुभद्रं नाम चत्वरं।
एतद्राजकुलद्वारमाकुमारात् स्मराम्यहम्॥
कार्य्येणात्यर्थगूढ़ेन वाहीकेषूषितं मया।
तत एषां समाचारः संवासाद् विदितो मया॥
शाकलं नाम नगरमापगा नाम निम्नगा।
जर्त्तिका नाम **वाहीका**स्तेषां वृत्तं सुनिन्दितम्॥
धाना गौड्यासवं पीत्वा गोमांसं लशुनैः सह।
अपूपमांसमद्यानामाशिनः शीलवर्जिताः॥
गायन्त्यथ च नृत्यन्ति स्त्रियो मत्ता विवाससः।
नगरागारवप्रेषु वहिर्माल्यानुलेपनाः॥
मत्तावगीतैर्विविधैः खरोष्ट्रनिनदोपमैः।
अनावृता मैथुने ताः कामचाराश्च सर्वशः॥
आहुरन्योन्यसूक्तानि प्रब्रुवाणा मदोत्कटाः।
हे हते हे हतेत्येवं स्वामिभर्तृहते ति च॥
आक्रोशन्त्यः प्रनृत्यन्ति व्रात्याः सर्वस्वसंयताः।
तासां किलावलिप्तानां निवसन् कुरुजाङ्गले॥
कश्चिद् **वाहीक**दुष्टानां नातिहृष्टमना जगौ।
सा नूनं वृहती गौरी सूक्ष्मकम्बलवासिनी॥
मामनुस्मरती शेते **वाहीकं** कुरुजाङ्गले।
शतद्रुकामहं तीर्त्वा तां च रम्या**मिरावतीम्**॥

कत्वम्। शतद्रुविपाशैरावतीवितस्ताचन्द्रभागेति पञ्चनद्यः सिन्धुः षष्ठस्तन्मध्यदेशो वाहीक इति तद्व्याख्यातारः। कुणिमताश्रयणे

गत्वा स्वदेशं द्रक्ष्यामि स्थूलशङ्खाः शुभाः स्त्रियाः।
मनः शिलोज्ज्वलापाङ्गो गौर्य्यस्त्रीककुदोऽञ्जनाः॥
कम्बलाजिनसंवीताः क्रदन्त्यः प्रियदर्शनाः।
मृदङ्गानकशङ्खानां मङ्गलानां च निःस्वनैः॥
खरोष्ट्राश्वतरस्वैव मत्ता यास्यामहे सुखम्।
शमीपीलुकरीराणां वनेषु सुखवर्त्मसु॥
अपूपान् सक्तुपिण्डांश्च प्राश्नन्तो मथितान्वितान्।
पथि सुप्रबला भूत्वा कदा सम्पततोऽध्वगान्॥
चेलापहारं कुर्वानास्ताड़यिष्याम भूयशः।
एवं शीलेषु व्रात्येषु **वाहीकेषु** दुरात्मसु॥
कश्चेतयानो निवसेत् मुहूर्त्तमपि मानवः।
इदृशा ब्राह्मणेनोक्ता **वाहीका** मोघचारिणः॥
येषां षड्भागहर्ता त्वमुभयोः शुभपापयोः।
इत्युक्ता ब्राह्मणः साधुरुत्तरं पुनरुक्तवान्॥
वाहीकेष्वविनीतेषु प्रोच्यमानं निबोध तत्।
तत्र स्म राक्षसी गीतिः सदा कृष्णचतुर्दशीम्॥
नगरे **शाकले** स्फीते आहत्य निशि दुन्दुभिम्।
कदा वाहेयिका गाथाः पुनर्गास्यामि **शाकले**॥
गव्यस्य तृप्ता मांसस्य पीत्वा गौड़ं सुरासवम्।
गौरीभिः सह नारीभिर्बृहतीभिः स्वलङ्कृता॥

शेषिकेष्वित्यस्य वैयर्थ्यं व्यवस्थितविभाषयैव सिद्धेः। अतोऽन्यमताश्रयेणैव भाष्यम्। भाष्यप्रामाण्याच्चैतावद्वाहीकग्रामावपीत्यन्ये।

पलाण्डुगण्डूषयुतान् खादन्ती चैडकान् बहून्।
वराहं कौक्कुटं मांसं गव्यं गर्दभमौष्ट्रिकम्॥
एडं च ये न खादन्ति तेषां जन्मनिरर्थकम्।
इति गायन्ति ये मत्ताः सीधुना **शाकलाश्च** ये॥
स बालवृद्धाः क्रन्दन्तस्तेषु धर्मः कथम्भवेत्।
इति शल्य विजानीहि हन्त भूयो ब्रवीमि ते॥
यदन्योऽप्युक्तवानस्मान् ब्राह्मणः कुरु संसदि।
पञ्च नद्यो वहन्त्येता यत्र पीलवनान्युत॥
शतद्रुश्च विपाशा च तृतीय**ैरावती** तथा।
चन्द्रभागा वितस्ता च **सिन्धु**षष्ठो वहिर्गिरेः॥
आरट्टा नाम ते देशा नष्टधर्मा न तान् व्रजेत्।
व्रात्यानां दासमीयानां **वाहीका**नामयज्वनाम्॥
न देवाः प्रतिगृह्णन्ति पितरो ब्राह्मणास्तथा।
तेषां प्रनष्टधर्म्याणां **वाहीकान**मितिश्रुतिः॥
ब्राह्मणेन तथा प्रोक्तं विदुषा साधुसंसदि।
काष्ठकुण्डेषु **वाहीका** मृण्मयेषु च भुञ्जते॥
सक्तुमद्यावलिप्तेषु श्वावलीढेषु निर्घृणाः।
आविकश्चौष्ट्रिकश्चैव क्षीरं गर्दभमेव च॥
तद्विकारांश्च **वाहीकाः** खादन्ति च पिबन्ति च।
पुत्रसङ्करिणो जाल्माः सर्वान्नक्षीरभोजनाः॥

भाष्योक्तव्यवस्थितविभाषातिरिक्ता न व्यवस्थिता इत्यस्यार्थस्य शैषिकेष्विति ज्ञापकमित्यपरे ॥

आरट्टा नाम **वाहीका** वर्जनीया विपश्चिता ।
हन्त शल्य विजानीहि हन्त भूयो ब्रवीमि ते ॥
यदन्योऽप्युक्तवान् मह्यं ब्राह्मणः कुरु संसदि ।
युगन्धरे पयः पीत्वा प्रोष्य चाप्यच्युतस्थले ॥
तद्वद्भूतिलये स्नात्वा कथं स्वर्गं गमिष्यति ।
पञ्चनद्यो वहन्त्येता यत्र निःसृत्य पर्वतात् ॥
आरट्टा नाम **वाहीका** न तेष्वार्यो द्व्यहं वसेत् ।
वहिश्च नाम हीकश्च विपाशायां पिशाचकौ ॥
तयोरपत्यं वाहीका नैषा सृष्टिः प्रजापतेः ।
– – – – – – – – –·॥
कारस्करान् माहिषकान् कालिङ्गान् केरलांस्तथा ।
कर्कोटकान् वीरकांश्च सुधर्मांश्च विवर्जयेत् ॥

महाभारत – कर्णपर्व – ४४ अध्यायः ।

आमत्स्येभ्यः कुरुपाञ्चालदेश्या
आनैमिषाच्चेदयो ये विशिष्टाः ।
धर्मं पुराणमुपजीवन्ति सन्तो
मद्रादृते **पाञ्चनदांश्च** जिह्मान् ॥

पूज्यमाने पुराधर्मे सर्वदेशेषु शाश्वते ।
धर्मं पाञ्चनदं दृष्ट्वा धिगित्याह पितामहः ॥

अपत्त्येत्यादि । (कै)

"[1]उदीचां वृद्धाद्" इति "[2]नित्यं वृद्ध" इति चेति सर्वेष्टसिद्धिः ॥

इति कालोपनामकशिवभट्टसुतसतीगर्भजनागोजिभट्टविरचिते महाभाष्यप्रदीपोद्योते प्रथमाध्यायस्य प्रथमे पादे नवममाह्निकम्

पादश्चायं समाप्तः ॥

इति शिवम् ॥

---

१ अ ४ । पा १ । सू १५७ ॥ २ अ ४ । पा ३ । सू १४४ ॥

ब्राह्मं पाञ्चालाः कौरवेयास्तु धर्म्यं
सत्यं मत्स्याः शूरसेनाश्च यज्ञम् ।
प्राच्या दासा वृषला दाक्षिणात्या-
स्तेना **वाहीकाः** सङ्कारा वै सुराष्ट्राः ॥

कृतघ्नता परवित्तापहारो मद्यपानं गुरुदारावमर्दः ।
वाक्पारुष्यं गोवधो रात्रिचर्या बहिर्गेहं परवस्त्रोपभोगः ॥

येषां धर्मस्तान् प्रति नास्त्यधर्मो
ह्यारट्टानां पञ्चनदान् धिगस्तु ।
आपाञ्चालेभ्यः कुरवो नैमिषाश्च
मत्स्याश्चैतेऽप्यथ जानन्ति धर्मम् ॥

महाभारत – कर्णपर्व – ४५ अध्यायः ।

शुद्धिपत्रम् ।

पृष्ठाङ्कः ।	पङ्क्त्यङ्कः ।	अशुद्धम् ।	शुद्धम् ॥
१०१	१९	तद्दारैव	तद्द्वारैव ।
१०२	१८	मास तु	मास्तु ।
१०८	१२	अथवेत्यक्तेः	अथवेत्युक्तेः ।
१०८	१६	पूर्वंक्षतो	पूर्वंक्षतो ।
११७	५	इष्ठिरिति	इष्टिरिति ।
११९	१३	सेन्द्रस्येति	नेन्द्रस्येति (पा) ।
१२०	६	अर्शशब्दात्	अर्शः शब्दात् ।
...	१९	... ...	... ...
१३६	१६	अनुवर्त्यस्यादिति	अनुवर्त्यंस्यादिति ।
१४०	७	भाष्यकाराश्त्विति	भाष्यकारस्त्विति ।
१४०	१०	भाष्ये	०
१५२	२	गुणवृद्धिग्रहस्यो-	गुणवृद्धिग्रहणस्यो ।
१५७	२	उणादिनाम-	उणादीनाम- ।
१७१	१७	दूशणो-	दूषणो- ।
१९१	१४	विधापकत्वे	विधायकत्वे ।
२१३	१३	दुह्यमानसु	दुह्यमानासु ।
३२४	१८	मिंहशब्दस्य	सिंहशब्दस्य ।
३९५	१८	शुसाधवः	सुसाधवः ।
...	२४	धातूरूपाणि	धातुरूपाणि ।
५१९	११	एतत्सुत्रो-	एतत्सूत्रो- ।
५७६	१५	नखविदलादि-	नखविदलनादि- ।
५७८	१९	शिल्पकरणादेवात्र	शिल्करणादेवात्र ।

पृष्ठाङ्कः ।	पङ्क्त्याङ्कः ।	अशुद्धम् ।	शुद्धम् ।
५७९	८	पंचमी-	पञ्चमी- ।
५९६	१२	तद्दारके	तद्वारके ।
६०१	२२	पतिपद्यते	प्रतिपद्यते ।
६०८	१	प्रश्नेष-	प्रश्लेष- ।
६१३	२१	तिस्त्र-	तिस्र- ।
६२२	३	ऽवि	ऽपि ।
६२४	१	पदान्तरस्यस्यैव	पदान्तरस्यैव ।
६८६	२१	पंचमी	पञ्चमी ।
६९५	१९	वैयात्या	वैजात्या ।
७४५	१०	च्यादि सिच	च्यादिः सिच ।

सङ्केतचिह्नम् ॥

अ। पा। आ। अध्यायः। पादः। आह्निकम्।

पा	...	...	पाणिनिसूत्रम् ॥
भा	...	...	महाभाष्यम् ॥
वा	...	...	वार्त्तिकम् ॥
उ	...	...	उणादिसूत्रम् ॥
शि—सू	...	...	शिवसूत्रम् ॥
न—का	...	...	नन्दिकेश्वरकृतकाशिका ॥
गो—सू	...	...	गोतमसूत्रम् ॥
सा—सू	...	...	सांख्यसूत्रम् ॥
यो—सू	...	...	योगसूत्रम् ॥
हरिः	...	...	भर्त्तृहरिकारिका ॥
ऋ—सम्	...	...	ऋग्वेदसंहिता ॥

महाभाष्यप्रदीपोद्योतान्तर्गतानां शिवसूत्राणां पाणिनिसूत्राणाञ्च वर्णानुक्रम-सूचीपत्रकम् ॥

अइउण् ... ... (शि–सू) ... ५३, १.

अचः परस्मिन्पूर्वविधौ... (पा) ... ... ६१५, १२.

अणुदित्सवर्णस्य चाप्रत्ययः ... ... ७६३, १.

अदर्शनं लोपः ... ... ६७४, १.

अदसो मात् ... ... ३०२, १.

अनेकाल्शित्सर्वस्य ... ... ५७८, १.

अन्तरं बहिर्योगोपसंव्यानयोः ४४२, १

अलोन्त्यस्य ... ... ५७१, १.

अलोन्त्यात्पूर्व उपधा ... ... ७२९, १०.

आदिरन्त्येन सहेता ... ... ७९४, १.

आद्यन्तवदेकस्मिन् ... ... ३५३, ४.

आद्यन्तौ टकितौ ५१०,

इको गुणवृद्धी ... ... १५२, १.

इग्यणः सम्प्रसारणम् ... ... ५०३, १.

ईदूतौ च सप्तम्यर्थे ... ... ३३३, ११.

ईदूदेद्द्विवचनं प्रगृह्यम् ... ... २८९, १.

उञः ... ... ३२९, ९.

उरण् रपरः ... ... ५५४, ९.

ऊँ ... ... ३२९, ९.

ऋल्टक् ... ... (शि–सू) ... ६७, १३.

एओङ् ... ... ७७, १५.

एङ् प्राचां देशे ... (पा) ... ... ८३५, ७.

एच इग्घ्रस्वादेशे ... ... ५२७, १.

ऐ औच् ... ... (शि–सू) ... ७७, १५.

ओत् ... ... (पा) ... ... ३२२, ७.

कृन्मेजन्तः ... ... ४६१, ५.

क्ङिति च ... ... २१२, ८.

क्तक्तवतू निष्ठा ... ... ३९५, १.

ङिच्च ... ... ५७५, १०.

झभञ् ... ... (शि–सू) ... १०५, ५.

ञमङणनम् ... ... १०७, ५.

डति च ... ... (पा) ... ... ३९४, १.

तद्धितश्चासर्वविभक्तिः ... ... ४४६, १.

तपरस्तत्कालस्य ... ... ७१९, ५.

तरप्तमपौ घः ... ... ३६४, १.

तस्मादित्युत्तरस्य ... ... ७३४, १३.

तस्मिन्निति निर्दिष्टे ... ... ७३४, १२.

तुल्यास्य प्रयत्नं सवर्णम् ... ... २५४, ९.

तृतीयासमासे ... ... ४३५, ९.

त्यदादीनि च ... ... ८३४, १.

दाधाघ्वदाप् ... (पा) ... ... ३३८, १०.

दीधीवेवीटाम् ... ... २३०, ११.

द्विर्वचनेऽचि ... ... ६००, ११.

न धातुलोप आर्द्धधातुके ... ... १९५, १.

न पदान्तद्विर्वचनवरेयलोपस्वर-
सवर्णानुस्वारदीर्घजश्चर्विधिषु ... ... ६४७, १०.

न बहुव्रीहौ ... ... ४३२, ४.

न लुमताङ्गस्य ... ... ७१३, १२.

न वेति विभाषा ... ... ४७९, १.

नाज्झलौ ... ... २८०, १.
निपात एकाजनाङ् ... ... ३१५, १.
पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरा ... ... ४३७, १.
प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् ... ... ६६३, १४.
प्रत्ययस्य लुक्श्लुलुपः ... ... ६८७, १२.
बहुगणवतुडतिसंख्या ... ... ३६७, १०.
मिदचोऽन्त्यात्परः ... ... ५२०, ४.
मुखनासिकावचनोऽनुनासिकः ... . २४६, १.
येन विधिस्तदन्तस्य ... ... ७६५, १६.
लण् ... ... (शि–सू) ... १०३, ३.
विभाषा जसि ... (पा) ... ... १३७, १.
विभाषा दिक्समासे ... ... ४२८, ११.
वृद्धिरादैच् ... ... १११, १.
वृद्धिर्यस्याचामादिस्तद्वृद्धम् ... ... ८२७, १.
शि सर्वनामस्थानम् ... ... ४७७, ६.
शे ... ... ३१४, ५.
षष्ठीस्थानेयोगा ... ... ५३१, १.
ष्णान्ताषट् ... ... ३८६, १०.
सर्वादीनि सर्वनामानि ... ... ३६६, १.
स्थानिवदादेशोऽनल्विधौ ... ... ५८१, १.
स्थानेऽन्तरतमः ... ... ५३७, ८.
स्वमज्ञातिधनाख्यायाम् ... ... ४४१, १७.
स्वं रूपं शब्दस्याशब्दसंज्ञा ... ... ७५३, १.
स्वरादिनिपातमव्ययम् ... ... ४४३, १.
हयवरट् ... ... (शि–सू) ... ८८, ७.
हलोऽनन्तराः संयोगः ... (पा) ... ... २३४, १.

महाभाष्यप्रदीपोद्द्योतस्थप्रथमपादान्तर्गतानां सूत्रवार्त्तिकमहाभाष्यादीनां वर्णानुक्रम-सूचीपत्रकम् ॥

अ ।

अ अ अदिति (भा) ४१३, १३.
अइउण् (शि-सू) (भा) ५३, १.
अइउणिति (के) ... ७७२, १.
अकः (पा) ५४, ३. ५८, १५. ६६, १७. २८०, ६.
अकचीति (के) ... ८०५, ७.
अकच्त्विति (के) ... ४६२, १६
अकच्स्वरौ (भा) ... ४३४, ९.
अकज्झि न भवति (भा) ४३७, ८.
अकणिपमिति (भा) २३१, १७.
अकारः सर्ववर्णाग्र्यः प्रकाशः परमेश्वरः (न-का) ११९,१७.
अकारजातिरिति (के) ६४, १८.
अकारमपि नोपलभत इति (भा) ६३, १८.
अकारलोप इति (भा) २०६, १.
अकारस्यार्धमिति (भा) ७९, ५.
अकारस्येति (के) ... ८४, १८. १५२, १५. ५९२, १७.
अकाराकारयोरिति (के) ३४४, १.
अकारादिति (के) ... ४१३, १५.
अकारान्तमेतदिति (भा) ६४९, ९.
अकारावयवेति (के) ७११, १०.
अकारेणाऽणन्तमिति (के) ७१०, १०.
अकारेणेति (के) ... २६७, १.
अकारेत्यादि (के) ... २८०, २.
अकारोऽपीति (के) ५६३, ५.
अकारो नेति (भा) ७९, २०.
अकितोऽपीति (के) ५९१, १९.
अकित्त्वस्येति (के) २११, १०.
अकित्त्वेति (के) ... ३५०, १.
अकृत एवेति (के) ६३५, १०.
अक्षपरिमाणानामिति (भा) ८०८, ९.
अक्षरम् (भा) ... १०७, १७. १०८, १२.
अक्षरसमाम्नाय उपदिष्टा(भा) १२८, ६.
अक्षु (भा) ... ९९, १६.
अगादित्यादि (के) ... ३५७, ३.

अग्निमीळे { ऋ वै सम् / अ-१ अ-१- / सू-१-ऋक्-१ } ७७०, १२.
अग्नौ इतीति (के) ७०१, ११.
अगुणेति (के) ... ७५०, १२.
अग्ने चौ (भा) ... ५२४, १५.
अग्रहणपक्षे (के) ... २७९, १.
अग्रहणेति (के) ... ५७, १५.
अङ्गत्वात् (के) ... ११६, १५.
अङ्गभूयस्त्वादिति (के) १९, १३.
अङ्गमङ्गमिति (के) ... ६२२, १२.
अङ्गविकलेति (के) ... २२१, ९.
अङ्गविशेषणे हीति (भा) २१६, १७.
अङ्गसंज्ञा तद्धीति (भा) ३७१, ३.
अङ्गस्येति (के) १६७, १. १९२, ८.
अङ्गस्येति च स्थानषष्ठीति (भा) १६७, १५.
अङ्गस्येति षष्ठीति (के) ५७१, ८.
अङ्गस्येत्यधिकारेति (के) ७१४, १०.
अङ्गस्येत्यपि स्थानषष्ठीति (भा) १६८, ९.
अङ्गाधिकार इति (भा) २२२, ११.
अङ्गानामिति (के) ... ६३२, ४.
अङ्गानिष्पत्त्या (के) ... २८३, १८.
अङ्गार्थेति (के) ... ४१६, १.
अङ्गेन संयोगादिम् (भा) २४२, १२.
अङ्गेन संयोगादिं विशेषयिष्यामः (भा) ... २४४, १२.
अच इति (के) ५४२, ५. ६२४, १६. ८२९, १.
अचः परस्मिन्निति (पा) ७९, २. २०५, १२.
अचः पश्चादिति (के) ५०९, १३.
अचश्च (पा) १९८, २. २०३, १२.
अचामिति (के) ... ८२९, ५.
अचामितीति (के) ... ८३१, १६.
अचामित्यनेन च केवलानामिति (के) ... ८२९, १२.
अचामित्यस्य त्विति (के) ८३४, ८,
अचिरकृतायामिति (भा) ४८२, १६.
अचीति (के) ६७२, १६. ७०६, १०.
अचीत्येतच्च तस्येति (के) ६७४, १०.
अचो ञ्णिति (पा) १७७, १५.
अचो रहाभ्याम् (पा) ९२, ५.
अचोरिति (के) ... २००, ८.
अचो हीति (भा) ... १०३, १२.
अच्त्वाभावादिति (के) ८७, १२.
अच्युपश्लिष्टस्येति (के) ७४३, ४.
अजपेक्षयेति (के) ... ६३५, १३.
अजादाविति (भा) १८६, ६.
अजादिरिति (के) ... ७९६, १५.
अजादौ प्रत्यये इति (के) २१२, १.
अजिति (के) १४७, १३. ८३०, १.
अजुदिदिति (भा) ... १०१, ११.
अजेव य इति (भा) ३१७, १.
अज्ग्रहणेन (भा) ९९, १७.

अज् प्रत्ययेषु (भा) ... ९९, १४.
अज् मात्रस्येति (के) २७४, १९.
अञ्चिश्चपीति (के) ... ३९८, ५.
अटि कृते इति (के) १८१, ५.
अट् कुप्विति (पा) ... ८९, ५.
अडागमात्पूर्वमिति (के) १८१, २.
अड्प्रत्ययेष्विति (भा) ८८, २०.
अणः प्रसङ्ग इति (के) ६८७, १.
अणपीति (भा) ... ५२५, १०.
अणिति (के) ... ८३२, १४.
अणुदित्सवर्णस्य (पा) २७१, १.
अणुदित् (पा) ... २८०, १३.
अणेति (के) ... ७११, ६.
अणोऽचेति (के) ... ६८७, ९.
अणोऽप्रगृह्यस्य (पा) १५०, १५.
अण् कृतेति (के) ... ६०३, १.
अण् सदृश इति (के) ७७३, १.
अत इतीति (के) ... ७८४, ११.
अत इत्यधीति (के) ७०५, १७.
अत इत्येवेति (भा) ... २०८, १.
अत एवेति (के) २८०, ४. ३८१. १०. ५६२, १३. ६१६, १४.
अत एव लिङ्गादिति (के) ६४७, ४.
अतः क इति (के) ६८९, १६.
अतिक्रान्तार्थविशेषणतामिति (के) ४२१, ९.
अतिखट्व इति (भा) ६०८, १२.
अतिखट्वायेति (भा) ६०९, १.
अतिप्रसङ्ग उद्भावित इति (के) ४६०, ११.
अति वक्ष्य इति (भा) ४५, २०.
अतो रोरि (पा) ... ५८, ४
अतो लोप (पा) ... २०६, १.
अतो ल्रान्तस्य (पा) ... १००, १२.
अत्यन्ताय (भा) ... १९, १९.
अत्यरराजदिति (के) ६४२, १४.
अत्र (भा) ... ३०९, ११.
अत्र प्रग्रहणादिति (के) ७३३, ८.
अत्र चाचार्य्यस्येति (के) ५, १.
अत्र चेति (के) ५, १. ५४, १२. १७८, १५. १७,४८.
अत्र नेति (भा) ... ४८५, ९.
अत्रय इत्यनेति (के) ... ७२८, १.
अत्र ग्रतस्येति (के) ... १४१, १४.
अत्र हि सूत्रे इति (के) २८०, १५.
अत्र वीति (के) ४३३, ९. ७२६, ७. ७६२, ११.
अत्रापीट एवस्यामित्वमिति (के) ५९३, ९.
अत्रापीति १३०, १०. ६८७, ६. (भा) ८२८, १.
अत्राङ्करिति (के) ... १७२, १५.
अत्रेति (के) १७, ७. १४०, १४. (भा) १४४, १६. (के) २५८, ११. ५८६, ७. ६९५, १५. ७८८, १३.
अत्रैवेति (के) ... ४५२, १.

अत्वं चेति (कै) ... ७७४, ३.
अत्वेति (कै) ... ५५१, ९.
अथ त्वकारेति (भा) ६७, १४.
अथ गौरिति (भा) ... ७, ३.
अथ तत्रेति (भा) ... १३७, १०.
अथ तुल्येति (कै) ... ६८७, ११.
अथ त्विति (कै) ५०१, १३. १६५, ९.
अथ मतमिति (भा) ... ५५६, १७.
अथ योऽवाग्योगविदिति
(भा) १९, १८.
अथ वाऽन्वर्थेति (कै) ४६१, १४.
अथवाऽस्तु तावदिति (भा) ७५१, ८.
अथवा किंचिदिति (भा) ५३३, १६.
अथवा किं न एतेनेति (भा) २७०, १.
अथवा कूपेति (भा) ४४, २०.
अथवा पुनरस्तु परादिरिति
(भा) ५६७, १४.
(भाष्ये) अथवा प्रतीतपदार्थक
इति (भा) ... ११, २५.
अथवा महतीति (भा) ४२१, १२.
अथवा यथा रथेति (कै) ७१६, १.
अथवा योऽवेति (भा) ६१८, ९.
अथवा वत्यन्तमेतदिति (भा) ६६, १३.
अथवा व्यक्तमेवेति (भा) ७३३, १८.
अथवा सिद्धन्त्विति (भा) ६०४, १.
अथवा स्थानेति (कै) ५५९, ५.
अथ वृद्धिग्रहणमिति (भा) १९०, ५.
अथ अल्चोरिति (भा) ६४२, ११.
(भाष्ये) अथवेति १९, १३. ३३, १०. ३३, १७. ३६, ८. ५५, ७. ६२, १८. ७६, १८. (कै) ११०, ९. १५८, १२. (भा) १८५, ७. (कै) १९५, १०. २१६, १०. २३१, ३. (भा) ३११, ८. ३११, १६. (कै) ३१८, ११. ३५७, १०. (भा) ३७९, ७. ४१४, ९. ४१८, ४. ४३५, १९. (कै) ४७९, १६. (भा) ५१३, ९ (कै) ५५९. १२. ५७९, ९. ५८५, ४. (भा) ६००, १६. ६५६, ३. ६५७, १६. (कै) ६६६, १. ६७३, १६. ६७५, ३, ७११, १५. (भा) ७५०, १८. (कै) ७६८, १६. ८०८, ११.
अथवैतर्हीति (भा) ५१, ४. ७०४, १८,
अथाजहत्स्वार्थायामिति (भा) ३३७, ६.
अथादीति (भा) ... ८२८, १३.
अथापि कथंचिदिति (भा) १७५, ७.
अथापीति (कै) ... ९४, ९.
(भा) २०७, १६. (कै) ६७०, १२.
अथेति (कै) ३९७, १८. ५४५, १२. ५७३, १. ७३६, १.
अथोभस्येति (भा) ... ४२२, १२.
अदसो मादिति (पा) १५०, १.
अदाग्धामिति (भा) ८९, ११.
अदुग्धेति (भा) ... ६६८, १.

अदुङ्क्ष्वीति (के) ... ६४५, ५.
अदृश्यमित्यादि (के) ... १, १७.
अदेङ् गुणः (पा) ... ११५, १८.
अद्यत्वेऽपीति (के) ... ७१, १६.
अद्वितेनेति (के) ... ३६, ४.
अधिकग्रहणं चेति (के) ३८५, ८.
अधिकम् (के) ... ५१६, १८.
अधिकार इति (भा) ३, १६.
(के) ४९५, २०.
अधिगतयाथातथ्या (भा) ४५, १२.
अध्यापननिवृत्तिः (के) ३४, १३.
अध्यापनमिति (के) ... १५, १८.
अध्येतारश्च (भा) ... ३४, १२.
अनचि चेति (पा) २७२, १. १०, ५.
अनच्कत्वादिति (भा) ६७८, १०.
अनजन्तत्वादिति (के) ५२६, २.
अनडुहः (भा) ... ८१७, ६.
अनण् त्वादिति (भा) ५८, १५.
अनन्तरयोगेति (भा) ५६५, ५.
अनन्तरस्येति (के) १७१, ४. ६९१, ८.
अनन्तरा (के) २४२, ७. २४२, १६.
अनन्तविकारे इति (भा) १८ , १२.
अनन्त्यत्वादिति (भा) १६७, १३.
१८६, १५.
अनन्त्यस्य चेक इति (के) १७९, २.
अनन्त्यस्याप्युकारस्येति (के) १७०, १.
अनपायेति (भा) ... ३६, १३.
अनपेक्षित प्रतियोगिनोः (के) ३६०, ११.
अनभिधानादिति (के) ६४९, ६.
७१९, १६.
अनभीति (के) ... ३६, ३.
अनभ्युपाय इति (भा) २९, १८.
अनयोः (भा) ... ११२, ५.
अनयोरन्तरेति (भा) २४७, ३.
अनयोरि (के) ... १३७, १३.
अनर्थकत्वादिति (के) ६१७, १०.
अनर्थकमिति (भा) ... ५४७, १८.
अनर्थकानि वाक्यानीति (भा) १२३, ६.
अनर्थकास्त्विति (भा) ९८, ११.
अनर्थगतेरित्यस्य (भा) ९६, ९.
अनर्थित्वात् (के) ... ५१९, १५.
अनल्विधाविति न कर्त्तव्यम्(के) ५८९, १२.
अनादित्वादिति (के) ४९२, ११.
अनाश्रितमिति (के) ३७५, ४.
अनाश्रित्येति (के) ३७, ८. ७३९, ११.
अनिकारोकारेति (भा) ४६३, १६.
अनित्यत्वमेवं स्यादिति (भा) ६२, २१.
अनित्यत्वादिति (के) १७८, १६.
अनिदिताम् (पा) २४३, ७.
अनियतस्येति (के) ३२४, १७.
अनिष्पाद्यादिति (के) ७६६, १३.
अनुः (भा) ... २६१, १.
अनुकरणेति (के) ११५, १. ७५६, १७.
अनुकार्य्यस्य दुष्टत्वादिति (के) ७३, १६.
अनुत्पत्तिज्ञानम् (के) ९५, १८.
अनुत्पत्तीति (भा) ... ३६, ११.

अनुदात्तोपदेशवनति (पा) १५१, ४.
अनुनासिकपरेति (के) ९०, ११.
अनुनासिक इति (के) ६९१, ४.
७६१, १४.
अनुपपत्तिरिति (भा) ५९, ६.
अनुपजनेति (भा) ... ३६, ११.
अनुपयोगादिति (के) ४८७, ११.
अनुपस्थानम् (के) ... २००, १०.
अनुप्रदानम् (के) ... २८, १९.
अनुप्रयोग एवेति (के) ४६१, १.
अनुबन्धकरणार्थमिति (भा) ११९, ७.
अनुबन्धसङ्कर (भा) ... ५९, ४.
अनुबन्धकरणार्थश्चेति (भा) ४९, ७.
अनुबन्धेति (के) ... ५९१, ११.
अनुबन्धविति (के) ... १९६, ११.
अनुमानमिति (के) ... ५३४, ११.
अनुमीयत इति (के) ४११, ९.
अनुमीयन्त इति (के) ७५, ६.
अनुमेव प्रतेति (के)... ६१४, १०.
अनुमुक इति (भा) ... ६१४, ६.
अनुवर्त्तत (भा) ... १०१, ७.
अनुवर्त्तते इति ... ८१४, १.
अनुवर्त्तमान इति (भा) ५३९, १५.
अनुवर्त्त्यं स्यादिति (भा) १३६, १६.
अनुवृत्तिनिर्देशे (के) ७०३, १३.
अनुषङ्गो (के) ... १४३, ५.
अनुस्वारस्य ययौ (पा) ११२, १३.
अनुस्वारस्य शर्व्वादिति (पा) ९४, १४.
अनृत इति (पा) ... ७०, ७.
अनेकमनुबन्धशतमिति (भा) ५१, ४.
अनेकं विशेष्यम् (भा) ५१५, ६.
अनेकयोगेति (के) ... ११६, ६.
अनेकशक्तीति (के) ... ४४४, १.
अनेकशक्तेरिति (के)... ११४, ४.
अनेकार्थत्वादिति (के) १७, ११.
अनेकान्त इति (भा) ७७७, ८.
अनेकान्ता इति (भा) ३५१, ४.
अनेकान्तेनेति (भा) ... ७७४, १४.
अनेकान्तेष्विति (के) ५८०, ११.
अनेकान्तोद्वीति (भा) ७७५, १५.
अनेकाल्त्वेति (के) ... ५७८, ११.
अनेकेति (के) ४, ८. ११२, १४.
४६७, १०.
अनेन (भा) ५०५, ११. (के) ६७५, ११.
अनेनाऽपीति (भा) ... ६३०, ३.
अनेनेति (भा) ११५, ७. ४७५, १४.
अनेनैवेति (के) ८, ५. ६९७, ७.
(भा) ७४८, ७.
अनैमित्तिकमात्त्वमिति (भा) ६०८, १०.
अन् इति (भा) ... ८१६, ९.
अन्त इति (के) ... ११५, ५.
अन्तग्रहणमिति (के) ४६८, ९.
अन्तत्यन्ताध्वदूरपारेति (पा) १५६, १.
अन्तरङ्ग इति (के) ... ११२, ७.
अन्तरङ्गत्वादिति (के) ३४४, १. ५३६,
१४. ६३१, ८. ५९९, १०.

अन्तरङ्गत्वादेवेति (कै) ४६४, १.
अन्तरङ्गलक्षणत्वादिति (भा) २१७, ८.
अन्तरङ्गलक्षणस्य (भा) ७९७, ४.
अन्तरङ्गवहिरङ्गे इति (भा) ७९७, १.
अन्तरङ्गानपीति (कै) ६६४, ६.
अन्तरङ्गो वलीयानिति (कै) ५१६, ११.
अन्तरतम इति (कै) ... ५१२, १४.
अन्तरित इति (कै) ... ५५०, ५.
अन्तरेणापीति (भा) ... ४२६, ४.
(कै) ५७७, १८. ७४०, १६.
अन्तरेणैवेति (भा) ... २५६, १२.
अन्तोनिश्चय इति (कै) ५१०, १०.
अन्त्यमलमिति (कै) ... १६८, ७.
अन्त्यमिकमुपसंक्रान्ते (भा) १६८, ११.
अन्त्यमिति (भा) ... १८३, ११.
अन्त्यस्येति (भा) ... २९८, १.
(कै) ५०१, १५.
अन्त्येति (कै) ... ७२०, ७.
अन्यतरनिष्टत्येति (कै) २१७, १५.
अन्यतरान्येति (कै) ... २८, १९.
अन्यद्वीति (भा) ... ४९८, ८.
अन्यच (कै) ... १६८, ५.
अन्यच चेति (भा) ... ८१९, ३.
(भाष्य) अन्यत्रानियम इति (भा) ४५, ७.
अन्यत्रापि (भा) ... ८९, १०.
अन्यत्रेति (कै) ११, १९. ८१; ६.
४८९, १६.
अन्यथा (कै) ५५, १८. ६९५, २.
अन्यथाऽभावोरेवेति (कै) ८१९, १.
अन्यथा ह्रढेरिति (कै) ११०, ४.
अन्यथा व्याख्यायत इति (भा) ७३२, १८.
अन्यथा ऋकमेवेति (भा) ६६, ६.
अन्यथेति (कै) ९८, १२. ११९, १२.
५७, १८. ४७८, १. २२७, १.
५४४, ९. ५४५, १.
अन्यपदार्थस्येति (कै) ४०५, ५.
अन्यपदार्थत्वाद् (भा) ४०२, ४.
अन्यव्यवधाने (कै) ... ६५९, १.
अन्यस्यासम्भवादिति (कै) ७९, १०.
अन्यस्येति (कै) ... ६१, १०.
(भा) ५९०, १९. (कै) ७६९, ११.
अन्ये (कै) ... २१, १६.
अन्ये तु (कै) ... १४६, ११.
अन्येत्वाङरिति (कै) ... २५०, ९.
८०५, १०.
अन्येत्विति (कै) ३१, २०. ४०, १.
१२२, १०. १३३, ५. १३६, १.
१४६, ६. १९९, १३. २४८, १.
४३७, ५. ४७६, १४. ५४४, १.
७५३, ५.
अन्येन चान्यस्येति (भा) ८००, ६.
अन्येन त्विति (कै) ... ८३५, १३.
अन्येनेति (भा) ... २९३, ६.
अन्येष्वपि दृश्यते (पा) १५६, ८.
अन्येष्वपीति (पा) ... २१६, ४.
अन्यो भाव इति (कै) ७०४, ४.

अन्वयेति (कै) २१५, १६. ६४२, ९.
अन्वर्थत्वाच्चेति (कै) ... ३९४, १३.
अन्वाख्यायत इति (कै) ५१३, १९.
(भाष्ये) अप एवेति (भा) ३३, १६.
अपकृष्यमाणानिति (भा) ६०२, १७.
अपक्त्यादि (कै) ... ८४२, १.
अपरिहृतमिवेति (कै) ४१४, ३.
अपरो यदभिहे इति (भा) ३१२, ६.
अपर्य्याप्तश्चेति (भा) २२८, ३.
अपवादत्वमेवेति (कै) ५७७, ६.
अपवादत्वादिति (कै) ३८८, ९.
अपवादस्यैवासम्पत्त्येति (कै) २८१, ११.
अपवादेति (कै) २०५, ६. ४७८, १०.
अपशब्दज्ञानम (कै) ... ४४, ११.
अपशब्दज्ञाननान्तरीयकत्वादिति (कै) ४४, १६.
अपाणिनीयमिति (भा) ५१, १४.
अपाणिनीयन्त्विति (भा) १२६, ५.
अपादानस्थानप्राप्ता (कै) १४२, ८.
अपि च दृष्टेति (भा) ५४६, १४.
अपि चेत्यादिना (भा) २७८, १.
अपित्विति (कै) ... ५१०, २.
अपि प्रयोक्तुरात्मानम् (हरिः) २२, १२.
अपि शब्दादिति (कै) १८५, ९.
अपूर्वं इति (कै) ... ५५५, ४.
अपूर्वं वेति (कै) ... ८१०, १.
अपूर्वं मुख्यमिति (कै) ६८२, १०.
अपेक्षेति (कै) ... १६४, ३.
अपेक्षाया इति (कै) ७५१, ५.
अपो योनियन्मतुषु (वा) २३५, १.
अप्रयशब्द इति (कै) २३४, १४.
अप्रतिपत्तिरिति (कै) २५२, १५.
अप्रत्यय (भा) ... १३१, ६.
अप्रयोग एवेति (कै) ५८७, १९
अप्रयोगेति (कै) ... ४३४, ७.
अप्रातिपदिकेनेति (कै) ८१२, ११.
अप्राप्तेति (कै) ४५४, ८. ४८७, १७.
अप्राप्ते यवागूभोजन इति (कै) ४८४, ५.
अप्राप्ते हरति भारमिति (भा) ५०२, ६.
अबधीदिति (भा) ... ६३५, १.
अबाधकत्वेति (कै) ... २४९, ७.
अबुद्धेति (कै) ... ७७७, ४.
अब्युपधात् (भा) ... ९०, ५.
अभिज्ञाश्चेति (भा) ... ४५१, १२.
अभित्या इति (कै) ... ६७, ५.
अभिधीयतेऽनेनेति (कै) ७२९, १४.
अभिन्नबुद्धिविषयस्य (कै) ८३, १५.
अभिन्नार्थ इति (कै) ४८९, १८.
अभिमतस्येति (कै) ... ५४७, ९.
अभियुक्तेति (कै) ... १०, १७.
अभिसम्बन्धः (भा) १२९, ३. १३७, ५.
अभेद इति (भा) ... १०२, ५.
अभेदव्यवहार इति (कै) ६७, ७.
अभेदस्यापीति (कै) ७७५, १.
अभेदेति (कै) ... ३५८, १.
अभेदेन लोके इति (कै) ६, १५.

अभ्यन्तरश्चेति (भा) ... ८१, १९.
अभ्यासरूपं न सिध्यतीति (कै) ६७१, १.
अभ्याससंज्ञाप्रवृत्तिसमय इति (कै) ६८१, १२.
अभ्यासार्थे द्रुतावृत्तिः (हरिः) ७८५, १४.
अभ्यासावयवस्येति (कै) ५६५, १३.
अभ्यासे चर्च (पा) ... ९४, ३.
अभ्युपगम्येति (कै) २८, ६. ३४३, १०.
(भाष्ये) अभ्युपाय एवेति (भा) ४४, ९.
अयं खल्वपीति (कै) ७४, १४. ४३६, १५.
अयं खल्विति (कै) ... ३४, १६.
अयन्त्वन्य इति (कै) ... ७४, ८.
अयन्त्विति (कै) ... ८३, १५.
अयमत्रार्थ इति (कै) ४३०, ३.
अयमिति (भा) ३, १३. २५४, १.
अयादीनामिति (कै) ८१, १४.
अयुक्ता इत्यस्येव हेतु कथनमिति (कै) ९३, ८.
अयोगेति (कै) ... ६४२, ८.
अयोग्यत्वादिति (कै) ८३२, ३.
अर्क इति (भा) ... ६६७, १०.
अर्त्तिप्रवृत्तिश्चैवेति (भा) ७१, ५.
अर्त्तेरिति (कै) ... ७१, ९.
अर्थः (कै) ... ९१, १०.
अर्थ इति (कै) ... २४९, ४
अर्थ एवेति (कै) ... ५१९, १.
अर्थगतमिति (कै) ... ६८, ४.
अर्थतत्त्वा इति (भा) ५८६, १४.
अर्थदर्शनादित्यस्य (भा) ९८, १८.
अर्थनिर्देशार्थ एवेति (कै) ७३६, १६.
अर्थनिमित्तक एवेति (भा) ५१८, २०.
अर्थद्वारकमिति (कै) ४१६, ५.
(भाष्ये) अर्थप्रयुक्त इति (कै) ३७, ९.
अर्थभेदाभावेऽपि (कै) ३२२, १०.
अर्थमश्नुते (कै) ... १०८, ७.
अर्थवतेति (कै) ... ३६३, ८. (भा) ५६२, ५.
अर्थवत्तेति (कै) ... ८२४, ४.
अर्थवदिति (कै) ६८, १७. ८२३, १५.
अर्थवन्तः (भा) ... ९५, १७.
अर्थवानेवासिति (कै) ८२६, १२.
अर्थसद्भाव इति (कै) ४१, ४.
अर्थातीति (भा) ... ६०७, १२.
अर्थादिति (कै) ... ६८७, १६.
अर्थादित्यादि (भा) ३७६, २.
अर्थाद्वेति (कै) ... ६८५, १३.
अर्थानामिति (भा) ८०९, ५.
अर्थान्तरेति (कै) ... ९६, १०.
अर्थाश्रयत्वादिति (कै) ४६५, १५.
अर्थाश्रयेणेति (कै) ... ६९, ३.
अर्थित्वादिति (कै) ... २८, २१.
अर्थे चेति (कै) ... ५३१, १७.
अर्थेण पौर्वेति (कै) ... ७४१, ९.
(भाष्य) अर्थे शब्दप्रयोगादिति (भा) ४१, ३.

अर्थो वास्येति (भा) १७५, ४.
अर्द्ध एकार ओकारो वा न भविष्यतीति (भा) ५२९, ११.
अर्द्धचतुर्द्धस्तेति (के) ८४, १०.
अर्द्धतृतीयेति (के) ... १७६, १५.
अर्द्धशब्दस्येति (के) ... ३८४, १६.
अर्द्धेति (के) ... १२४, ५.
अर्द्धेनेति (के) ... १०६, १२.
अलमित्यादि (भा) ... ५२, ४.
अलावीदित्यत्रेति (के) १२२, ४
अलिङ्गसंख्येभ्य इति (के) ४५४, ०.
अलिङ्गाऽसंख्यत्वमिति (के) ४५१, ५.
अलोऽन्त्येति (पा) ... १७२, १२.
अलोपीति (के) ... ५७१, १६.
अलेवेति (के) ... ८२६, १.
अल् इति (के) ... ६१५, १५.
अल्विधित्वादिति (के) ६९९, ७.
अल्विधियेति (भा) ७९८, १४.
अल्पीयांसः शब्दा इति (भा) १९, १६.
अल्पेति (के) ... ६७, १०.
अल्लोपोऽनः (पा) ... ७६, ७.
अल्लोपस्त्विति (के) ... ७०२, १८.
अवधारणार्थमिति (के) ६४१, ५.
अवधित्वेति (के) ... ८८१, १३.
अवयव इति (के) ... ५८४, १४.
अवयवकार्य्यम् (के) ८१, ११.
अवयवग्रहणात् सिद्धमिति चेदिति (भा) ... ५६१, १.
अवयवत्वेति (भा) ... ५१६, १४.
अवयवद्वारेणेति (के) ६९६, १५.
अवयवपरेचेति (के) ८१, ३.
अवयवभूतस्यापीति (भा) ४३१, ८.
अवयवषष्ठ्यादीनामिति (भा) ५३३, ३.
अवयवषष्ठ्येवेति (भा) ३५६, ५.
अवयवानामिति (के) ८१४, ५.
अवयवाश्रयः (भा) ... ८३, ९.
अवरकालत्वादिति (भा) ७७१, १.
अवरकालेवेति (भा) ७७१, ५.
अवर्णपरा इति (भा) ६७७, १६.
अवर्णलोपविधिमिति (भा) ६५७, १२.
अवश्यमिति (भा) ... १७७, १४.
अवश्यमिवेति (भा) ... ६११, १०.
अवश्येति (के) ... ५७२, १४.
अवस्थिताः (भा) ... ७८७, ४.
अवस्थिते इति (के) ५९७, १४.
अवाप्तामिति (भा) ... ६७, ३.
(के) ७७७, १.
अवान्तरभेदेति (के) ७७२, १३.
अविचालिभिरिति (भा) ३४५, ७.
अविचालिष्विति (भा) ३३, ५.
अविजानत इति (भा) ४८, ७.
अविदितेति (के) ... १८, ९.
अविद्यमान इति (के) ६६४, ६.
अविद्यमान एवेति (के) ४७०, ७.
अविधानादिति (के) ५६४, ११.
अविभक्तिरिति (के) ४४९, ५.

अविसर्ज्योर्नेति (भा) १८८, १.
अविवक्षितत्वादिति (कै) ५९०, ६.
अविशिष्ट इति (कै) ५०, ७.
अविशेषण (भा) ... २३८, १९.
अविशेषणे (भा) ... ५८९, १७.
अविशेषणेति (भा) ९५, १. १२७, १६.
(कै) ४०९, १५. ४४७, १२.
अवृद्धत्वादिति (कै) ... ६९२, ३.
अवृद्धौत्यनेन (भा) ... ३६, ११.
अवोदैधौद्मप्रश्रयहिमश्रथाः
(पा) २०३, १.
अव्यक्तानुकरणस्येति (भा) १३०, १७.
अव्यतिरेक कृत इति (कै) ८०९, १४.
अव्यपवृत्तमिति (भा) ८४, १३.
अव्यवहृत्तस्येति (भा) ८३, १८.
अव्ययत्वादिति (कै) ४४९, १.
अव्ययेति (कै) ३६, १४. ४६४, १९.
अव्यविकेति (कै) ... ६६४, १०.
अव्युत्पन्नेति (कै) ... ७२, ४.
अव्युत्पन्नत्वादिति (कै) ६१९, ५.
अव्युत्पन्नेति (कै) ... ७३, २.
अशक्तिजत्वादिति (कै) ७१, १.
अशक्तिजेति (कै) ... ७०, १.
अशक्यत्वादिति (भा) ५८, ८.
अशब्दार्थ इति (कै) ७७६, ७.
अशुक्लाप्यवयवे इति (कै) ४७, १६.
अश्ल्वमपीति (कै) ... ८९, ६.
अश्नोतेर्वा (भा) ... १०८, ७.
अश्रूयमाणेति (कै) ... ४४७, ५.
अष्टन इति (कै) ६६, ५. ७७६, १.
असङ्करेणेति (कै) ... ४४१, ६.
असंज्ञां संज्ञेत्याहेति (भा) २७९, ११.
३८२, ३.
असंज्ञायामिति (भा) ४१०, ५.
असंसृष्ट उद्भूत इति (कै) २२७, १७.
असचेति (भा) ... ८८, १.
असति लोपे चिशकारमिति
(भा) २८७, ८.
असतीति (कै) ७९७, १८. ८२८, ४.
असत्त्वादिति (कै) ... २२३, २८.
असत्यपीति (भा) ... ५८९, १३.
५८, २. २८७, ११.
असत्त्वभूतेति (कै) ... ७७, १७.
असत्येति (कै) ३५, १४. ५१५, १.
असत्यास्वकार्य्याभावादिति
(कै ३३४, १९.
असत्योपाधीति (कै) ३२, १५.
असन्तमपीति (कै) ... ६३२, १६.
असन्देहार्थमिति (कै) ७२९, १.
असमासाशङ्करेति (कै) ९८, १४.
असम्बद्धमिति (कै) ... १९५, ४.
असम्बद्धमनयेति (भा) १७२, ४.
असम्बद्धेति (कै) ... ६४, ७.
असम्भव एव वाधकत्वम् (भा) २०७, १२.
असम्भवस्येति (भा) ... ८४, १०.
असम्भवादिति (कै) ... ६६१, १.

असाधारणमिति (के) ६५१, ९.
असित्ययमिति (के) ... ५६३, ३.
असिद्धत्वनिषेधादिति (के) ६१८, १.
असिद्धत्वादिति (के)... ४६६, १५.
असिद्धत्वाभावादिति (के) ३०८, ११.
असिद्धमिति (के) ... ४६६, ११.
असिद्धवदिति (के) ... ८२, १२.
असंयोगः (के) ... ५७२, १५.
अस्ति चेति (भा) ... ८१७, १२.
अस्ति पुनः क्वचिदित्यादि (भा) १८५, १२.
अस्ति पुनरिति (भा) ६५१, ४.
अस्ति प्रयोजनमेतदिति (भा) ६९९, ६. १४३, १२.
अस्तिवेति (भा) ... ५११, १.
अस्ति सामानाधिकरण्यमिति (के) १३१, १.
अस्ति हीति (भा) ... ८२, १२.
अस्तुवेति (के) ... २८७, ४.
अस्तेरिति (के) ... ५४६, ११.
अस्त्यन्यदिति (भा) ... ५७८, १६.
अस्त्यप्रयुक्त (भा) ... ४०, ७.
अस्त्येषा परिभाषेति (भा) ५७९, २९.
अस्थाने (भा) ... ११७, १.
अस्मादेवेति (भा) ... ४६३, १२.
अस्मिन्निति (के) २०१, ४. ३०२, २.
अस्मिन् पक्ष इति (के) २५०, २.
अस्मिन् हीति (के) ... २८३, ६.
अस्य द्यौ (पा) ... ६५, १६. ६६, १४. ६६, १५.
अस्यान्त्यनेन वर्णानित्यास्त्वमिति (भा) २५१, ११.
अस्य हीति (के) ... ७४, ९.
अस्य सूत्रस्येति (के)... ५३७, १२.
अस्याक्षरसमाम्नायस्य वाग्व्यवहारजनकस्य (हरिः) १०९, १४.
अस्येति (के) ... १९४, ७.
अस्योपलब्धुरिति (के) ७५९, २.
अस्वस्येनेति (के) ... ७४, ३.
अस्वेति (के) ... ७४, ९.
अहकारादिस्युरिति (भा) ८९, ९.
अहिभुवोरिति (भा)... ६१०, १६.
अहो इति (के) ... ५६, ११.

आ ।

आकाङ्क्षयेति (के) ... २१६, १.
आकाङ्क्षेति (के) ... ५१९, १२
आकार इति (के) ... ४७१, १२.
आकारलोप इति (के) ६१९, ६.
आकारस्यापीति (के) ५४, १०.
आकारस्येति (के) ... १५२, १०. २५२, १५.
आकारस्य गुणः (भा) १५३, ४.
आकारादयोऽपीति (के) ८६, १८.

आकारान्तेति (के) ... ४७४, १४.
आकारान्तादिति (भा) ७१२, १२.
आकारस्य निवृत्तिः प्रसङ्ग इति (के) ... ८३०, १०.
आकाग्रेति (के) ... ६४, २.
आकृतावपि पदार्थः (भा) ३६, १०.
आकृतिग्रहणादिति (भा) ६५, १७.
(के) ७०७, १५.
आकृतिपक्ष इति (के) ३०, १४.
आकृतिपक्षेऽपीति (के) २९४, ११.
आकृति मत (भा) ... १२५, ६.
आकृतिरिति (के) ... २९४, १.
आकृतीति (के) ७६७, ६. ६७३, १०.
आकृत्येति (के) ... १२४, १६.
आक्षिप्यत इति (के) ३८१, ३.
आक्षेप्स्यतीति (के) ५०७, १६.
आगत्येति (भा) ... ६१८, १७.
आगमः (के) ... १२६, १५.
आगमग्रहणे हीति (भा) ६१४, ८.
आगमभूतत्वात् (के) ... ३४३, ८.
आगमावित्याहेति (भा) ५११, ५.
आगस्त्येति (के) ... ६९१, १२.
आचार्य्यः (भा) ... १०६, १८.
आचार्य्यः खल्वपीति (भा) ४९४, ३.
आचार्य्यः स्मर्त्तेति (के) ६९८, १५.
आचार्यस्येति (भा) ... १००, ४.
आचार्य्येति (भा) ... १०३, १.
आचार्य्येण (भा) ... ७२, ५.
आटजिति (के) ... ५१२, ४.
आतश्चाभिज्ञा इति (भा) ४५१, १५.
आतश्चेति (भा) ७५९, ८. ३७७, १.
आतो लोपः (पा) ... ६१९, ७.
आत्त्वविधानादिति (के) ३४२, १.
आत्मनेपदमिति (के) ६४६, ८.
आत्मानमिति (के) ... ५४८, १३.
आत्मीयत्वमेवाहेति (के) ४४१, ११.
आत्रेयेति (के) ... ४७०, १५.
आदिः कालिस्त्व (के) ५१, १३.
आदिग्रहणमिति (के) ८३१, ५.
आदित्य (भा) ... १०२, १४.
आदित्यधिकारादिति (के) ८१८, ८.
आदित्यधिकाराद्धेति (के) ४०५, १५.
आदिरन्त्येन (पा) ... ११५, ३.
१२८, २.
आदिशब्द इति (के) ३९८, ४.
४३८, ११.
आदिशब्दस्येति (के) ४४८, ८.
आदिश्यन्त इति (भा) ५९९, ५.
आदिष्ट एवेति (के) ५९५, १७.
आदी इति (भा) ... २७५, ५.
आदीति (के) ... ८३४, ६.
आदेशास्तर्हीमे (भा) ३४५, १८.
आदेशेनेति (के) ... ३००, ६.
आदेशपक्ष इति (के) ३४८, ६.
आदेशेति (के) ... ५४१, १४.
आदेश इति (के) ... ५७३, १५.

आदेशमात्रमिति (कै) ५८४, १.
आदेशोऽस्येति (कै) ... ५९५, ८.
आदेश इत्यादि (भा) ५९९, ८.
आदेशो रच्यत इति (कै) ६१८, १६.
आदेशनमिति (कै) ६३५, १६.
आदैजदेङ्ग्रहणमिति (भा) १६०, ५.
आदैज्मात्रस्येति (भा) १११, ५.
आद्यन्तयोर्वेति (भा) ५१७, १९.
आद्यन्ताविति (कै) ... ३५५, ३.
आद्यन्तौ चेति (कै)... ७९४, ५.
आद्युदात्तार्थमिति (कै) ६०६, ११.
आद्युदात्तत्वं माभूदिति (भा) ७१७, १४.
आधाराधेयकल्पनयात्विति (कै) ३८,१०.
आधाराऽऽधेयसम्बन्धेति (कै) ३५४, ७.
आनन्तर्य्यसारोप्येति (कै) ४९१, ३.
आनन्तर्य्येति (कै) ... २३५, ९.
आनन्तर्य्येण (भा) ... ४१०, १.
आनन्तर्य्यमात्रे इति (भा) ७४१, १५.
आनर्थक्यमिति (कै) ३१४, १४.
आनर्थक्यादिति (कै) ३१५, २.
आनर्थक्ये तु प्रत्येकमिति (कै) १०, १३.
आनुनासिक्यमेषामधिको
गुण इति (भा) ... २०६, ६.
आनुपूर्वी चेति (कै) ४८७, ११.
आनुषङ्गिकत्वादिति (कै) १६, १०.
आन्तरेति (कै) ... २७८, ९.
आन्तर्य्यत औकार इति (भा) १५६,१२.
आन्यभाव्यम् (भा) ... ६१, १७.
आबधि षीष्टेति (भा) ६११, १०.
आम्नायेति (कै) ... १४४, ११.
आरब्धे चेति (कै) ... ५२२, ७.
आरम्भ इति (भा) ... २६४, १०.
आरोपादिति (कै) ... ४७, १७.
आर्थस्त्वन्यथेति (कै) १३५, १५.
आर्थाः (भा) ... ५३६, ३.
आर्थेन (कै) ... १५४, १३.
आर्द्धधातुकोपदेश इति (कै) १५३, ९.
आर्द्धधातुकनिमित्ते ये इति
(भा) १९८, ५.
आर्द्धधातुकनिमित्ते लोप इति
(भा) १९७, १७.
आर्द्धधातुकस्य चेति (कै) १९७, १३.
आर्द्धधातुकसामान्ये इति (भा) ६१२, ७.
आलस्यादिभेदादिति (कै) ७८७, ११.
आवृत्तिर्वेति (कै) ... ४२०, १९.
७००, १८.
आवृत्तेः संख्यानात् (भा) ६०, ६.
आश्रयादिति (भा) ... ३१०, १.
आश्रित्येति (कै) ... १५८, ३.
४०२, १२. ७०८, ९.
आश्रीयत इति (कै)... ५९४, १०.
आश्रीयमाण इति (भा) १४७, १०.
आश्रीयत इत्यर्थ इति (कै) ५९९, १७.
आसन्नस्वरूपः (कै) ... ११६, ५.
आस्ये इति (कै) २५८, १४. २६०, १.

आहङ्कारिकाणीन्द्रियाणीति (सा–सू) ६४, १४.
आहरति (भा) ... ४२, ५.
आहत्य (भा) ... ७९१, १०.
आहो पुरुषिकेति (भा) ५६, १०.
आहोस्विदिति (भा) ४३, ६.

इ ।

इक इतीति (के) ... २२५, १४.
इक इत्येतदिति (भा) १७७, १.
इकः स्थानित्वादिति (के) १६६, १२.
इकारादीनामपीति (के) ५९, १.
इकारेणेति (के) ... ४३७, २.
इकारोकारयोरिति (के) ३६१, ५.
इको गुणवृद्धी (पा) ... १९८, १.
१९८, १६.
इको गुणवृद्धीति (भा) १६५, ६.
इको गुणवृद्धी इति (भा) ५४२, १.
इको यणचि (पा) ... ९१, ४.
इको यणिति (पा) ... ४०४, ७.
इक् प्रकरणादिति (भा) १९९, ४.
इग् ग्रहणमिति (भा) १५२, ५.
इग्यण (भा) १२९, ५. १९९, १२.
इग् लक्षणयोरिति (भा) २०२, १३.
इट इति (के) ... ६२०, ९.
इट ईटीति (पा) ... ३६२, १८.
इटस्येति (भा) ... ७१७, ६.
इट् त्विति (के) ... ५९१, १५.
इडागमेति (के) ... ५९५, ३.
इडुपेति (के) ... ४९८, ६.
इड्भवतीत्येतद्द्वारेणेति (के) ३४७, ९.
इड्विधिरिति (भा) ... ४७२, ६.
इड्विधिस्येति (भा) ... ६११, १०.
इण् ग्रहणेनेति ... १०१, १२.
इतरेतराश्रयत्वादप्रसिद्धिः (भा) १३८, १.
इति (भा) ... १४३, १६.
इति करण इति (भा) ४८७, ५.
इति करणादिति (के) ७३६, ४.
इति चानभिधानादिति (के) ४०७, ४.
इति पुनर्विधानेनेति (के) ४४०, ८.
इति प्रश्न इति (के) ५३७, ९.
इति विशेषाभावादिति (के) ११८, ३.
इति व्यवहारादिति (के) १०७, १५.
इतीयङिति (के) ... ७०९, ६.
इत्त्वमपीति (भा) ... ६८२, १८.
इत्त्वम् (भा) ... ७०६, १५.
इत्त्वार्थमिति (के) ... ६८२, १.
इत्थं भूतलक्षण (पा)... ९७, ४.
इत्यत एवेति (के) ... ८१८, १६.
इत्यत्रापि प्राप्नोतीति (के) २९२, १२.
इत्यत्रेति (के) ... ४९८, १५.
इत्यनेन बाध्यत इति (के) ५७५, ८.
इत्यनास्येति (भा) ... ७३३, १.

इत्यभिप्रायेणेति (कै) ७२७, ४.
इत्यमिति (कै) ... २६३, १८.
इत्ययं तृतीयः पक्ष इति (कै) ३००, १.
इत्यर्थ एवेति (कै) ... ७५८, ५.
इत्यस्यैवेति (कै) ... ३५०, १४.
इत्यादिभ्य इति (कै) २२५, १.
इत्याङ्करिति (कै) ... २६४, ८.
इत्याहेति (कै) १८४, १४. ३८३, ६. ४५८, ३. ७३६, १५.
इत्युभयोरिति (कै) ... १३१, ३.
इत्येतस्य वाक्यस्यार्थ इति (भा) ५०७, १८.
इत्येवमर्थमिति (कै) १०६, ७.
इत्येव न्याय्यमिति (भा) १४५, १.
इत् संज्ञायामिति (कै) ३५१, १.
इत् संज्ञेति (कै) ... ७३२, ६. (भा) ७४६, १.
इदं खल्वपीति (भा) १३०, १५.
इदं खल्वपीत्यादि (भा) ६६, १२.
इदं तर्हीति (भा) ... १४७, १५. ७५६, १८.
इदं त्विति (कै) ... ४२७, १५.
इदं नियमार्थमिति (भा) ५७१, १२.
इदमपीति (भा) ... ७८, १६.
इदमिदानीमिति (भा) ५४७, १६.
इदमेवेति (कै) ... ५५०, १६.
इदं शास्त्रमिति (भा) २८, १४.
इदानीन्त्विति (कै) ... ७०, १६.
इदानीमिति (कै) ... ६५, १७. ४६३, १२. ४६५, ६.
इदानीमित्यर्थ इति (कै) ४७८, १३.
इदुदुपधस्य चाप्रत्ययस्य (पा) ६५, ६.
इद्धेति (कै) ... ५, ३.
इन्द्रशत्रुत्वस्येति (कै) १८, १.
इमानि च (भा) ... १६, ६.
इमान्यपि (भा) ... ४३६, ७.
इमेऽपीति (भा) ... ५६८, १८.
इमे चेति (भा) ... ५६६, ६.
इमे वर्णा (भा) ... ५४६, ८.
इम् (भा) ... ७०६, १७.
इयन्त्विति (कै) ... ८३, ६.
इयं संज्ञेति (कै) ... ४८३, ५.
इयायेति (कै) ... २४६, १०.
इव शब्द इति (कै)... ३६७, ३.
इष्ट इति (कै) ... ५८५, १४.
इष्टबुद्ध्यर्थमित्यादि (कै) ११०, १५.
इष्टव्याघातमिति (कै) २६०, ६.
इष्टसिद्धये इति (कै) ६०६, १६.
इष्टिरिति (कै) ... ११७, ५.
इष्टेति (कै) १७३, १. ३०५, ६.
इह (भा) ... ३७८, ३. (कै) ८१८, १४.
इह कस्मादिति (भा) ३१६, १४.
इह कानीति (भा) ६५१, १.
इह किं चित्तपो (कै) १०५, ६.

इह खलु प्रकृतिग्रहणादिति
(भा) ३४८, १५.
इह चेति (कै) ७२,९. (भा) ५६१,८.
इह तर्हीति (भा) ... ७७, २.
४१५, १५. ७२३, ८.
इह तावदिति (भा) ... ४१७, ७.
इह तु लुकीति (कै) ... ६६४, १७.
इह ल्विति (कै) ... १६३, १५.
३४४, ८. ४४२, १९.
इह योग्यतेति (कै) ... ७५७, १८.
इहापि तर्हि (भा) ... १०५, ५.
इहापीति (कै) ३३, १४. ४०१, ८.
७३९, ५.
इहापि प्रतिषेधे (भा)... ५९२, ८.
इहार्थमेवेति (भा) ... १८२, ९.
इहेति (भा) १३, ४. ८०, १६.
(कै) १६०, ११. ३९६, ४.
(भा) ४१७, ६. ७२७, १२.
इहेत्यादि (कै) ... ३१९, १४.
इहैवेति (भा) ... १२४, १.

ई।

ईत्त्वमूत्त्वं चेति (कै) ... ३०७, १३.
ईत्वादेरिति (कै) ... ३४०, १६.
ईदादय इति (भा) ... २९७, १२.
ईदादिभिरिति (भा) ... २००, १७.
ईदादीति (कै) ... ३९१, ३.
ईदूतोरिति (कै) २८९, ४. २९९, ४.
ईदूतोरेवेति (कै) ... ३१२, ९.
ईदूदेद्द्विवचनं प्रगृह्यमिति
(पा) १४९, १५.
ईषत् स्पृष्टेति (कै) ... २७७, १.
ईषदित्यवेति (भा) ... २८२, ८.
ई श्वलीति (कै) ... ७६०, १६.

उ।

उक्तमिति (भा) ... ६८४, ७.
उक्तमिदमिति (भा) ... ४५, १८.
उक्तं वा (भा) ३१३, ७. ६०३, ३.
उक्तं वेति (भा) ५४८, १-९. ६३७, ५.
उक्तं चेति (कै) ... ६५८, १.
उक्तानुवादेति (कै) ... ४४१, १.
उक्तान्यायादिति (कै)... ७३४, ७.
उगवादिभ्योयत् (वा) ... १७१, ८.
उच्चारणमिति (भा) ... ४९, ५.
उच्चारणं नाम (भा) ... ६१, १६.
उच्चारणस्येति (कै) ... ५५१, ६.
उच्चार्यन्त इति (कै) ... ७६५, ११.
उच्चार्यमाणैरेवेति (कै) ०६८, १७.
उच्यत इति (कै) ... ८१९, १०.
(भाष्ये) उच्छ्रित्यानुच्छ्रित्यवेति
(भा) ३९, ९.

उणादय इति (कै) ... ७१, ४.
उतत्व इति (भा) ... २४, ५.
उतो लस्मै (भा) ... २४, ११.
उतो वृद्धिरिति (पा)... १००, ४.
उत्कृष्टधर्मेति (कै) ... ४५, ३.
उत्तरपदमिति (कै) ... ७१९, १०.
उत्तरपदार्थान्तर्गतस्येति (कै) ५, १४.
उत्तरपदस्येति (कै) ... ५२३, ११.
उत्त्वमपीति (कै) ... ६८१, १५.
उत्तरयति य एष इति (कै) २५, १४.
उत्तरस्त्विति (कै) ... २२०, ५.
उत्तरार्थमेतदिति (भा) ८२, १५.
उत्तरार्थमेवेति (भा) ... १८६, १३.
उत्तरार्थमिति (कै) ... ८०५, ५.
उत्पत्तिपक्ष इति (कै)... १०, १६.
उत्पन्नानां नियम इति (कै) ४४८, १.
उत्वे च कृत इति (कै) ५६३, ७.
उदकत्वेति (कै) ... १४४, ३.
उदात्तादीनां तर्हि इति (भा) २६९, ८.
उदात्तादीनां सवर्णसंज्ञा न
प्राप्नोति (भा) ... २६९, १३.
उदात्तादीनामिति (कै) २८९, ११.
उदात्तादिभिः सहैकादशवाच्यः
प्रयत्नाः (कै) ... २६३, ९.
उदाहरन्तीति (कै) ... १२४, ७.
उदाह्रियेते (भा) ... ५१२, १२.
उदिदिति (कै) ... ७६७, १०.
उदीचामात इति (पा) ५६, ६.
उदीचां वृद्धादगोत्रादिति
(पा) ११८, १०. ८४१, १
उदीचां माङ इति (कै) ३५१, ७.
उत्सर्गः (कै) ... २९१, ८.
उदात्तत्वमिति (कै) ... ६३९, ७.
उदुपधाद्भावादिकर्मणोरिति
(पा) २११, ११.
उदुम्बरम् (भा) ... २०, १०.
उद्ग्राभनिग्राभौचेति (कै) १२, २१.
उद्दिश्यमानेति (कै) ... ७, १९.
उद्भूतावयवभेद इति (कै) ४०१, ११.
उद्भूतेति (कै) ... ५६०, ११.
उपक्षयादिति (कै) ... ७५१, १.
उपचयापचयौ (कै) ... ७८७, ९.
उपजायत (भा) ... ६३३, ११.
उपतिष्ठत इति (कै) ... १९३, ७.
उपादानादिति (कै) ... ६४३, १६.
उपदिश्यत इति (भा) १०८, १६.
उपदिश्यन्त इति (भा) ९२, २०.
उपदेश इति (भा) ... ५२, ९.
उपदेश इति चेत्संज्ञोच्यते इति
(भा) ७५०, १५.
उपदेशः प्रयोजनमिति (कै) १९५, ७.
उपदेश इति वर्त्तते इति
(भा) ५६७, १२. ५६८, ४.
उपदेशाभावादिति (कै) ७४९, ३.
उपदेशेति (कै) ... ६२३, ३.
उपदेश एवेति (कै) ... ७३२, ११.

उपदेशोत्तरकालेति (भा) २८४, ३.
उपधाया षजीति (कै) २१५, १२.
उपधारोरवीत्यर्थमिति (कै) २१६, ४.
उपधात्वविधिंप्रतीति (भा) ६५८, ३.
उपपदविभक्तेरिति (कै) ७४३, १७.
उपलक्षणानीति (कै) ... ४००, १४.
उपलक्षणार्थत्वादिति (कै) ६२५, १५.
६९९, १४,
उपलक्षणेति (कै) ... ४९६, ४.
उपलक्ष्यत इति (कै) ... ५१२, २.
उपलब्धिसामान्ये इति (कै) ७९१, १३.
उपश्लिष्ट इति (कै) ... ७४१, १९.
उपात्त इति (कै) ... ५०, ३.
(भाष्ये) उभयथापीति (भा) ३२, २.
उभयथेति (कै) ... ११७, १५.
उभयसंज्ञान्यपीति (भा) ११७, १०.
उभयचेति (कै) ... १४०, १.
उभयं निवृत्तमिति (भा) १६४, १.
उभयमप्यसिद्धमिति (भा) ३०९, १३.
उभयत इत्यादि (कै) ... ४२६, १८.
उभयम् (भा) ... ५१५, १८.
उभयत इति (भा) ... ६५४, ७.
उभयगतिरिति (कै) ७६१, ६.
उभयं तदिति (भा) ... ७९३, ३.
उभयार्थम् (कै) ... ७६६, ६.
उभयोऽन्यत्रेति (भा) ... ४२४, ३.
उभयोःसंज्ञेति (कै) ... ५०५, १४.
उरः केणेति (भा) ... ९३, १५.
उरण्रपरः (पा) ... १९२, १०.
उरण्रपरवचनमिति (भा) ५५४, ११.
उरदत्त्वे इति (कै) ... ६१५, १५.
उरण्रपरइत्यस्यावकाश इति
(कै) ५५७, १२.
उवोधेति (भा) ... २४६, ७.
उषविदेति (पा) ... ४६९, ८.
उः समीप इति (कै) ... ५५८, १४.

ऊ ।

ऊकारग्रहणेनेति (कै)... ३७२, १.
ऊङ्नेति (कै) ... ६६०, १०.
ऊडादेश इति (कै) ... २०२, ९.
ऊर्गजः (कै) ... २५८, १३.
ऊर्णुनावयिषतीति (कै) ६८, १७.
ऊर्णोतेर्विभाषेति (भा) ४९८, १.
ऊयात्वेति (कै) ... ५४०, ५.
ऊह्यमानस्य चेति (कै) १८, ५.

ऋ ।

ऋकार इति ... १०६, ८.
ऋकारऌकारयोरिति (भा) २७४, ३.
ऋकारस्येत्यादि (भा)... २७७, ५.
ऋकारस्येति (कै) ... ५४२, ७.
ऋकार एवेति (कै) ... ५५९, १४.

ऋकाराकारेणेति (के) ७५, १.
ऋकारेणेति ... ८६, १२.
ऋगित्युक्ते संपाठमात्रं गम्यते (भा) ७६९, १५.
ऋतक एवासाविति (भा) ७०, १२.
ऋतकशब्द इति (भा)... ७१, १.
ऋतो णो ण इति (भा) ८७, ६.
ऋत्यकः (पा) २७४, ५. (के) २७६, ५.
ऋवर्णस्येति (के) ... ५५२, १२.
ऋवर्णान्तेति (भा) ... ५६१, ४.
ऋषयः सहस्रम् (भा) ... ६०, १५.

ॠ ।

ॠकार इति (के) ... २७७, १५.
ॠत इति (के) ... ७८५, १.

ऌ ।

ऌकारेति (के) ... ६८, १७.
ऌतकशब्दस्येति (के) ... १७७, १७.

ॡ ।

ॡकार इति (भा) ... २७७, १७.

ए ।

एक इति (के) ... १६१, ३.
एक कर्तृकत्वादिति (के) ५९, १५.
एक कालेति (के) ... १६१, ६.
एक ग्रहणेति (के) ... ३१६, १५.
एकं च पुनराकाशमिति (भा) ६५, ४.
एकत्वम् (के) ... १, ६८.
एकत्वं विवक्ष्यत इति (के) २७२, ११.
एकचेति (के) ... २८६, १२.
एकत्वालम्बनज्ञानग्राह्यस्येति (के) ८३, १६.
एकत्वादिव्यवहारवदिति (के) ४५१, ३.
एकत्वेनेति (भा) ... ५०८, ७.
एकत्वेति (के) ... ६३३, २०.
एकदेशेत्यादि (के) ... ३०, १.
एकदेशेति (भा) ... ७६, १.
एकदेशविकृतस्येति (के) ६४५, १२.
एकद्रव्योपनिवेशिनीति (के) ४०८, १७.
एकमपीति (के) ... ६३०, ११.
एकमेवेति (के) ... ६६६, २.
एक योगेति (के) ... ६८९, १०.
एकयोगलक्षणानिचेति (भा) ७०३, १८.
एकवाक्यभावेनैव इति (के) ५२८, १.
एकशेषेति (के) ... ८०, १०.
एकश्शब्द इति (भा) ४२, १९.
एकश्रुत्येति (के) ... ४९, १८.
एकस्मृतीति (के) ... १०, २०.
एकस्मिन्नित्यादि (के) ... १६६, १०.
एकस्मिन्निति (के) ... ४२८, १२.
एकस्य चेति (के) ... ६३०, १६.
एकस्येति (के) ... ९६, ५.

एकस्येवेति (के) ... ६१, १५.
एकस्येव द्विशक्तित्वादिति (के) ८०, ९.
एकवाक्यतेति (के) ... ५४८, ३.
एकवाक्यतायामिति (के) ५५८, ५.
एकं वाक्यमिति (भा) ... १६६, ८.
एकाऽऽक्तनीति (के) ... ४९१, ११.
एकाजिति (के) ... ४९१, ११.
एकादेशः (के) ... ७०३, ५.
एकारादीनां संवृतत्वमिति (के) ५०, ६.
एकादेशमिति (के) ... ३३५, १.
एकादिकाया इति (के) २६७, १२.
एकादेश शास्त्रमिति (के) ५६४, ३.
एकादेश इति (भा) ... ६४२, १८.
एकादेशस्येवेति (के) ... ६५१, १.
एकान्तेपुवेति (के) ... ५८०, १४.
एकारस्येति (के) ... ५२९, ५.
एकारस्येवेति (के) ... ५४३, ९.
एकार्थत्वादिति (के) ... ४०६, ९.
एकार्थ इति (भा) ... ५३९, १०.
एकासिकतेति (भा) ... ९७, २
एके (भा) २६०, ११. २६४, ३.
एकेति (भा) २५, १६. (के) २४८, ५. ३८३, ५. ४८५, ७. ५६६, १०. ६५४, १.
एकोऽच् (के) ... ३५७, ७.
एकोऽयमात्मा (भा) ... २५९, ५.
एङ इति (के) ... ५२७, ५.
एच एवेति (के) ... ३४८, २०.
एचामिति (के) ... १५३ ७.
एतच्चेति (के) ... ७५, ३. ७३४, १. ७८९, ३.
एतत् (भा) १०६, १७. ७०३, ३.
एतद् (के) ... ३११, ५.
एतद्द्वितीयमिति (के) ३४१, ११.
एतद्दर्शनमिति (के) ... ५१०, १२.
एतदपीति (भा) ... ६६७, १४.
एतदिति (के) ... ३०१, १८. (भा) ४०६, १५. (के) ८३५, ३.
एतयोः कार्य्ययोरिति (भा) ५०४, १७.
एतयोरेवेति (भा) ... २६८, १.
एतस्मिन् क्रियमाण इति (भ) ३५६, ५.
एतानर्थान् केचिद्वियन्ति (भा) ४५९, १२.
एतावद्भिरेवेति (के) ... १०९, १०.
एतावदिति (के) ... ६६१, ५.
एतावन्त्येवेति ... २३, ६.
एतेऽपीति (भा) ... १५७, ६.
एते दोषाः समा इति (भा) ४•२, १५.
एत्वं न प्राप्नोतीति (भा) २४५, १२.
एत्वे इति (के) ... २३५, १७.
एरनेकाच इति (पा) ... ६२१, १.
एरु रित्यचेति (के) ... ५९८, १०.
एवं क्रियमाणमिति (के) ४०, ५.
एवं हीति (के) ३, १०. ५८७, १६.
एवं तर्हीति (भा) २७, १८. (के) ३३, १३. १८१, ९. (भा) ७२४, ६.
एवं तर्हीत्यादि (भा) ... २७२, ३.

एव शब्देति ... ११, १२.
एवमपि पश्चागमा इति १०७, ९.
एवमकारोऽपीति (कै) ... २१८, ६.
एवं तावत् सर्वमाङ्गं परिहृतम् (भा) २४५, १६.
एवमपि व्यपदेशो न प्रकल्पते (भा) २६२, १६.
एवमप्यवर्णस्य संज्ञा न प्राप्नोति (भा) २६३, १४.
एवमाकारोऽपीति (कै)... २८६, ३.
एवमपीति (भा) २८८, १. ३०८, ७. ३१७, १२. ३२५, १. ६१५, ४. ६१२, ७. ७२९, ६. ७८८, ११. ८१७, १४.
एवमिति (कै) ३२७, १६. ३५७, १२.
एवं क्रियमाणेऽपीति (भा) ३४२, १.
एवमाप्यपीति (कै) ... ४२६, २.
एवं प्रत्याख्यात इति (कै) ४२७, ११.
एवं तर्ह्याश्रयेति (भा) ... ४४५, ५.
एवं चोदनायामिति (कै) ५४९, १६.
एवं तर्हि भ्रातुष्पुत्रेति (भा) ५६३, १६.
एवं चेति (कै) ... ६१७, १६.
एवमचितीति (कै) ... ६१६, ३.
एवमादेशेऽपि न भवतीति (भा) ६३८, ९,
एवं द्वि लोपेति (कै) ... ६९४, १४.
एवमर्थमिति (कै) ... ६९४, १४.
एवं लोपेति (भा) ... ७५९, १९.
एवाचोऽप्रग्टह्यस्य ... १०४, ४.
(भाष्ये) एष एवार्थ इति (भा) १०१, ४.
एषां नास्तीति ... ९३, १२.
एष ब्रह्मदत्त इति (भा) ३७९, १०.
एषाम् इति (भा) ... २४०, ७.
एङः पदान्तादति (पा) ८६५, १०.
एकान्ता इति (कै) ... ८३१, १.

ऐ ।

ऐश्यौ इति (भा) ... ८४, १७.

ओ ।

ओतश्चेति (भा) ... ३१२, ७.
ओदौतोरादेशो यस्मिन्निति (कै) ६८०, ११.
ओदौदादेशस्येति (भा) ६८०, ८.
ओमित्युक्तेति (भा) ... १८, १.
ओष्ठ्यः पूर्वो यस्माद् (कै) ८०१, १७.
ओः पिति (कै) ... ६८१, १८.

औ ।

औतोऽमिति (पा) ... ७०६, ८.
औस्त्वेनेति (कै) ३९२, ४. ३९१, ७.
औस्त्वेति (कै) ... ३९०, ७.

क ।

क इति (भा) ... ५८३, १९.
क इदानीमिति (भा) ४२२, १८.
कनीति (के) ... ४१४, १७.
कण्ह्वनीति (के) ... ५४३, ४.
कण्डूति शब्दस्येति (के) ६५८, ९.
कतमस्मिन्निति (भा) ... १०३, ४.
कथं कृत्वेति (भा) ... २३८, १.
कथं तर्हीति (के) ... ४९१, १०.
कथम्पुनरिति (भा) ... ३२, ४.
कथमिति (के) १४५, ७. (भा) ३०५, १०. ३०६, ९. (के) ३६१, ३. (भा) ५९९, ३. ६०१, १५.
कथं द्वन्द्वाविति (के) ... २३६, ७.
कथं बहुसेचाविति (भा) ७२४, ११.
कथं शङ्खबन्धिवति (भा) ६५४, ४.
कथमेकवचनमिति (के) ४५४, ५.
कथं स्यादिति (के) ... ३८०, १३.
कथं स्वार्थिका इति (भा) ४२७, ३.
कदाचिदिति (के) ... ३०७, ९. ७३८, १२.
करणम् (भा) ... २८, ८.
करणत्वेनेति ... ५९, ९.
करणे इति (के) ... ४७, ५.
कर्त्तव्योऽचेति (भा) ... ६५३, ६.
कर्त्ते वर्त्ते इति (भा) ... १०४, ३.
कर्मणिसंख्यायामिति (के) ३७८, ७.
कर्मणीति (के) ... ४८०, ११. ७४३, १०.
कर्मणि षष्ठीति (के) ... ७४३, ६.
कर्मभावमिति ... ७७, १९.
कर्मसाधन इति (के) ... ७९९, १२.
कर्मसाधनस्येति (भा) ... ६५०, ८.
कर्मादीनित्विति (के) ... ६३४, ४.
कलादीति (भा) ... १०९, ६.
कल्पनाया इति (के) ... ३१५, ६.
कल्पनायामिति (के) ... ५६९, १९.
कल्पितरूपत्वादिति (के) ३१५, ४.
कविषये इति (के) ... ४२५, १६.
कश्चिदेकदेशस्य इति (भा) ५३४, १.
कस्येति (भा) ... ६७७, १२.
कस्येदानीमिति ... ४०, १८.
कः शब्द इति (भा)... ७, ५.
कष्टायेति (के) ... ४७४, १.
कस्तर्हि रेफ इति (भा) ७६, ११.
कस्मादिति (के) ... १३५, १४.
कस्मान्नभवतीति (भा)... ५०५, १२.
कस्य पुनरित्यादि (भा) १८३, १.
कस्यांचिदिति (के) ... ५४९, ४.
काक्यर्थमिति (भा) ... ६६९, १६.
कानि पुनरिति (भा)... ७००, १७.
कामानामिति ... २२, १६.
कामचार इति (भा) ... ६६९, १६.
काममिति (भा) ... ६३८, ३.
कारक इतीति (के) ... ६५८, १५.

कारकेति (के) ... ३९६, ९.
कारकेष्विति (के) ... ४५९, १८.
कारणमिति (के) ... ५५६, ११.
कार्य्यभाज इति (भा) १०३, १७.
कार्य्यं कालं संज्ञापरिभाषं भस्येत्युप-
स्थितमिदं भवति (भा) १४९, ७. १३.
कार्य्यकालमिति (भा) २२२, १३.
३०५, १२.
कार्य्यकालपक्षमाश्रित्येति (के) २९५, ९.
कार्य्यकालेति (के) ... ३८७, ११.
कार्य्यस्विति (के) ... ७३२, १४.
कार्य्यपक्षे इति (के) ... ५०५ १.
कार्य्यमिति (के) ... ६९४, २.
कार्य्यविशेषेति (के) ... २३१, १३.
कार्य्यस्येति (के) ... ७०३, १२.
कार्य्यशब्दकालमिति (के) ३२, १४.
कार्य्याणामिति ... ३३, १४.
कार्य्ये ... ७८, १.
कार्य्यार्थत्वादिति (के) २९१, ११.
६४०, १.
कार्य्यायेति (भा) ... ५९, १४.
कार्य्यातिदेशोऽयमिति (के) ५८३, १०.
कार्य्यित्वादिति (के) २२०, ३.
कार्य्यित्वेनाश्रयणादिति (के) ३०८, ८.
कार्य्येति (के) ... २४३, १५.
कार्य्ये संविज्ञानमिति (के) ४००, १६.
कार्य्येति (के) ... ६४४, ११.
कालभेदात् (भा) ... ७८६, ६.
कालविप्रकर्षेति (के) ... ७०२, १.
कालशब्दाभ्यामिति ... ६२, १३.
कालादिभिन्नस्येति (के) ७६७, ११.
काष्ठतगिति (के) ... ६६८, १८.
कालेति (के) ... ६७२, १७.
कित्त्वस्येति (के) ... ४६७, १३.
कित्त्वेति (के) ... ४६७, १७.
किन्त्विति (के) ... ३४३, १३.
किप्रत्यय इति (के) ... ७६०, ३.
किमत इति (भा) १२७, ७. ४०, १२.
किमर्थं इति (भा) ... ४८, ९.
किमर्थमिति (भा) ... १४३, १.
किमर्थोयोगविभागः (भा) ३३१, २.
कित्त्वमिति (के) ... ४३, १३.
किमर्थं पुनरिति (भा) ५७३, ९.
(भाष्ये) किमिदमिति (भा) ४९, २.
किमन्येऽपीति (भा) ... ४०४, १.
किमिति (के) ५९५, १३. १०३, ३.
किमेकस्मिन्नित्यनेनेति (के) ३५४, १.
किमोड् इति (पा) ... ४४५, १.
किमुत्तरीयंकिमन्तरीयमिति
(भा) ४४१, १०.
किं च कारणमिति (भा) १४३, ९.
किंचिदिति (के) ... ४४३, ५.
किंचिल्लक्षणम् (के) ... ४९५, १.
किं तकार इति (भा) १५१, ३.
किं तर्हि पूर्वपरविधिरिति
(भा) ६४०, १६.

किं तर्हीति (भा) ... १४१, १४.
(कै) ६६४, १. (भा) ६९९, ९.
किं नियमार्थमित्यादि (कै) ७४२, १७.
किं नद्या इति (कै) ... ८१४, २०.
किं पुनरिति (भा) ... १०६, १७.
६४४, ५.
किं पुनरिति (भा) ... ६८०, १.
६२८, १२. ७८६, २. ४७, १३.
किं पुनरत्र न्याय्यमिति (भा) १४४, १२.
किं पुनरत्रेति (भा) ... २७७, १४.
किं पुनः कारणम् (भा) ८१०, १६.
किं प्रयोजनमिति (भा) ५४, ६.
४१०, ३.
किं सुखमिति (कै) ... २५४, १६.
किं मेजन्तेति (कै) ... ४६१, ६.
किं यत्सर्वेषामिति (कै) ४०९, १०.
किं यद्येति (कै) ... ७६३, २.
किं सन्ध्येति ... ११, ३.
किं सूत्रकारेणेति ... ५५, १४.
किं वक्तव्यमिति (भा) ... ३१७, ३.
किं संज्ञेयमिति (कै) ... ३७७, ३.
कुणिनेति (कै) ... ८३५, ८.
कुत एतदिति (भा) ... २७०, ११.
कुतः पुनरिति (भा) ... ३४८, ११.
कुतो ऽन्विति (भा) ... ५५७, १०.
कुत्वम् (भा) ... ५५७, १०.
कुत्वादीनि (कै) ... ७१९, ८.
कुमारीघ इति (कै) ... ७९०, ९.
कुत्वम् (कै) ... २४६, १५.
कूटस्थमिति (भा ... ३६, ८.
कूटस्थेष्विति (भा) ... ३३, ४.
कृतम् अनयोः साधुत्वम् (भा) ११२, ३.
कृतसामर्थ्य इति (भा) ४८६, १.
कृतात्वेति (कै) ... ३९०, ४.
कृतान्तेषु ... ३८, १३.
कृतेऽद्त्वोऽवेरिति (कै) ४६६, १७.
कृतेऽपीति (कै) ... २०६, १०.
कृते इति (कै) ६७१, १८. ६८९, १.
कृते वेति (कै) ... ८१५, १०.
कृत्वा (भा) ... ... ४२, ८.
कृत्स्नस्येति (कै) ... १९५, ७.
कृदन्तमिति ... ... ७०, १०.
कृदादिव्यपदेशस्येति (कै) ७०४, १०.
कृपोरोलः (पा) ... ६८, २.
कृप उरिति (भा) ... ७६, ११.
कृन्मेजन्त (पा) ... ८३, ६.
केचिदाहुरिति (कै) ... १६, १७.
केचिदिति (कै) ... १५४, १०.
२४७, १३.
केनासाविति (भा) ... ५०५, ९.
के परे (भा) ... १०३, ११.
केवलानामिति (कै) ... ५२, ७.
केवलः (कै) ... १२८, १६.
केवलोऽपीति (कै) ... १७४, ७.
केवलस्येति (कै) ... ४९६, १५.
केवलेति (कै) ... ५६४, १५.

केषामिति (भा) ... ४, १५.

केषांचिदिति (के) ... १२८, १९.

कोपधप्रतिषेधे तद्धितवुग्रहणाद्वा (वा) ११४, ९.

कौ पुनरिति (भा ... ५११, ३.

कौम्भकारेय इति (के) ४११, १.

क्ङिति च (पा) ... १८०, ३.

क्ङितौ (पा) ... १७८, ३.

क्ङितोरिति (भा) ... १८०, १६.

क्ङित्यजादौ वेष्यते (वा) २०६, ७.

क्ङित्यनन्तरो गुणभाव्यस्तीति (भा) २१५, १.

क्ङिन्निमित्ता हि तयोः प्रवृत्तिरिति (के) २१४, ३.

क्तिन इति (के) ... ३६१, १०.

क्नसनोरिति (के) ... १८०, १.

क्यजन्तेति (के) ... ५४३, ११.

क्रमव्यतिक्रम इति (के) ४४७, ९.

क्रमेणेति (के) ... १९७, ११.

क्रियमाणेऽपीति (के) ... ५८९, ८.

क्रियाऽऽक्षेपादिति (के) ४५२, १९.

क्रियापदेति (के) ... ४८०, ३.

क्रियाप्रधानमिति (के) ४४३, २.

क्रियाविशेषणत्वादिति (के) ४५२, १३.

क्रोष्ट्रीयमतम् (के) ... १७५, ९.

क्वचिदपेक्षा नास्तीति (के) ९२, १०.

क्वचिदिति (के) १८०, १०. ३५५, ९.

क्वचित् (के) ... ३५५, ६.

क्वचिद्विकारस्येति (के) ७०१, ११.

क्वाविति (के) ... २२२, ३.

क्विविति (के) ... २२२, १५.

क्वौ लुप्तमिति (भा) ... ६५७, १९.
(भा) ६६१, १८.

क्षियोरेवेति (भा) ... ५४२, १४.

क्षेमेति (के) ... ८१०, ५.

क्सस्येति (के) ... ६४५, १.

ख ।

खञोऽप्राप्ताविति (के) १६३, ८.

खट्वल्कार इति (भा) २७८, २.

खड्वे इति (के) ... ६२१, ७.

खदिरबर्बूरयोरिति (भा) ५१४, ५.

खदिरबर्बूरौ गौरकाण्डाविति (भा) ५१४, ५.

(भाष्ये) खदिराङ्गारसवर्णे कुण्डले भवत इति (भा) ... ३५, १९.

खेद इति ... ३९, १.

ग ।

गणे एवेति (के) ... ४३८, ५.

गणेति (के) ... ४४२, १७.

गतार्थत्वादिति (के) ... ७७, १.

गतिरनन्तर इति (पा) ७०, ६.

गमनाभावादिति (के) ६४, ९.

गसेरप्ययं ड इति (भा) १५५, १८.
(भाष्ये) गर्गादि विदादि पाठादिति (भा) ५०, ११.
गन्नादिभ्य इति (कै) ... ३७२, ५.
गवाश्वरूपेति (कै) ... ७७५, १०.
गापोष्टकः (पा) ... १६८, १४.
गापोष्टगिति (भा) ... ५१७, ७.
गार्ग्य इत्यादीनामिति (कै) ५०, १३.
गार्ग्यादीनामिति (कै)... ६९, ३.
गौतादिति (कै) ... १४१, ४.
गुण इति (भा) ... २६३, ४.
गुणत्वादिति (कै) ... ३१८, १५. ६४२, १. ८२४, ७.
गुणनिषेधस्येति (कै) ... ४९८, १२.
गुणवदिति (कै) ... १५५, ७.
गुणवचनेनेति (कै) ... ४२८, ८.
गुणवृद्धिशास्त्रस्येति (कै) ५५२, ९.
गुणश्रुत्या (कै) ... १६४, १४.
गुणा अनुवन्धा इति ... ५९, १३.
गुणा अभेदका इति ... १०१, १५.
गुणाऽभावेति (कै) ... ४७५, ८.
गुणेति (कै) ... ७९, ५.
गुणे कृते इति (कै) ... ४६३, २०.
गुणेत्यादि (कै) ... ५४९, ७.
गुणो भवतीति यत्ने (भा) १७६, १.
गुणो वहिरङ्ग इति (कै) २२३, १९.
गुणो चौति (कै) ... ७९७, ९.
गुरोरन्वतः (पा) ... १०, ४.
गुर्विति (कै) ... ३७९, १४.
गुह्वेति (भा) ... २३, १०.
गृह्यमाणविभक्तेरिति (भा) ४१४, १२.
गृह्यमाणेत्यादि (कै) ... ४१६, ४
गृह्यते इति (कै) ... ८३२, १२.
गोऽर्थमेतदिति (भा) ... ६२२, ४.
गोका (भा) ... १०३, ११.
गोचाणीति (कै) ... ५०, १०.
गोचान्ताद्देति (भा) ... ८२३, १.
गोत्रे विच्छिन्न इति (कै) ६९२, ७.
गोत्रचोऽस्त्रह्येति (पा) ... ८३, १०.
गोरपीति (भा) ... ६८८, ९.
गोरिति (कै) ... ६८८, १६.
गोशब्दार्थे चैषां सम्भवादिति (भा) ८, १६.
गोस्त्रियोः (पा) ... ६८८, १०.
गौरित्यत्रेत्यादि (भा) ... ७, ४.
गौरिति विज्ञान इति (भा) ७, १३.
गौणत्वादिति (कै) ... २०७, २.
गौणस्येति (कै) ... २९९, १.
गौणे (कै) ... ... २५४, १७.
गौणे चौति (कै) ... २२४, १२.
गौणापेक्षयेति (कै) ... ३२६, १४.
गौरवाचेति (कै) ... ३१९, १५.
गौरवापत्तिरिति (कै)... ५२३, ३.
गौणेनापीति (कै) ... ८०७, १३.
गौरादित्वादिति (कै)... ६२९, ९.
ग्रहणकवाक्यादिति (कै) ६६१, ८.

ग्रहणमिति ... ... ७९, ३.
ग्रामशब्दोऽयम् (भा) ... २४७, ९.
ग्रामशब्दोऽयम् बह्वर्थ इति
(भा) २४८, ११.
ग्रहेरेवेति (कै) ... ७६४, १.
ग्लायत इत्यादीति (कै) १५४, १५.

घ।

घस्लेति (कै) ... ५२९, ३.
घ्नन्तीत्यादि (भा) ... ६४५, ७.

ङ।

ङकारस्येति (कै) ... ६७२, १.
ङकारादिष्विति (कै)... १२५, १५.
ङितं चैनमिति (भा)... २२८, ७.
(कै) २२९, ३.
ङितो यत्कार्य्यम् (भा)... २२९, ५.
ङित्वादिति (कै) ... ५७७, १५.
ङिदेवानेकाल्लान्त्यस्येति (भा) ५०३, ५.
ङिद्व्यपदेश इति (कै) २२६, १०.
ङीबादिति (कै) ... ५९, ४.
ङीबुत्पत्तेरिति (कै) ... ६७०, ८.
ङ्याबिति (भा) ... ६९०, १४.
ङ्याब्ग्रहणे अदीर्घ इति
(भा) ६०७, १४.

च।

चकार इति (भा) ... ६६८, ८.
चकार लोपेति (कै) ... २५३, २.
चकारस्येति (कै) ... ६५१, १७.
चक्रतुरिति (कै) ... ६८२, १५.
चतुरः शसौ (पा) ... १४५, १८.
१४६, ४.
चतुर्थत्वे इति (भा) ... ६६८, ६.
चतुर्भिरिति (भा) ... २०, १.
चतुष्टयीति (भा) ... ६९, ६.
चत्वारीति (भा) २६, २१. २१, २०.
चन्द्रतारकवत् प्रतिमण्डित
(हरिः) ११०, ६.
चरत्यर्थे इति (कै) ... ६१९, ७.
चरितमिति (कै) ... ५४४, १३.
चरेष्ट इत्यादि (कै) ... ५१९, ९.
चर्चापदानि (भा) ... ४६, १६.
चर्मादीति (कै) ... ४९९, ११.
च शब्दान्मलस्येति (कै) ३०२, १०.
चिकीर्षक इति (कै) ... १८३, ५.
चिचेति (कै) ... ७०५, ११.
चिराचिरवचनात् (भा) ७८०, ६.
चिरप्रत्ययेति (कै) ... ४०८, २.

छ।

छचेत्यादि (कै) ... ८०७, १६.
छयताविति (कै) ... ६८९, १२.

छान्दसः प्रयोग इति (कै) ४३८, १७.
छान्दसस्यैवेति (कै) ... ६७१, ५.
छान्दसमिति (भा) ... २२३, ४.
छिन्नेऽपीति (कै) ... ५९७, ८.

ज ।

जक्षित्यादि (पा) ... २४५, ३.
जग्ध्यादिष्वादेशस्येति (भा) ६४५, १०.
जनपद (पा) ... ८१३, १६.
जनपदान्तरेति (भा) ... ४७, १४.
जश्त्वं प्राप्नोतीति (भा) ६५०, १८.
जश्त्वमपीति (भा) ... ११७, ८.
जश्शसोरिति (कै) ... ३९१, १३.
जस् भावादिति चेदुत्तरत्रेति (वा) ४४०, १३.
जहत् स्वार्था तु तत्रैव यत्र रूढि-विरोधिनि (हरिवाक्यम्) ३३७, ३.
जाग्रादिनेति (कै) ... ३२५, १३.
जातिग्रहणम् (भा) ... ३१९, १०.
जातिपक्षेत्विति (कै) ... ९२, १५.
जातिस्फोटस्य चेति (कै) १०८, ६.
जातिस्फोटेति (कै) ... २५५, ८.
६२, २०.
जातिस्फोटपक्षे तूत्पत्तिः (कै) २५५, १६.
जातीति (कै) ... ८५, १६.
११५, ११. २९०, ३.
जातेरपीति (कै) ... ३५, ११.
जातौ बहुवचनमिति (कै) ७३४, ९.
जात्यभिव्यक्तीति ... ८६, १४.
जात्याकृतिव्यक्तयः पदार्थः (न्यायसूत्रम्) ३५, १३.
(भाष्ये) जात्याख्यायामिति (भा) ३१, ६.
जात्याख्यायाम् (पा) ... ७३४, १०.
जिह्वाया अग्रे (कै) ... २६४, १३.
ज्ञानेति (कै) ... ... २, १.
ज्ञानेनैवेति (कै) ... २५, १६.
ज्ञापकत्वमस्य विघटयतीति (कै) १०२, १५.
ज्ञापकद्वारेणेति (कै) ... १५१, ८.
ज्ञापकादिति (कै) ... ३९२, ९.
ज्ञापकादेवेति (कै) ... ४६८, ४.
ज्ञापकमेवेति (कै) ... ४६८, १.
ज्ञापकमिति (कै) ... ७५७, ६.
ज्ञापनार्थमिति (कै) ... ७११, २०.

झ ।

झकारभकारयोरपि हि पदान्तयो-रिति (कै) ... १०७, ७.
झटिति (कै) १२३, ८. २५५, ४.
झरो झरीति (पा) ... २७०, ७.
झरो झरि सवर्णे (पा) २८०, ७.
झयो ह इति (पा) ... २८८, ७.
झलो झलीति (पा) ... ६६८, ४.

ञ ।

ञ्नति वृद्धिनिमित्ते इति (कै) ६८५, ९.
ञ्नित्त्कितामिति (कै) ... ७१७, ९.
ञ्नित् कित्स्वरा इति (कै) ७२७, १३.

ट ।

टापि चेति (कै) ... ४६८, १९.
टाब्विषयत्वमपीति (कै) ४२३, ३.
टितः खल्वपीति (भा) ५१६, ९.

ठ ।

ठग्न भवतीति (कै) ... ८१३, १३.
ठञ्ञिठाविति (कै) ... ८३७, ४.
ठञ्विधौ संख्याया इति (भा) ८१४,१३.
ठंस्विति (कै) ... ५९, ९.

ड ।

डकारान्त इति (कै) ... ७६१, १५.
डति च इत्यत्रेति (भा) ३९४, १०.

ढ ।

ढको विधिरिति (कै) ... ६२७, ४.
ढलोपस्यासिद्धत्वादिति (कै) १८३, १३.

ण ।

णकारोऽत्रेति (कै) ... ९०, २.
णेरणावि- (पा) १६१, १. ११.
णौ स्थानिवदिति (भा) ६७७, १.
ण्यल्लोपाविति (वा) ... १५३, १.
ण्यल्लोपावियङ् (भा) ... १८३, ३.

त ।

तच्चापीति (भा) ... ७२८, १९.
तच्चावश्यमिति (भा) ... २७८, १२.
तच्चेति (कै) ५५२, १७. ५९०, ५.
१०७, १७. १४०, १७.
तच्चैकमिति (कै) ... ९७, १६.
तच्छेष (भा) ... ... १७१, १३.
तज्ज्ञापयतीति (कै) ... ४७४, १७.
(भा) ८१०, १८.
ततश्चेति (कै) ५०, १४. ८५, १७.
३९०, १०. ४१९, ९. ५५६,
१४. ७५०, १. ८३०, १३.
ततश्च समुदायेति (कै) २१६, १५.
ततश्च संघितेति (कै) ... ४०४, ९.
तत इति (कै) ... ४८५, ३.
५५९, ७. ६५८, ५.
ततः सर्वथेति (कै) ... ४४२, ४.
ततोऽपि लघीयो नामेति (कै) ४२२, १.
ततो यदुक्तमिति (कै) ५७४, ४.
तत्कीर्तने चेति (भा) ... ४९३, ९.

तत्तद्धौ (भा) ... ५१, ३.
तत्त्वत इति (कै) ... ४८१, ११.
तत्त्विति (कै) ... १३२, १.
तत्पुरुष इति (कै) ... २५४, १२.
तत्पूर्वमिति (कै) ... ६३३, १५.
तत्प्रतिपादितमिति (कै) ५०४, ३.
तत्प्रत्ययादेव (कै) ... ८२१, १.
तत्फलस्येति (कै) ... ५०८, ४.
तत्वमिति (कै) ... ३५१, १.
तत्वमपीति (कै) ... ८१७, १.
तत्र ऋकारेति (कै) ... ८५, १३.
तत्र केवलेति (कै) ... ८०, २०.
तत्र च साक्षादिति ... ८१, ११.
तत्र चेति (कै) ... २४८, ३.
तत्र यद्दीति (कै) १६४, १६. २१२, ९.
तत्र नपुंसकमिति (कै) ३९९, ८.
तत्र पुनरिति (कै) ... ४४०, ५.
तत्र माभूदात्वमिति (कै) ३९२, १७.
तत्र यद्देति (कै) ... ०४८, ९.
तत्र यानीति (कै) ... ४६०, ४.
तत्र वा भवमिति (कै) ३६५, १०.
तत्र वृत्तिकारेणेति (कै) ४४६, १०.
तत्र वेदे इति (कै) ... ४६८, १४.
तत्र त्विति (कै) ... ६९२, १५.
तत्र न सिध्यतीति (भा) ५३५, ८.
तत्र भव (पा) ... २६९, २.
तत्र भावसाधनस्येति (भा) ६५०, १०.
तत्र वेति (कै) ... ७१३, १०.
तत्र ध्वसोरित्यादि (कै) ७३१, ८.
तत्र परत्वेति (कै) ... ७५२, ६.
तत्र न्यायेनेति (कै) ... ६६, १५.
तत्र विधानेति (कै) ... ४७३, १६.
तत्र विपूर्व इति (कै) ५०२, ३.
तत्र वाक्य एवेति (भा) ५१३, १.
तत्र व्याख्यानादिति (कै) ७३१, ११.
तत्र यद्यपीति (कै) ... ८०४, १८.
तत्र शब्दान्तरत्वादिति (भा) ५११, २०.
तत्र षष्ठीति (कै) ... ७४२, ८.
तत्र समुदायेति (कै) ... ८१, २.
तत्र सम्प्रदायेति (कै) ... ८४, ३.
तत्र सामर्थ्यादिति (कै) ५५५, ७.
तत्र हीति (कै) ... ११९, १०. २००, १२. ५५२, ४. ८१४, १०.
तत्र हि सूत्रे इति (कै) १८१, १.
तत्र हि दिक्शब्दोऽस्तीति (कै) ४३१, १.
तत्रानुवृत्तिनिर्देश इति (भा) ११२, ८.
तत्राग्रेरिति (कै) ... १३, १२.
तत्रानुवृत्तीति (भा) ... ५८, १४.
तत्रासत्यामपीति (कै) ... ८१, ९.
तत्रासंहितायामिति (कै) २७५, १२.
तत्राश्रितेति (कै) ... ७००, १३.
तत्रासमर्थःस्यामिति (कै) ७४१, ७.
तत्राऽसरूपेति (भा) ... ५८०, ७.
तत्रेति (कै) ६, ९. ६८, १. ९१, १७.

११६, ४. २५०, ११. २५१, ५. २७४, १६. २२७, ६. ३८७, ८. ४१९, १७. ४२३, ८. (भा) ४५७, ८. (कै) ४७०, १४. ४७३, ९. ४८४, ४. ४९६, १२. ५५५, ३. ५८५, १. ७३१, १. ७५५, १३. ८०३, ४. ८०६, ९. ८२३, ८.

तत्रेन्द्रस्येति (कै) ... १७, १९.

तत्रेगन्तेष्वेवेति (कै) ... १६८, ३.

तत्रैचामिति (कै) ... ७८, ८.

तत्रैव पूर्वेति (कै) ... ७३५, ३.

तत्रोत्तरमाहेति (कै) ५९९, १९.

तत्सवर्णे इति (भा) २७४, १८.

तथापीति (कै) ... २, १३. ३९, १३. ३६१, १. ७२०, ९.

तथाचेति (कै) ... ५९७, ९.

तथागोष्केति (कै) ... १०३, ९.

तथाह्यैति (कै) ... २९१, ७. ५९०, १२.

तथायेति (कै) ... ३५८, ९.

तथाविधस्येति (कै) ... ३५८, १८.

तथाविधत्वादिति (कै) ३५९, ३.

तथेति (कै) ... ... ५९१, १८.

तथैवेति (कै) ... ... ५२६, ९.

तथैव प्रक्लृप्तिरिति (कै) ७५२, ३.

तदनुगत इति (कै) ... ५८, १८.

तदन्तर्गतत्वादिति (कै) ९७, ३.

तदपेक्षिष्यामह इति (कै) १९४, २.

तदभावस्यैवेति (कै) ... २२७, ४.

तदन्तविधिरिति (कै) ... २९९, ७.

तदन्तविध्यभावोऽत्र नोक्त इति (कै) ३००, ३.

तदर्थसद्भावादिति (कै) १३०, ५.

तदर्थानुगतानामिति (कै) ३८०, १०.

तदनाश्रयेणेति (कै) ... ५५०, १४.

तदर्थोपचय एव स्यादिति (कै) ५८५, १२.

तदसंनिधाविति (कै) ... ६०१, ४.

तदनुरक्तेति (कै) ... ६२३, ८.

तदङ्गभूतानामिति (कै) ४८८, १०.

तदवयवमिति (कै) ... ७९६, ४.

तदन्तविध्यभाव इति (कै) ८०४, ५.

तदस्य परिमाणम् (पा) ८१४, १४.

तदन्तविधिरिति (कै)... ८१८, १.

तदायुधमिति (कै) ... ३८, १६.

तदाश्रये (भा) ... १३७, १६.

तदा तस्यायं विशेषणत्वादिति (कै) १६५, ४.

तदा चादीनामिति (कै) ४४५, ७.

तदा संज्ञेति (कै) ... ४८२, १३.

तदाश्रये इति (कै) ... ६६३, १२.

तदित्यस्यानुपादान इति (कै) ८२८, ५.

तदीया क्रियेति (कै) ... ७८१, ५.

तदुभाभ्यामिति (कै) ... ३४१, १८.

तद्देति (कै) ... ... २९७, १६.
७०८, १४.
तद्देवमिति (कै) ... ७५, १७.
तद्देव नामेति (भा) ... ६३७, ७.
तद्गुण भवति तस्मादिति (भा) ५७, १२.
तद्गुण एवेति (भा) ... ५९, २०.
तद्वच्चेति (भा) ... ६६, १२.
तद्यथा वृत्त इति (भा) ८१, २०.
तद्वत्युत्तर पद इति (भा) ११९, ६.
तद्भावितानामेवेति (कै) १२१, ७.
तद्विशेषणत्वादिति (कै) १६७, ३.
तद्यः सारणक (भा) ३४७, ११.
तद्धितान्तस्येति (कै) ... २७२, ९.
तद्गुणीभूत इति (भा) ३४३, १५.
तद्दर्शनादिति (कै) ... ३९६, ११,
तद्भक्तत्वात्पदान्त इति (कै) ५२५, ४.
तद्विकारः सर्वो इति (कै) ५५०, १०.
तद्धितत्वमिति (कै) ... ५९६, १.
तद्वक्तव्यमिति (भा) ... ७०४, १४.
तद्विशेषणमिति (कै) ... ७११, १६.
तद्वचेति (भा) ... ७७६, १८.
तद्भेदे (कै) ... ... ७८८, १.
तद्यथेति (कै) ... ... ७८९, ११.
तद्विशेषणत्वेनेति (कै) ... ८०३, ४.
तद्रूपाऽऽरोपेणेति (कै) ... ९७३, १२.
तन्त्रेति (कै) ... ... ८७, १०.
तन्निमित्तपक्षस्यापीति (कै) २१७, ५.
तन्नवक्तव्यमिति (भा) ... २७६, १२.
तन्प्रत्ययान्त इति (कै) ३९६, १३.
तन्मतेनेति (कै) ... ४३२, १.
तन्निमित्तस्येति (कै) ... ४४७, ६.
तन्मतमिति (कै) ... ४५५, ४.
तन्निमित्त इति (कै) ... ४८२, ११.
तन्निष्ठत्यर्थमिति (कै) ... ४५७, १३.
तन्त्रन्यायेति (कै) ... ८०, ९.
तपरेति (कै) ७७, १७. ७८१, १.
तपरसूत्रे चेति (कै) ... ८०१, ६.
तपरसंज्ञेति (कै) ... ८०, ४.
तपर इति (पा) ... १२८, १.
तपरकरणं क्रियते (भा) ... १४२, ४.
तपरकरणसामर्थ्यादिति (भा) ६१५, १.
तपरकरणमिति (कै) ... ७८४, ३.
तमग्रहणमनर्थकमिति (कै) ५३९, २०.
तमिति (कै) ... ४६४, ७.
तयोर्योगयोः (कै) ... १०२, १२.
तयोश्चान्तरा नद्यश्च पर्वताश्च भवन्तीति (भा) ... २४७, ७.
तयोरभाव इति (भा) ५१९, ७.
तर्हीति (कै) ... ८२०, ९.
तल्लोपस्य चेति (भा) ... ६३७, ११.
तल्लिङ्गमिति (कै) ... ८, २.
तल्लिङ्गस्तत्रेति (भा) ... ६०, १.
तल्लक्षणमिति (कै) ... ६९६, ७.
तव्यदिति (कै) ... ४९१, १५.
तव्यत्तव्यानीयरः (पा) ... ४९१, १६.

तस्य (के) ... ... ८००, १२.
तस्य भावः (पा) ... ७२, ३.
तस्य लोपः (पा) ... २२०, १.
तस्यान्प्रतीतायामिति (के) ३०, १९.
तस्याश्चेति ... ... ६६, ३.
तस्यैवेति (भा) ... १२५, ११.
तस्मात्तवेति (भा) ... १०५, ९.
तस्याक्षतः (भा) ... १३७, ७.
तस्मादेव चेति (के) ... १७९, ७.
तस्मान्मृजेरिति (भा) ... १८१, १७.
तस्मादिति (भा) ... १९०, ८.
(के) ४५८, ७. ५९२, १. ८२१, ९.
तस्मादिग्लक्षणावृद्धिरिति
(भा) २०५, १७.
तस्मादित्युत्तरस्य (पा) ... २३९, १५.
तस्मादित (पा) ... २५१, ६.
तस्यावचनम् (भा) ... २७२, १७.
२७४, २.
तस्येत्ययमिति (के) ... २७२, २.
तस्माद्दीर्घाणामेव तपराणामिति
(भा) २९४, १६.
तस्याश्चेति (के) ... २९४, ४.
तस्मिन् क्रियमाण इति (भा) ३५५, १५.
तस्या एवेति (के) ... ३५८, १५.
तस्य चेति (के) ४०१, १४. ५०४, १५.
तस्माद्वाकल्येति (के) ... ४५२, ६.
तस्य क्विबन्तस्येति (के) ४६३, ७.
तस्यानिर्देशार्थं इति (भा) ५३४, ८.
तस्य सर्वत्रेति (भा) ... ६०२, १०.
तस्या अनन्तरमिति (के) ६०१, १४.
तस्यादिवद्भावादिति (के) ६४१, ११.
तस्मादर्थनिवृत्तिरिति (भा) ७५९, १६.
तस्य दोष इति (भा) ७०६, १३.
तस्मिन् कार्य्यमिति (के) ७२७, १८.
तस्मिन्निति (के) ... ७३५, ११.
तस्योच्छब्देनेति (के) ... ८२५, २.
तस्यैवान्वयेति (के) ... ९६, ६.
तस्यैकवर्णत्वमिति (के) ८७, १४.
तात्पर्य्येति (के) ... ५६४, १३.
ताभ्यामिति (के) ... २७७, २.
तावत्येवेति (भा) ... ३७, ५.
तालव्य इति ... ... ७८, २१.
तावेवेति (भा) ७९, ३. (के) ५३०, ४.
ताल्वादीति ... ... २६४, ८.
तावत् (भा) ... ... २८४, १.
तावतैवेति (के) ... ४५७, १.
ताम् (के) ... ... ७१९, ६.
तिविति (के) ... २२१, ७.
तिरोहितत्वादित्यादिना ८१, २१.
तिस्रो मात्रा इति (भा) १०६, १३.
तिसृचतसृ- (पा) ... १४६, १४.
तिर्य्यक् पथः (भा) ... ५३३, ८.
तिङ्त्वात् (के) ... ६००, ६.
तिङ्त्वम् (के) ... ६००, ८.
तिष्ठतीत्यादि (के) ... ७४६, ४.
तिसृणामिति (के) ... ७०१, ५.

तुन्नेति (के) ... ... २५, ११.
तुल्यास्य प्रयत्नम् (पा) ५३, १४.
तुल्यन्यायेति (के) ... १९१, १७.
तुल्यकालेति (के) ... २११, ३.
तुल्यास्यं च तुल्यप्रयत्नं च सवर्णसंज्ञं भवति (भा) ... २७३, १९.
तुल्यास्येत्यादि (के) ... २७३, १३.
तुल्यजातीयस्येति (भा) ५४३, १.
६७७, ८.
तुल्येति (के) ... ... ५४९, १.
तृप्तिफलत्वाच्चेति (के) ... १४१, १.
तृतीयासमासे सर्वादीनीति (भा) ४३६, ३.
तृतीयायाः सर्वादीनीति (भा) ४३६, ८.
तृतीयचतुर्थयोरिति (के) ४४२, १२.
तृन्नादीनामिति (भा) ५००, ७.
तृतीयान्तादिति (के) ... ५६२, १५.
तृतीयेति (के) ... ५९७, ४.
तेषांत्विति ... ... ५, २१.
ते लोकवेदेति ... ३८, ९.
तेनाप्येतदनृतम् (भा) ७८, ११.
तेनैचेति (के)... ... ९८, १५.
तेषु च कृतेष्विति (के) १०३, ९.
तेषामेवेति (के) ... १२०, १२.
तेन (भा) ... ... १२४, १३.
तेषां चेति (के) ... १२७, २०.
तेभ्योऽपि विवृतावेङौ ताभ्यामैचौ तथैव च (शिक्षा) १५३, १२.
तेनेति (के) १५८, ६. १५९, १६. २०१, ४. ८३५, १२.
तेनैव तस्यायुक्त इति (भा) १७२, ८.
ते चापिता इति (भा) २६०, ४.
तेन स्वतीति (के) ... ३७५, ५.
तेषाम् (के)... ... ३०८, १४.
तेन द्विविति (के) ... ३८५, ६.
तेषामेवाचेति (के) ... ४३८, ३.
तेनाकृतीति (के) ... ४९४, १४.
तेन वेत्यादि (भा) ... ४९७, १२.
तेनाऽयं विशेषेणेति (भा) ५१२, १२.
तेषामिति (के) ... ५५६, ४.
तेन विशेषणेनेति (के) ७९९, १७.
तेनेञश्चेति (के) ... ८२३, ९.
तैरपीति ... ... २७, ५.
तौ चेति (के) ... ... ३४३, ४.
त्यदादिप्रधान इति (भा) ४१६, १६.
त्यदादीनामः (पा) ... ६६, १९.
त्रिपुरुषानूकम् (भा) ... २७, ६.
त्रिराश्चेति (के) ... ६०, ४.
त्रयीचेति (भा) ... ७१, १५.
त्रिष्विति (के) ... ... ४९६, १.
त्रपूसमिति (के) ... ६७३, ७.
त्रय इति (के)... ... ६९१, १३.
त्रिवन्त इति (के) ... ७१८, १.
त्रिभागाधिका इति (के) ७८६, ८.
त्री ते इति (भा) ... ५२३. ५.

थ।

थालेति (के) ... ... ७३६, ७.
थिन्नित्यस्येति (के) ... ७६८, १७.

द।

दकारस्य नत्वं स्यादिति (के) ५४५, ९.
दक्षिणदक्षिणस्यै इति (भा) ४२६, ४.
दक्षिणो यस्येति (के) ... ५३३, ४.
दघ्नीत्यादाविति (के) ४४८, ११.
दधीति (के) ... ... ७१४, ६.
दम्भेरिति (भा) ... २१६, २१.
दर्शनादिति (के) ... ३२२, ८.
दाणिति (के) ... ... ३४१, ३.
दाण्डिनायनादि (पा)... १४७, ३.
दातिर्लवणार्थ इति (भा) ४२, १६.
दाधाशब्दयोरिति (के) ३३८, ११.
दाधाः प्रकृतय इति (के) ३४१, १.
दाप् शब्द एवार्थवान् न दाशब्द इति (के) ... ३४५, ३.
दिवादिष्विति (के) ... ३५२, १५.
दीर्घाच्छे (भा)... ... ८२, ६.
दीर्घाऽच इत्येतेति (के) १०३, ७.
दीर्घत्वं चैव ह्रीति (भा) २०७, १६.
दीर्घाणां चोच्यमाना सूतानां न प्राप्नोति इति (भा) २६२, १३.
दीर्घत्वस्येति (के) ... ४६७, ७.
दीर्घकृत इति (के) ... ५६१, ६.
दीर्घेति (के) ... ... ५६१, १३.
दीर्घत्वम् (भा) ... ... ७२६, १६.
दीर्घाच्छे इति (के) ... ७५२, १०.
दीर्घोभवतीति (के) ... ८२४, १६.
दीर्घस्येति (के) ... १७६, ३.
दुष्टत्वमिति (के) ... २०, १०.
दुरवधारत्वादिति (के) ५५, १७.
दुरीणोलोपश्च (उणादिसूत्रम्) १६५, ८.
दुर्धिय इति (के) ... ४७३, ५.
दुर्लभ इति (के) ... ५५६, ७.
दुष्टत्वेति (के) ... ... ४७२, २०.
दृष्टमिति ... ... १४, ४.
दृष्टा ह्रीति ... ... ६६, १२.
दृष्टस्यैवेति (के) ... २३०, १४.
दृतिं न शुष्कं सरसी शयानम् (भा) ३३५, १४.
देवत्वम् (के) ... ... २, ६.
देशप्रयत्नेष्विति (के) ... ६२, ६.
देशभेदेन त्विति ... ६५, ८.
देविका शिंशपेति (पा) ११२, १२.
देशेति (के) ... ... १३०, १३.
देशग्रहणं चेति (भा)... ४६२, २०.
देवेति (के) ... ... ५२८, ८.
देवयतेरिति (के) ... ६६३, १.
देवदत्तादयश्चेति (के) ... ७५४, ५.
देवयज्ञीत्यादीति (के) ५०२, ६.
दोषापत्तिरिति (के) ... ५४, १८.

दोषप्रयोजनेति (कै) ... ९०, १.
दोषनिवृत्तये (कै) ... २३४, १२.
दोरेङ्घेटामेजन्तानामिति (कै) ३३९, १.
दो ददिति (कै) ... ३४३, १.
दो दद्‌ घोः (पा) ... ३४०, ९.
दोषा खल्वपीति (भा) ४७३, १३.
दोषदर्शनादिति (कै) ... १९, ३.
दौर्बल्यादिति (कै) ... ५७७, १.
द्यतेर्दैङो वेति (कै) ... ३४०, १४.
द्युकामः (कै) ... ५८५, १९.
द्रुतादीति ... ... ५५, १३.
द्रव्यं प्राधान्येनेति (कै) ४५३, १.
द्रव्यपक्षे इति (कै) ... ३५, ७.
द्रव्योपसर्जन इति (कै) ४५३; ३.
द्वन्द्वत्वादिति (कै) ... ११७, १२.
द्वयोरिति (कै) ... १७४, १०.
३५४, ५.
द्वयोरित्यस्येति (कै) ... २३९, २.
द्वयोश्चैवेति (भा) ... २४०, १४.
द्वयोरिति (भा) ... २४१, १९.
द्वन्द्वे प्रयत्नस्यास्येनाविशेषणात्
(कै) २५८, ९.
द्वयोः (भा) ... ... ५७, ८.
द्वाभ्यामित्यादि (कै) ४६, २. ३०७, ४.
द्वावेवेति (कै) ... ६९१, १७.
द्विकार्य्ययोगः (भा) ... १७३, १५.
द्विगुपदिष्टे इति (भा)... ४२८, १६.
द्वितीयमिति (कै) ... १९१, १३.
द्वितीय इति (कै) ... ३०१, १५.
द्वितीयेति (कै) ... ३१३, ३.
द्वितीयान्तस्येति (कै)... ४५९, ४.
द्वितीये वक्तव्य इति ... ५६५, १.
द्वितीयान्तमिति (कै) ... ८३४, १६.
द्विपदिकेति (भा) ... ६१९, १६.
द्विः पचन्त्विति (भा) ... ७५, ९.
द्विर्वचनं इति (भा) ... ९०, ५.
द्विर्वचनं कथमिति ... ९४, ८.
द्विर्वचनं प्रयोजनमिति (भा) ९५, १२.
द्विर्वचनवदिति (कै) ... २४०, ६.
द्विर्वचनेनेति (कै) ... ६७४, ५.
द्विलकारक इति (भा) ६७२, ३.
द्विवचनेत्यादि (कै) ... ४६२, १०.
द्विविध इति (कै) ... ५८३, १७.
द्विष्ठानौत्यस्य (भा) ... ५१, २०.
द्विसकारको निर्देश इति
(भा) ६१०, १८.
द्वे एवेति (कै) ... ३३१, ११.
द्वे षष्ठी परिमाणमस्येति
(कै) ८१४, १६.
द्व्यर्थेति (कै) ७५, ४. ४२६, १३.

ध ।

धातवः (भा) ... ... ९६, १.
धातुं किङ्दिति (भा) ११०, ८.
धातुग्रहणेति (कै) ... १०५, ९.

धातुग्रहणमिति (कै) ... १८४, १.
धातुप्रातिपदिके (भा) ९५, १८.
धातुर्विकरणो वेति (कै) २२०, १३.
धातोरिति (कै) ४६३, ६. ८०३, ११.
धात्वर्थ इति (कै) ... ७८०, ३.
धात्वादिस्थस्यापीति (कै) ५७, १५.
धात्वादीति (कै) ... ९८, १२.
धात्विति (कै) ... ४०५, १.
धानाशष्कुलिनीति (भा) ५२५, १४.
धिन्वन्तीत्यादि (भा) ... ६२५, ११.
धिन्वन्तीति (कै) ... ६३६, ३.
धीमतः (कै) ... ... २, ८.
धेटोऽपीति (कै) ... ३४२, १४.
ध्वनिरिति ... ... ३१, २०.
ध्वनिकृता वृद्धिः (भा) ७९०, ११.
ध्वनिः शब्दगुण इति (भा) ७९०, ३.

न ।

न कर्त्तव्यः (भा) ... ७४८, ६.
न कार्य्यकालेति (कै) ... ५१९, १८.
न काष्ठमग्नावाधीयत (भा) ८४, १.
न कूपस्थेति (कै) ... ९९, २.
न खल्वपीति (भा) ... ४३२, १२.
६६५, ६. ३८३, ११.
न गणेति (कै) ... ४०९, १७.
न गम्येतेति (कै) ... ३५४, ९.
नङ् (कै) ... . २५६, ८.
न च राजन्निति (कै) ... ७६, १९.
न च वर्णद्वयेनेति (कै) ... १०१, २.
न च गुणेति (कै) ... ५५७, ३.
न च प्रदेशेष्विति (कै) ५६१, १८.
न च तस्मादिति (कै) ६२४, ६.
६२४, ९.
न च ड्मतुबिति (कै) ६५५, १.
न च कर्णेति (कै) ... १२१, १.
न च संज्ञाविधाविति (कै) ८२०, ७.
न चाचेत्यादि (भा) ... ३०९, १०.
न चास्तिसम्भवो युगपदिति
(कै) १७४, १६.
न चापीति (भा) ... ४५५, १५.
न चार्थ इति (कै) ... ७५७, १.
न चेति (कै) १७४, ९. २४६, ३.
३०४, ५. ३७८, ९. ४११, ८.
५८४, ६. ६०१, १२. ६१९, १२.
न चेयमिति (भा) ... ३४८, १८.
न चेहेति (कै) ... ५६१, ११.
न चैवेति (भा) ... ४२, १०.
न चैतयोरर्थयोरिति (भा) ४५३, ९.
न चैवेत्यादिना (भा) ४८९, २.
न चोक्तमिति (कै) ... ४७६, १०.
न झकारेत्यादि (भा) १०७, ५.
नञ् समासेऽपीति (कै) ४१७, ११.
न तथेति (कै) ... २८, १२.
न तु कार्य्येति (कै) ... १७२, ३.
न तु वाक्यभेदेनेति (कै) १९३, ११.

न तु वितीति (कै) ... ११०, ८.
न तु पातेरिति (कै) ... २९४, ६.
न तु ज्ञातिधनयोरिति (कै) ४४१, १७.
न तु तदङ्गमिति (कै) ४८४, ७.
न तत्र कङ्कटा इति (कै) ५१४, ३.
न तदन्तस्येति (कै) ... ५२५, १०.
न तौ स्त इति (भा) ... ५३०, ३.
न तु प्रत्ययनिमित्त इति (कै) ७११, ७.
न तद्धीत्यादि (भा) ... ७१२, १२.
न तेभ्यः प्रतिषेध इति
(भा) ७२३, १५.
न तु द्विग्योगेति (कै) ... ७४४, ३.
न तु सामर्थ्यादिति (कै) ८०७, ५.
न त्विति (कै) २२६, १६. २७८, १.
४०३, १९. ४०७, १. ४१८,
१२. ४८३, १३. ५२७, ९.
५१५, १६. ५७२, १. ६०२, ५.
न त्वज्ञातिरेवेति (कै) ... ८५, ११.
न त्वाधारस्येति (कै) ... २३४, ३.
न त्वस्येति (कै) ... ३९९, ६.
न त्वपूर्व इति (कै) ... ४७४, ९.
न त्वानन्तर्य्य इति (कै) ६३६, १३.
न त्वयमिति (कै) ... ६९३, १.
नत्वं स्यादिति (कै) ... ८२०, ३.
नाद्येति (कै) ... ... १४१, ४.
न धात्वि- (पा) ... १५९, ३.
न ध्याख्येति (कै) ... १५५, १.
न निमिषन्तीति ... २३, १४.
ननु चेति (भा) ८०, ७. १७०, ८.
५२९, १४. ५९०, १७.
६४९, १४.
ननु ङित इति (कै) ... २१६, ८.
ननु तीर्थिरिति (कै) ... ६६, ६.
ननूभयमिति (कै) ... ४५७, १७.
ननु चावापीति (भा) ... ५७८, १४.
ननु चेदानीमिति (भा) ६०९, ११.
ननु संहितायामिति (कै) ७४१, १७,
ननु चेद्वापीति (भा) ... ४३३, ४.
नन्विति (कै) ... ५६, ३. ७५, ४.
८१, १५. १४८, १. २००, ३.
२१८, १२. ३८५, ११. ३९९,
२. ४१०, १५. ५०६, ६. ५८९,
३. ६२६, ८. ६७६, ३. ६८९,
६. ५६८, ७.
नन्वनुपदिष्टास्वेति (कै) ९३, ४.
नन्वाङ्गुण इति (कै) ... १८९, १२.
नन्वसतीति (कै) ... ६८२, ६.
नपुंसकस्येति (कै) ... १५९, ११.
५२१, ११.
न प्रत्ययेति (कै) ... २०४, १.
न पदान्त- (पा) ... २१२, ५.
न प्राप्नोतीति (भा) ... २४६, ७.
(कै) ६१८, १५.
न पुनस्तपरत्वादिति (कै) २९३, ११.
न पदान्तविधाविति (भा) ७२४, ७.
न पुनरिति (कै) ... ७४०, १३.

नपुंसकेऽपीति (कै) ... ८३४, १७.
न भवन्तीति (भा) ... १८५, १७.
न प्रत्यय इति (भा) ... ४७१, १.
नपुंसके न व्यापार इति (भा) ४७७, १५
न म्लेच्छितवै (भा) ... १७, ९.
न याभ्यामिति (पा) ... १९१, ८.
नरसिंहवदिति (कै) ... ८२, ४.
न वेति (पा) ... ७३, ६.
न वेति विभाषेति (पा) २०९, १५.
न व्याप्त इति (कै) ... ४३०, १०.
न वेति यद्गम्यते इति (भा) ४८०, १९.
न प्रकल्पत इति (कै) ५६६, १३.
न मांसपिण्ड इति (भा) १२४, ९.
नवेति यत्प्रतीयत इति (भा) ४८१, २.
न विशेषित इति (कै) ४९७, १६.
न वाध्यते इति (कै)... ५३७, १.
न वेति (कै)५५५,१३. (भा)५९४,१६.
न चैवेति (भा) ... ४३९, १५.
नष्टं गटहमिति (भा)... १९६, १५.
नष्टः प्रत्ययः इति (भा) ३९७, १.
नष्टाश्वदग्धरथवदिति (भा) ५५३, १६
नष्टाश्वेति (भा) ... ५५४, ३.
न साधीय इति (भा) ९६, ११.
न सन्निवेशेति (कै) ... ४०९, १३.
न सिध्यन्तीति (भा)... ६४१, १८.
न ह्यौति (कै) ४६, १६. ४८, ११. ८३, २०. १३३, १२. १६६, ३. ११२, १. (भा) ४७३, ११. (कै) ५१२, ८. (भा) ५५८, ८. (कै) ५८३, ४. ६१७, ११. ७१८, ५. ७४८, १३.
न हि रेफस्येति (कै) ९०, १२.
न हि इल्लोप इति १०२, ६.
न ह्ययमिति (भा) ... २५१, १४.
न हि द्वयोरिति (कै) ५२५, ७.
न हि तदेति (कै) ... ५४६, ३.
न हि देवदत्तस्येति (भा) ६३७, २.
न ह्यभावेति (कै) ... ६२८, ४.
न हि नित्यानामिति (कै) ६७९, ४.
न हि युगपदिति (कै) ७४४, ६.
नारायणमित्यादि (कै) २, ३.
नादेति ... ११, १.
नामाख्यातेति (भा)... १२, ६.
नायमिति ... ३८, ८.
नानाशब्दमिति ... ५९, १६.
नानात्वमकारस्येति ... ६२, ५.
नास्तीति ... ७४, २.
नापीति (भा) ९०, १६. ८२५, १६.
नाञ्झलाविति (पा)... ९१, ११.
नार्थव्यत्ययः ... ९८, २०.
नाभिनभम् (पा) ... १२९, ५.
नामन्त्रिते समानाधिकरणे (पा) १२१, ५.
नानावाक्यत्वमिति (कै) १६७, ५.
नान्त इति (कै) ... १८५, १५.

नान्वयेति (के) ... १९७, ८.
नास्मिकापीति (के) ... १५६, १३.
नास्येति (के) ... २५८, ८.
नादः (भा)... ... २६०, १३.
नाच् कार्य्यमिति (के) २७७, ८.
नाज्झलौ (पा) २८३, ३. २८५, १२.
७७, ९.
नापि स्वात्मनीति (के) २८३, १६.
नाश्रितमिति (के) ... २९९, ५.
नादेशलक्षणमिति (के) ३०३, २.
नाजानन्तर्य्ये इति (के) ३५३, ७.
नावयवानामिति (के) ४२९, ६.
नापि साधनप्रधानमिति (के) ४५२, ४.
नानात्वमिति (के) ... ४६१, १.
नान्तमङ्गमिति (के) ... ५२३, १.
नानुबन्धकृतमिति (भा) ५७९, १२.
नाभीति (के) ... ६०५, ३.
नायं खल्विति (भा)... ६११, ७.
नापि पूर्वस्येति (के)... ७२४, १७.
नाप्राप्तेष्विति (के) ... ७२६, १६.
नाम्रेडितस्येति (भा)... ७३१, १.
नास्तीति (के) ... ७७३, ६.
नान्तरीयकमिति (के) ७७३, १७.
नाभावन्यत्वमिति (के) ७७५, ५.
नान्तरीयकत्वादिति (के) ७७८, १३.
नानेति (के) ... ७९७, १२.
नात्र तदन्तादिति (भा) ७११, १.
नायमर्थ इति (के) ... ८२०, १८.
नामधेयस्य त्विति (के) ८२७, १६.
नानुवादे इति (के)... ६८४, ५.
निपातानां चद्योतकत्वमिति ३, १८.
नित्यकर्मतामिति ... १३, २०.
निष्कारण इति (भा) १४, १.
निन्दार्थवादेनेति (के) ... १६, १३,
निष्पन्नत्वेति ... ३४, ५.
नित्योऽप्यर्थवतामिति (भा) ३५, ८.
नित्यत्वमिति (के) ... ३६, ४.
निरूढ़िमागता इति (के) ३९, १५.
निदर्शनार्थत्वादिति (के) ५०, १७.
निष्ठुर इति (के) ... ५०, ९.
नियमादिति (के) ... ५९, १७.
(भा) १७२, ६.
नित्याश्च शब्दाः (भा) ६३, ३.
निष्प्रयोजनमिति ... ७७, १०.
नियमज्ञापकस्य (के) ८५, १२.
निषेधात् सम्प्रसारणप्रसङ्ग
इति (के) १०४, ५.
नित्यत्वाच्चेति (के) ... ११२, १५
नित्यं वृद्धशरादिभ्य (पा) ११५, ६.
८४२, १.
निमित्तेति (के) ... १२१, १.
निमित्तकारण हेतुष्विति
(वा) १४३, १०.
निर्दिष्टेति (के) ... १६९, ११.
नियमाद्विधेरिति (के) १९१, १०.
निगात्यत इति (भा) ६७०, १.

निघातप्रतिषेधेति (के) ६३९, ६.
नित्यं ङित (पा) ... २२७, १०.
नित्यत्वादिति (के) ... ५२५, १७.
(के) ५६६, १५. ५२३, ११.
५६६, १५. ५२३, १.
नित्ययोगे इति (के)... ४६९, १८.
नित्यपक्षे त्विति (के) ४९३, १५.
(के) ५०५, ४.
नित्यं पदमिति (के)... ५१३, १७.
नित्यार्थं इति (के) ... ३७३, ३.
नित्या इति (के) ५५१, ३. ८०९, ९.
नित्यादपीति (के) ... ६२९, १७.
नित्ये प्राप्ते इति (भा) ४६०, १.
नित्येष्विति (भा) ... ५११, ७.
नित्येऽपीति (के) ... ६३२, १५.
नित्यैवेति (के) ... ३३०, ६.
निपातनादिति (भा) २०२, १४.
(के) ५३१, ४.
निपातनं चेति (के) ४०३, १७.
निपातनमपीति (भा) ४०६, १३,
नित्स्वरेणेति (के) ... ७१६, १६.
निमित्तेति (के) २१३, ५. ६२६, ९.
निमित्तग्रहणम् इति (भा) २१५, १०.
निमित्तवशात् (के) ... २५५, ६.
निमित्तमिति (के) ... ५९४, १.
नियमार्थमिति (के)... ३७१, ६.
३८१, ६.
नियम्यते इति (के) ... ३७१, १.
नियमार्थेति (के) ... ३८१, १९.
नियतसंख्यावाचित्वमिति
(के) ३८५, १५.
नियमः कथमिति (के) ४३२, ५.
नियताऽवधिरूपतेति (के) २४०, १.
नियतेति (के) ... २४१, ७.
निरनुबन्धकेति (के)... ३४२, १२.
निर्ज्ञातमिति (के) ... ५०७, ३.
निर्दिश्यमानमिति ... ५३६, १७.
निर्दिष्टे (भा) ... ५८७, १.
निर्दिष्टग्रहणं त्विति (के) ४९१, ७.
निर्देशप्रयोजनानामिति
(के) ७२९, १७.
निर्दिष्टे पूर्वस्य षष्ठीति(भा) ७४८, १०.
निर्वृत्तेष्विति (के) ... ५४७, ६.
निर्वृत्तिर्न सिद्ध्यतीति (भा) ५४८, ७.
निर्वृत्तिपक्षेऽपीति (के) ५५१, ४.
निर्वृत्तस्येति (के) ... ५५३, ७.
निवर्त्यत इति (के) ... ६३६, ११.
निवृत्तिः (के) ... २१९, ३.
निष्पन्नावस्थायाम् (के) ३८२, १२.
नुड्ग्रहणादिति (के) ... ८३२, ६.
नुडादीति (के) ... ८१, १.
नुमितीति (के) ... २०२, ५.
नुमेति (के) ... ५२३, ८.
नूनमेतानीति (के) ... ४२२, १०.
न्यकल्पेति (के) ... ५६६, १५.
न्यनमनशब्दमिति (पा) ८६, २०.

नेठौ (पा) ... १८५, १.
नेड्वशौ (पा) २३१, ३. ५. १०.
नेत्याहेति (भा) ८०, ७. ७२७, ८.
नेदं तुल्यमिति (भा) ... ५०८, १०.
नेन्द्रस्येति (पा) ... ११९, १३.
नेष्यत इति (कै) ... ४००, ६.
नैकत्रेति (कै) ... १८४, १६.
नैतदस्ति ज्ञापकमिति (भा) १८९, ४.
नैतदस्तीति (भा) ... २७४, १३.
(कै) ४११, १०.
नैतदनुकरणमिति (कै) ७३६, १८.
नैतदिति (कै) ... ७८४, १४.
नैतद् घअन्तमिति (भा) ६६७, १२.
नैतद्विवदामहे इति (भा) ५९५, १.
नैतानि सन्ति ज्ञापकानीति
(भा) १५४, ४.
नैतेभ्य इति (कै) ... ६२१, १०.
नैतौ तुल्यस्थानौ (भा) २६५, ४.
नैधेय इति (भा) ... ६२२, १३.
नैव सन्ध्यक्षरमिति (भा) १८३, ९.
१८४, ९.
नैव वेति (कै) ... ३९३, ६.
नैवमिति (भा) ... ६५४, १७.
नैवं विज्ञायते क्वौ लुप्तमिति
(भा) ६६३, ९.
नैवेति (कै) ... ४८३, १९.
नैवेश्वर इति (भा) ... ५२१, १.
नैष इति (कै) २१९, १७. ३८०, १.
नैष दोष इति (कै) ... ७४२, १.
नोङ्त्यादि (भा) ... ५१६, १३.
नौ– (कै) १३८, ५. (पा) ८३, ११.
नोत्सहते इति (भा) ... ७२२, १२.
नौ व्द्याचष्ठन्निति (पा) ५९, ९.
न्नः संख्याया (पा) ... १४६, १.
न्यायप्राप्तः क्रम इति (कै) ६३४, ५.
न्यायव्युत्पादनार्थेति (कै) २२१, १४.
न्यायाद्वेति (कै) ... ३४, ७.
न्यायादिति (कै) १०७, १. १४२, १४.
न्यायादपीत्यादि (कै) १८८, १२.
न्यायानवतारेति (कै) २५२, १२.
न्यायेति (कै) १३९, ९. ५९६, ४.
न्यायेनेति (कै) ७७९, ९. ८२५, १५.
न्यायोऽयमिति (कै) ... ३७०, ५.
न्याय्य इति (कै) ... ७०, ९.
न्याय्य एवेति (कै) ... ७६६, ९.
न्यासान्तरेति (कै) ... ४५३, १८.

प।

पक्षान्तरैरपीति (भा) ... ७२, १५.
पक्षाश्रयणाच्चेति (कै) ... १७९, १४.
पक्षे तु (कै) ... २४९, ८.
पक्षे निष्टत्तिरिति (कै) ४८७, १५.
पक्षे स्यादिति (कै) ... ६५९, १५.
पञ्चगुः (कै) ... ६८८, १७.

पञ्चमीति योगविभागादिति
(कै) २७, ३. ७२३, १२.
पञ्चमीसमास इति (कै) १७९, १०.
पञ्चम्यन्तादीति (कै) ... ८२०, १८.
पञ्चारत्नग्र इति (भा) ... ६६०, १.
पञ्चेति (कै) ... ४५७, १०.
पञ्चेन्द्र इति (कै) ... ६८८, १४.
पदकार्य्येष्विति (कै) ... ३२९, ६.
४०८, ७.
पदत्वेति (कै) ... ५८४, ७.
पदधात्ववयवेति (कै) ... २४४, ७.
पदप्रकृतिरिति (कै) ... ५४१, १.
पदप्रकरणात् (कै) ... ८२५, ९.
पदमिति (भा) ... ५६५, ३.
पदशब्देनेति (कै) ५६७,७. ८१६,१०.
पदसंज्ञाद्वयमिति (कै) ७०३, ५.
पदसंज्ञा न स्यादिति (कै) ६९५, ५.
पदसंज्ञेति (कै) ... ५६७, १.
पदसंस्कारेति (कै) ... २५१, ३.
पदस्य त्विति (कै) ... ५७२, १०.
पदस्यान्त (भा) ... ६५५, १५.
पदस्य चेकेति (कै) ... ७४६, ५.
पदस्येतीति (भा) ... ७१९, १२.
पदार्थानाम् (कै) ... १२३, १०.
पदाङ्गेति (कै) ३९२, १३. ८१६, ६.
पदान्तरसहित इति (कै) ४१, ७.
पदान्ततायो अविधानादिति
(कै) ६५२, ११.
पदान्ते विधातयो इति (कै) ६२५; १९.
पदादेर्नैत्युच्यमानेऽपीति (भा) ७२३, १८.
पदेति (कै) २, ७. १५, १. १६, १८.
पदावयवस्येति (कै) ... १२८, १२.
पदार्थविपर्य्यासकृदिति (कै) ४८१, १६.
पदान्तेति (कै) ... ६६८, १४.
पदे वर्त्तते (कै) ... १०९, २.
पदैरिति (कै) ... ८१८, १०.
पद्यमानमिति (कै) ... ३४७, १८.
पद्युष्मदस्मद्ग्रादीति (भा) ८१७, ४.
पपाचेति (भा) ... ३५५, १५.
पर इतीयतेति (भा) ७९, १९.
परत्वविशिष्टस्येति (कै) ७५०, १९.
परत्वात् (कै) ... १८१, ७.
परत्वादनेति (कै) ... १८३, ७.
परत्वादिति (भा) ... २०६, १५.
(कै) ३०९, १. ३२३, ११. ४६९,
१३. ३८८, ५. ५१७, ४. ५२६,
४. ५५७, १७. (भा) ६१३, ४.
(कै) ७२६, १५.
परत्वान्नित्यस्वभाव इति (भा) ६१३, ८.
परमतापेक्षयेति (कै)... ९६, १२.
परमार्थतो नित्यमिति (कै) १००, १८.
परदेशस्थे (कै) ... ४०४, १७.
परमार्थेति (कै) ... २१९, ६.
परमरय्य इति (भा) ८१३, ५.
परमादिरिति (कै) ... ८२६, ६.
परमार्थ संविल्लक्षणा (कै) २६, १.

परविप्रतिषेधे त्विति (के) ४९८, १९.
परसवर्णं तद्वीति (के) १०२, २.
परस्परेति (के) ... १७१, १५
परस्मिन्निनीति (भा) ६६०, १.
(के) ६४१, ४.
पराङ्गेति (के) ... ८०५, १४.
परादित्वमिति (के) ... ५२२, ९.
परामृष्ट इति (के) ... ७८०, ११.
परामर्शः (के) ... १९६, १.
परार्थेति (के) ... १००, २.
परार्थम् (के) ... ६८१, २०.
परिगणनमिति (भा) ... २०१, १०.
परिगृह्यते (के) ... ८२०, १.
परिग्रहाच्चेति (के) ... ५५२, ८.
परिप्रत्युपापा वर्ज्यमानाहो-
रात्रावयवेषु (पा) ... २७३, १.
परिभाषेति (के) ... १३६, ७.
परिभाषापक्षेऽपीति (के) ५१३, १०.
परिहारान्तरेति (के)... ४८४, १४.
परिहारं वक्ष्यतीति (भा) ६२९, ४.
परिहारान्तरस्येति (के) ६४३, ८.
परे अनन्तरा इति (के) २३९, १४.
परेष्वर्येष्विति (के) २८५, १३.
परोपकारितया (के)... ७३९, १.
परेवेति (भा) ... ३०५, ८.
पर्याय इति (के) ... ४८५, १७.
पर्यालोचनयेति (के) १७६, १२.
पर्यवपन्नानि (भा) ... ७०३, ९.
पर्यायेणेति (के) ... ५४०, १७.
पर्युदासे त्विति (के)... ३२२, १५.
पर्युदासेति (के) ... ४३६, १०.
(के) ४७७, ९. ६४४, १३.
पर्युदासाश्रयणे त्विति (के) ६४६, १६.
पर्युदासे तु इति (के) ७१८, ११.
पर्युदासे इति (के)... ७६२, ९.
पशुलेति (के) ... ४८९, १३.
पशुरिति (के) ... २५५, ३.
पश्चात् (के)... ... ३२७, १४.
पश्चात्त्विति (के) ... ४६१, ९.
पश्चादिति (के) ... ३४३, ६.
(भाष्ये) पाठस्यैवेति (भा) ५१, १९.
पाठाभावादिति (के) ९३, ९.
पाठेति (के) ... २४४, ४.
पाठक्रमादिति (के)... ६६१, ९.
पाठविशेषणे प्रमाणाभावादिति
(के) ४४०, १६.
पाठेनैयमिति (भा) ... ४५८, १२.
पादपर्याय इति (के) ३५७, १७.
पार्षदेति (भा) ... ६३०, ६.
पांसुदकेति (के) ... २६७, ६.
पिद् ङिद् नेति (के) २२५, १८.
पिपठौरिति (भा) ... ६६२, ५.
पिपविषत इति (के) ६७५, १७.
पिबेरदन्तत्वेति (के)... ७२०, ११.
पितेत्यादि (भा) ... ७३९, १०.
पित् स्वेवेति (के) ... ४८७, १९.

पुकि अन्त इति (के) १७८, १.
पुकीति (के) ... १७०, १४.
पुगन्तलघूपधस्य (पा) २१७, १.
२२०, १६.
पुग्ह्रस्वस्येति (भा)... ४७१, १९.
पुनरिति (के) ... १६, ६.
पुनः श्रुतिः (के) ... १७०, ६.
पुनरिड् ग्रहणस्येति (भा) २१२, १.
पुनः सूत्रपाठे इति (भा) ४१७, १६.
पुराणशब्देनेति (भा) ... ४००, ७.
पुँवद्भाव इति (भा) ... ४२९, १६.
पुनः पुनः संकीर्त्तनमिति (के) ४९२, १.
पुनरिति (के) ... ५४६, १६.
पुनर्निर्दिष्टेति (के) ... ७४१, १.
पुनः प्रत्ययार्थसमर्थेति (के) ८१५, ६.
पुनस्तदन्तेति (के) ... ८२०, ११.
पुरुषा इति (के) ... २, ६.
पुरुषाणामिति (भा) ... १९, २०.
पुराकल्पे इति (भा) ... २८, ७.
पुंयोगादिति (पा) ... ८९, १५.
पुंस्तु (के) ... ... ९४, १६.
पुष्पितः ... ... १०९, १०.
(हरिः) ११०, ८.
पूर्वग्रहणमुकारान्तविशेषणमिति (भा) ८०२, ७.
पूर्वत्रासिद्धमिति (पा) ... २९५, ११.
पूर्वसूत्र इति (के) ... ३१४, १.
पूर्वादीनि (भा) ... ४३९, ९.
पूर्वां प्राप्तिमिति (के) ... ४७८, ८.
पूर्वस्योत्तरेणेति (भा) ... ४८६, २१.
पूर्वविप्रतिषेधस्येति (के) ४९७, १.
पूर्वं ह्रस्वेति (के) ... ५२९, १.
पूर्वमेवेति (के) ... ५५१, १८.
पूर्वप्रवृत्तमिति (के) ... ५५३, ३.
पूर्वान्तेति (के) ... ५७०, १.
पूर्वः स्यादिति (भा) ... ६२८, ३.
पूर्वमात्रेति (के) ... ६४१, १.
पूर्वः स्याद् (के) ... ६६५, १४.
पूर्वत्रासिद्धे इति (भा) ६६७, १७.
पूर्वणेवेति (के) ... ६६८, १०.
पूर्वविप्रतिषेधेनाप्येतानीति (भा) ६७९, १.
पूर्वस्येति (के) ... ७३०, १.
पूर्वस्य षष्ठीति (के) ... ७४७, १०.
पूर्वापरावेति (के) ... ७७६, १९.
पूर्वपूर्वेति (के) ... ६४, १७.
पूर्वसवर्णदीर्घवद् वृद्धेरपीति(के)१८६,१.
पूर्वविप्रतिषेधेति (के)... १८३, २.
पूर्वोत्तरेति (के) ... ४६४, १७.
पूर्वोक्तम् (के) ... ५१६, १६.
पृथक् पदमिति (के) ... ३४०, ७.
पृषोदरादीति (के) .... ४०७, ९.
पौरुषेयमिति (के) ... ८३२, १०.
प्रकरणादिति (के) ... २०, ५.
प्रकरणोत्कर्षेणेति (के)... ३०४, ९.
३१४, १.

प्रकारार्थं इति (कै) ... ४३८, ६.
प्रकारेति (कै) ४३८, १५. ४५५, १७.
प्रकरणेति (कै) ... ५०७, ११.
(भा) ७९६, १०.
प्रकाशितेनेति (कै) ... ११, १५.
प्रकृतमिति (भा) ... ६९१, ५.
प्रकृतिवदिति ... १३, ७.
प्रकृतस्यैवेति (कै) ... १७१, १.
पकृत इति (कै) ... २९५, ५.
प्रकृतिभावेनेति (कै) ... ३००, ८.
प्रकृतेः कर्तृत्वमिति (कै) ३२५, १५.
प्रकृत्यवयवस्य (कै) ... २३५, ३.
प्रकृतिभाव एवेति (कै) २९२, ७.
प्रकृतं वेति (भा) ... ३७६, ७.
प्रकृतीति (कै) ... ३८६, १३.
६९०, ११.
प्रकृतिस्वरस्य (भा) ... ६११, १९.
प्रकृत्याद्यर्थं चेति (कै)... ६३३, १.
प्रक्रियायामिति (कै) ... २१९, १५.
प्रगृह्यप्लुतप्रतिषेधेति (भा) २९३, ३.
प्रगृह्यसंज्ञायामिति (कै) ३१७, ७.
प्रगृह्यसंज्ञाऽऽदेशस्येति (कै) ३३२, १०.
प्रगृह्यस्येति (कै) ... ३३१, ६.
प्रज्ञानेनेति ... २५, १३.
प्रणिदातेति (कै) ... ३५०, ६.
प्रतामाविति (भा) ... ४६२, ६.
प्रतिभाससमानेषु ... ७, ५.
प्रतिपत्तौ (भा) ... २९, १७.
प्रतिबिम्बप्रतिभासभेदवदिति (कै) ५८, २०.
प्रतिपत्तिकाले (कै) ... १६१, ४.
प्रतिपत्तिलाघवम् (कै) १५३, ११.
प्रतिपादितमिति (कै) १९६, ३.
प्रतिषेध्यापेक्षयायामिति (कै) २०१, ३.
प्रतिषिद्धे इति (कै) ... २९३, १.
प्रतिषिद्धार्थत्वादिति (कै) ३१३, ९.
प्रतिपदोक्तस्येति (कै)... ३२३ १४.
प्रथमेति (कै) ३५८, ४. ४५६, ६.
प्रतिपदोक्त इति (कै) ... ४३६, १४.
प्रतिनियतेति (कै) ४४०, १. ४४७, १.
प्रतिपदेति (कै) ... ४४१, ५.
प्रतिषेध इति (कै) ... ४४१, १५.
प्रतिपदमितीति (कै)... ४५७, ६.
प्रतिपदविधेरिति (कै) ४६९, १०.
प्रतिषेधेति (कै) ... ४७८, ५.
प्रतिषेधवाचिन इति (भा) ४८३, १०.
प्रतिषेधादिति (कै) ... ४८४, १७.
प्रतिषेध सामर्थ्याच्चेति (भा) ४८५, १५.
प्रतिपादयतीति (कै) ... ५०४, ६.
प्रतिपद्यते (भा) ... ५१३, १५.
प्रतिपदेति (कै) ... ५५६, ३.
प्रतिषेधे (भा) ... ५८०, १०.
प्रतिषेधस्त्विति (भा) ... ५९४, १३.
प्रतिपादयितुमिति (कै) ५९५, ७.
प्रतिपत्तृवशादिति (कै) ६०२, १.
प्रतिषेधः प्राप्नोतीति (भा) ६११, १५.

प्रतिषेधमिति (कै) ... ७१७, ११.
प्रतिषेधोमाभूदिति (भा) ७१८, ९.
प्रतिषेधास्येति (भा) ... ७२२, ७.
प्रतिनिर्दिश्यते इति (भा) ७८०, ८.
प्रतिषेधादिति (कै) ... ८१५, १.
प्रतीयत इति ४, ९. ३१, ३.
(कै) ... ७६६, १६.
प्रतीयन्त इति ... ४७, ११.
प्रणीयते (कै) ... २९७, १०.
प्रतीताविति (कै) ... ७५६, १४.
प्रतीयमानस्येति ... ३३, १८.
प्रतीयमानो द्योति (कै) ७६९, ६.
प्रतीतपदार्थकयोरिति (भा) १३३, ७.
प्रत्यभिज्ञानं चेति ... ६२, ७.
प्रत्यभिज्ञानादिति ... ७६, ३.
प्रत्यत्तस्येति ... ... ९२, ७.
प्रत्यभिज्ञानिमित्तकम् (कै) १२५, ४.
प्रत्यवयवमिति (कै) ... १४०, ११.
प्रत्ययाश्रयत्वादिति (भा) २०३, १६.
प्रत्यत्तमेवेति (कै) ... ३१४, ६.
प्रत्ययनिमित्तमित्यादिना(कै)३२४, १४.
प्रत्ययाद्युपदेश इति (कै) ३८७, १.
प्रत्यत्तेति (कै) ४००,११. ६००, १३.
प्रत्ययेति (कै) ... ४८२, ५.
प्रत्ययान्तरेति (कै) ... ४९७, १४.
प्रत्ययान्ता इति (कै)... ४९९, १२.
प्रत्ययान्ता धात्वन्तराणीति (भा)५००,१.
प्रत्ययपरत्वस्यापीति (कै) ५१५, १४.
प्रत्ययेति (कै) ... ५१९, १२.
प्रत्ययानुकरणमिति (कै) ६०७, ७.
प्रत्ययस्वरम् (भा) ... ६१२, १.
प्रत्यासन्निति (कै) ... ६३२, ३.
प्रत्ययविधाविति (भा) ६६७, ३.
प्रत्यय इति (भा) ... ६७३, ६.
प्रत्यासत्तेति (कै) ... ६९४, ४.
प्रत्ययस्य लक्षणमिति (कै) ६९४, ९.
(भा) ६९७, १.
प्रत्ययनिमित्तमेवेति (कै) ६९६, १०.
प्रत्ययाप्रत्ययेति (कै)... ७०२, ८.
प्रत्ययं गृह्णीत्वेति (भा) ७१२, १२.
प्रत्यय एवेति (कै) ... ७१३, २.
प्रत्यय स्वरेणेति (कै)... ७१६, १२.
प्रत्ययलक्षणार्थमिति (कै) ७१७, ५.
प्रत्यय इतीति (कै) ... ७६५, ८.
प्रत्यभिज्ञानादिति (कै) ७७५, २.
प्रत्ययान्तत्वादिति (कै) ८१०, १२.
प्रत्याहारशब्देनेति ... ४९, १०.
प्रत्याहारे इति ... ५६, २०.
प्रत्याख्यायते एतदिति (भा) ७८, १८.
प्रत्याहारार्थाः ... ९९, १७.
प्रत्यायन शक्तिः (कै)... १२४, ५.
प्रत्याख्यातत्वादिति (कै) २२७, १३,
प्रत्याहारोत्तरकाला सवर्ण
संज्ञा (भा) ... २८४, ५.
प्रत्यास्त्येति (कै) ... ४४१, ६.
७५८, १६. ७२०, ७. ५९६, ६.

प्रत्याख्यायते इति (भा) ४१०, १२.
प्रत्याख्यातमिति (कै)... ४२१, १.
प्रत्याख्यानादिति (कै) ५१३, ४.
प्रत्यात्मं यासते इति (भा) ५४९, २.
प्रत्याहार इति (कै)... ५५२, १.
प्रत्याय्येति (कै) ... ५६८, १२.
प्रत्याहार ग्रहणादिति (कै) ६२६, १८.
प्रत्याहार ग्रहण इत्यादि (भा) ७६७, १७.
प्रत्याहारोत्तरकालासवर्णसंज्ञेति (भा) ... ७७१, ८.
प्रधानं च षट्स्वङ्गेषु व्याकरणमिति (भा) ... ११६, १८.
प्रयन्तो (भा) ... १२५, १३.
प्रधानकर्मण्याख्येये लादीनाऊर्द्विकर्मणाम् (हरिः) १४२, ६.
प्रदेशार्थत्वादिति (कै) १७५, १४.
प्रधानानीति (कै) ... २२१, ७.
प्रत्येकं वाक्यपरिसमाप्ति (भा) २३८, ५.
प्रत्येकं लिति (कै) ... २६४, १५.
प्रदर्शनाय (कै) ... ३२०, १२.
प्रधानत्वात् (कै) ... ३२४, ६.
प्रधानार्थपीति (कै)... ३३७, ७.
प्रदेशेष्विति (कै) ... ४८०, ८.
प्रदेशेति (कै) ... ४८३, ४.
प्रथमेति (कै) ... ०७१, ५.
प्रत्येकं चेति (कै) ... ६४०, ९.
प्रमादेनेति ... १०, १२.
प्रमाणाभावादिति (कै) ३३९, १२.
(भाष्ये) प्रमाणमिति (भा) ४४, ३.
प्रमादः (कै) ... १२६, १३.
प्रपञ्चार्थस्त्विति (कै)... ४६८, १०.
प्रयत्नाभीति ... ५५, २.
प्रयत्नम् (कै) ... ४५, ५.
प्रयत्नविशेषणमिति (भा) २५९, ९.
प्रयत्नो विशेषितः (भा) २६९, ११.
प्रयाजेति ... २१, ९.
प्रयुज्यते (भा) ... ४, ५.
प्रयुञ्जन्त इति ... ३४, १७.
प्रयुञ्जान एवेति (भा)... ४०, १७.
प्रयुज्यते इति ६५, ३. (कै) १२८, ९.
प्रयुक्तमिति (कै) ... ४९३, १३.
प्रयोगेनाभिज्वलित इति (भा) ६५, ३.
प्रयोजनप्रयोजनानीति ३, ५.
प्रयोग मूलत्वादिति ... ४०, ७.
प्रयोगादिति ... ४०, १४.
(भाष्ये) प्रयोगान्यत्वादिति ४१, ५.
प्रयोगे इति ... ... ४३, ८.
प्रयोगाभावादिति ... ५४, १३.
प्रयोगविषय इति (भा) ६७, १९.
प्रयोक्त्रभिप्रायेणैवेति ... ६८, ६.
प्रयोगस्यस्येति ... ७४, १६.
प्रयोगे ... ... ७४, १७.
प्रयोजनार्थ इति ... ८९, १३.
प्रयोजनविशेषमिति ... ९५, २.
प्रयोजनमेति (कै) ... ११५, १.

प्रयोगति (कै) ... २४४, १५.
प्रयोगे चेति (कै) ... ४०२, १८.
प्रयोजनमिति (कै) ... ४०९, १.
५४६, १८.
प्रयोगार्हस्येति (कै) ... ४३५, १२.
प्रयोग इति (कै) ... ४४८, १०.
४७०, ५. ५४०, १२.
प्रयोजनं नामेति (भा) ५७७, १०.
प्रयोजनान्यपीत्यादि (भा) ७११, १९.
पर्य्युदासेनेति ... १०३, १६.
प्रवर्त्तक इति ... १३, २०.
प्रवर्त्तते इति (कै) ... २८३, ९.
प्रमस्य रूपेति ... ७१, १७.
प्रश्न इति (कै) ... ३२९, १०.
प्रश्नेऽपीति (कै) ... ४२१, ८.
प्रश्लिष्टेति (कै) ... ५२७, ६.
प्रश्लिष्टनिर्द्देशादिति (भा) ६०९, १५.
६१२, १५.
प्रष्ठेवेति ... ... १९, ५.
प्रसिद्धेति ... ... ५५, ३.
प्रसिद्धीति (कै) १३१, १०. ४०८, १२.
प्रसङ्गेनेति (कै) ... २४९, ६.
प्रसिद्धप्रवृत्तिनिमित्तेति (कै) ४२१, ३.
प्रसिद्धिवशादिति (कै) ४८, १७.
प्रसङ्गेति (कै) ५२४, ५. ७८१, १०.
प्रसज्यमानत्वेनेति (कै) ५५९, ४.
प्रसङ्गादिति (कै) ... ६८२, ४.
प्रसिद्धत्वादिति (कै) ... ७७९, ९.
प्रसजति (भा) ... ४८५, १०.
प्रस्ताव इति ३, १६. (कै) ५८२, ४.
प्रस्येऽष्टद्वमिति (पा) ... १२१, १९.
प्रस्तीर्य्यन्त इति (कै) ... ४०४, १२.
प्रस्तावेति (कै) ... १२२, ४.
प्रस्तुत इति (कै) ... ६६०, १०.
प्राग्नीष्टेति (भा) ... २९७, १७.
प्रागभाव इति ... १५, १४.
प्राणीति (कै) ... ७७५, ६.
प्राण्यङ्गत्वादिति (कै) ... २४९, २.
प्रातिपदिकानीति ... ५७, १०.
प्राथमकल्पिकः (कै) ... ४००, १.
प्राधान्येनानिर्द्देशादिति ८१, १७.
प्राधान्येन ... ... १००, १.
प्राधान्यादिति (कै) ... १९५, २.
४८८, ७. ३५४, १४. ५६४, ६.
प्राधान्येनेति (कै) ४३५, ६. ८२३, ९.
प्राप्तपरिपाकेति ... ६४, १९.
प्राप्नुत (भा) ... १९८, ६.
प्राप्तेति (कै) ... ५१७, १४.
प्रापकमिति (कै) ... ७८३, ६.
प्राप्नुवन्ति (कै) ... ८०१, ३.
प्रामाण्यमिति (कै) ... १२६, १०.
प्रायग्रहणादिति ... ५४, १५.
प्रारम्भो यत्नस्येति (भा) २६५, ६.
प्राप्ते इति (कै) ... ४३२, ७.
प्राप्नोतीति (कै) ... ५७१, ७.
प्रियतद्धिता इति ... ३८, ७.

प्रियाद्यान इति प्राप्नोतीति (भा) ३९१, १५.
प्रीणातीति (भा) ... ३४१, १४.
प्लुतस्येति ... ... ६६, ११.
प्लुतो न प्राप्नोतीति (भा) ७६, १०.
प्लुतस्य विषये इति ... ७९, १३.
प्लुतावैच (पा) ... १४७, १७.
प्लुतानां तु इति (कै) ... २९३, १४.
प्लुतो भावीति (कै) ... २९५, २.
प्लुतानां चेष्यत एवेति (कै) २९०, ४.
प्लुताप्लुतेति (कै) ... ५५१, ११.
प्लुतविकारे इति (भा) ७१२, ५.

फ।

फलं चेदिति ... ७८, २.
फलरूपतयेति (कै) ... ३२१, १४.
(भाष्ये) फलाद् व्यतिरेच्य इति (भा) ४३, ११.
फलानि (कै) ... ७८६, १४.
फल्गितः (हरिः) ... १०९, ११.
फिञिति (भा) ... ११८, ९.

ब।

बधेरेवेति (भा) ... ५८१, ८.
बहुकल्वोऽपीति (कै)... ३५८, ७.
बहुखट्वक इति (भा) ६३५, ७.
बहुलेति (कै) ... ५८४, १७.
बहुलं छन्दसी- (पा) २२३, ११.
१८४, ५.
बहुलेति (कै) ... २८१, १६.
२११, ४. ६०१, ७.
बहुव इति (कै) ... ५४०, १०.
बहुवचननिर्देशादेवेति (भा) ३७४, ४.
बहुवचननिर्देशाभावादिति (कै) ३९२, १४.
बहुव्रीहीति (कै) ... १९८, ८.
बहुव्रीहिणेति (कै) ... ४३२, १५.
बहुव्रीह्यर्थम् (कै) ... २२४, ३.
बहुष्वपीति (कै) ... ३५३, ५.
बहुनामपीति (कै) ... २४३, ९.
बह्विति (कै) ५८२, १५. ८००, १०.
बाधकान्येव निपातनानीति (भा) २४९, ११.
बाधक (भा) ... ७९७, ४.
बाध्यवीया इति (पा) ६२२, ६.
बुद्धिविपरिणामश्चात्र स्थान्यादेशा ऽऽगमाऽऽगमिभावद्वारेण क्रियत इति (कै) .... ३४७, १२.
बुद्धिप्रतिभास इति ... ३७, २.
बुद्धीति (कै) ६०२, २१. ५०८, १६.
बुद्धेरनवस्थितत्वमिति (कै) ३९७, ९.
बुद्ध्यापरामृष्टेति ... ७७, १८,
बुद्ध्येति (कै) १२४, १५. ३९५, ७.
ब्रह्मतत्त्वमेवेति ... १०९, १७.
ब्राह्मणकुलमपीति (कै) २४७, १.

भ।

भक्ष्यनियम इति (भा) २९, १६.
भवतीति (कै) ... ५०४, १.
भवेत्तदर्थेनेति (भा) ... ७४, १३.
भवेदावृत्तितः कार्य्यं परिहृत-
मिति (भा) ... ६०, ६.
भवेद् द्रव्येष्वेतदेवं स्यादिति
(भा) ३८४, ५.
भवन्तीति (भा) ... ४०४, ४.
भसंज्ञाऽत्रेति (भा) ... ६४८, १०.
भाषा शब्दानामिति ... ६, २.
भाष्येति (कै) ... २, ११.
भाष्यकार इति (कै)... ६, २.
भाष्ये लौकिकास्तावदिति (कै) ५, १२.
भाष्ये अथवा प्रतीतपदार्थक
इति (कै) ... ११, १५.
भाष्ये कानिपुनश्शब्दानुशासन-
स्येति (कै) ... १२, १.
भाष्ये खल्वपीति (कै) १२, २१.
भाष्ये प्रधाने कृतो यत्न इति
(कै) १५, २.
भाष्ये याज्ञिकाः पठन्तीति (कै) १५, १७.
भाष्ये प्रयोजनानीति (कै) १६, ७.
भाष्ये तस्मादनर्थकमिति (कै) १८, १२.
भाष्ये यस्त्विति (कै) १८, १६.
भाष्ये कुत एतदिति (कै) १९, ५.
भाष्ये अथवेति (कै)... १९, १२.
भाष्ये ऽयथोऽवाग्योगविदिति
(कै) १९, १८.
भाष्ये यो ह्यजानन् इति (कै) २०,२.
भाष्ये अविद्वांस इति (कै) २०, १८.
भाष्ये स्त्रीवदिति (कै) २१, ६.
भाष्ये पदजातानि (कै) २२, ५.
भाष्ये महान्देव इति (कै) २२, १९.
भाष्ये मनस ईषिणः (कै) २३, ८.
भाष्ये यन्मनुष्येषु वर्त्तते इति
(कै) २३, १५.
भाष्ये वाग्विदे (कै) ... २४, २०.
भाष्ये सक्तुमिव (कै) ... २४, २०.
भाष्ये वाग्विषयं इति च्छेदः
(कै) २५, १७.
भाष्येऽनरीति (कै) ... २७, ७.
भाष्ये उक्तश्शब्द इति (कै) २८, १५.
भाष्ये पर्य्युपयुक्तमिति (कै) ३०, ८.
भाष्ये कथं जातीयक इति (कै)३०,११.
भाष्यकारस्त्विति (कै)... ५९, ११.
१४०, ७. १२२, ११.
भाष्येऽनर्थकेनेति (भा)... १२७, १.
भाव्यमानस्येति (कै) ... ५२८, ६.
भाष्यकारेण त्विति (कै) ६३६, ९.
भसंज्ञेति (कै) ... ७०१, ३.
भाष्यकारेति (कै) ... ७४०, ३.
भाव्यमानेति (भा) ... ७६४, १३.
भाव्यमानेष्विति (कै)... ७७८, १३.
भिन्नजातीयेति (कै)... २४७, ६.

भिन्नार्थ इति (के) ... ४४१, १.
भिन्नकालानिति (के) ७८५, ७.
भिन्नकाला एवेति (के) ७८८, ५.
भूयः (भा) ... ११८, ४.
भूताकारेति (के) ... २१९, १२.
भूतपूर्वस्येति (भा) ... ४३५, ४.
भूयश एवेति (भा) ... ५३०, ९.
भूक्या इति (भा) ... ५४७, १९.
भूतानुवादादिति (के) ५६१, १२.
भूषणेति (के) ... ८२५, १२.
भेत्यादि (भा) ... ७०५, ६.
भेदकत्वादिति (के)... १४३, १८.
भेदेनेति (के) ... १६८, १.
भेदाधिष्ठाना हि इति (भा) २७०, १३.
भेदादिति (के) ... २७१, ३.
भेदाधिष्ठानत्वादिति (के) २८०, ९.
भेदकाश्च गुणा इति (के) २९०, ८.
भेरीमिति (भा) ... ७९१, ८.

म।

(भाष्ये) मङ्गलादीनि (के) ३४, ११.
(भा) १३५, ११.
मत्वा प्रश्न इति (के) ११०, १२.
मध्यपातिन इति (के) ८०८, ६.
मध्यपातिनामिति (के) ७७३, ४.
मन्त्र उच्यत इति ... १३, १३.
मन्यत इति (के) ... ३९६, ७.
ममापि तर्ह्युत्वमिति (भा) ६८१, १२.
मरीमृजक इति (भा) १०६, ५.
महता देवेनेति ... ११, २१.
महाभाष्येति (के) ... १, ८.
महां हि स इति (भा) ८९, ५.
महिषीरूपमिवेति (भा) ३६६, ११.
मात्राकालोचेति (भा) ८७, १६.
माङ्गलिकः (भा) ... १३५, ५.
मा वा भूद् (भा) ... १८७, १.
मातूरितीति (के) ... ५६१, ११.
मात्रावयव इति (के) ५१८, १.
मालादीति (के) ... ८१८, ११.
मिदादिष्विति (के) ... १६९, १.
मिदादीनामिति (के) १६३, ९.
मिदेरिति (पा) ... १७४, १५.
मुखं च नासिका चेति (भा) १५७, ३.
मुखद्वितीया नासिकेति (भा) १५७, ४.
मुखनासिकेति (पा)... १६७, १.
मुखवचनोऽनुनासिक इतीयत्युच्य-
माने कचटतपानामेव प्रसज्येत
(भा) १५७, ८.
मुखस्य चेति (के) ... १५९, १३.
मुख्यमिति ... ६०, १६.
मुख्यार्थारोपणेति (के) ३१४, १४.
मुख्ये (के) ... ३५४, १६.
मुख्येत्विति (के) ... ७१५, ९.
मृगेति (के) ... ७६१, १४.
मो खः (भा) ... ५३६, ७.

य ।

य उ चैनमेवं वेदेति ... ४४, १.
य एते इति ... ९९, १६.
यङो ऽचि चेति (पा) ... २११, ५.
२०४, ११. २२३, ५.
यङ् निमित्तस्येति (के) २२४, १४.
यङ एवेति (के) ... ६४४, १७.
यङ् लुकीति (के) ... ५००, १६.
यचि भम् (पा) ... १४९, ९.
यञ करोतीति (भा) ... १८९, १२.
यजेत वेति (भा) ... ७२, १९.
यञञोरिति (के) ... ६९०, ३.
यञिञोः फगिति (भा) ८२१, ४.
यणादिपरं गुण इति (भा) १७८, ७.
यणाच भाव्यमिति (के) ६७९, ९.
यण् युक्तस्येवेति (के) ... ६७०, १५.
यत्कार्य्यं पूर्वस्येति (के) २२६, १४.
यत्कार्य्यमिति (के) ... ५९०, १४.
५९६, ११. ६९५, ११.
यत्तदिति ... ... ७, १६.
यत्तर्हि णिस्त्योरिति (भा) १८९, ९.
यत्नस्येति (भा) २६५, ८. ५५२, १२.
यत् तत्सिद्ध इति (भा) ३११, ४.
यत्तर्हि योगविभागमिति (भा) ८१२, ३.
यत्र ... ... ५९, २०.
यत्र यत्रेत्यादि ... ९५, ४.
यत्र च (भा) ... १०९, १.
यत्र ब्रह्मवर्त्तते ... १०९. ४.
यत्रेक् परिभाषेति (के) २०३, ९.
यत्रेति (के) ... २९३, १०.
यत्सिद्धे प्रष्टत्त्येति (भा) २९६, ११.
यत्सिद्धे इति ... ३०४, १.
यत्रास्तीति (के) ... ८१२, १६.
यत्रेत्यादि (के) ... ८१९, १८.
यत्र द्वीति (के) ... ८२०, ७.
यथागमम् (के) ... २, १०.
यथा यथमिति ... १२, १८.
यथा स्रेयाण इति ... ४३, ७.
यथेति इत्येषेति ... १७, १४.
यथेति (भा) ३८, ६. ६५, १२.
७७, १९. (के) ११०, ३. १६२,
१२. २२४, ५. ७८२, ४.
यथा तृतीया इति (भा) २६१, ३.
यथोद्देशेति (के) २९७, १. ३०२, ११.
३११, ४.
यथा तद्वीति (भा) ... ३६०, १.
यथा मशकार्थ इति (के) ४७५, १२.
यथासंख्येति (के) ... ५०९, ७.
यथाश्रुतमिति (के) ... ७७८, ५.
यथैवेति (भा) ... ७९६, १२.
यदि च द्रव्येति ... ८, ४.
यदर्थेति ... ... १७, १०.
यद्यप्येकोऽपीति ... ५७, १.
यदि पुनरिति (भा) ... ६२, १०.
६३, ९. ८८, १०.

यदि किञ्चिदिति (भा) ... ८९, १२.
यदुक्तमिति ... ९८, १७.
यदि नित्यो लोपः स्यादिति १०२, ३.
यद्यप्युच्यते इति (कै) ... १५४, ११.
यदि तर्हीति (भा) ... १९०, ४.
यदा त्विति (कै) ... २१२, १०.
यदि प्रारम्भः (भा) ... २६६, १४.
यदेतदिति (भा) ... २७५, १.
यद्युच्य इति (भा) ... ३३०, ३.
यद्यपीति (कै) ... ७७०, १०.
८०९, १३.
यद्येतत् (भा) ... ७८५, १०.
यद्यमिति (भा) ... ८११, १४.
यद्येवमिति (कै) ... ८१९, ६.
यन्नित्यमिति ... ३६, १९.
यस्मिन्स्तमिति (भा) ... ३६, १६.
यस्मादिति ... ७०, २.
यस्य च भावेन (पा) ... २१३, ७.
यस्या नाडिकाया इति (कै) ७८६, १२.
यस्मिन् विधिः (वा) ... ८२६, १७.
यस्येति (कै) ... ८२७, ७.
यानि तद्ग्रहणानीति (भा) ५२, ८.
युगपत्समवस्थानम् (भा) ५७, ८.
युगपच्च देशेति (भा) ... ६२, २.
युक्तोपेति (भा) ... ६४६, ३.
युवतीच्चिति (कै) ... ८३३, ५.
येन शास्त्रेणेति ५४, ८. १०७, १८.
येन नेति (कै) ... २२०, १५.
येन येन विशेषणेति (भा) ३८४, १०.
योगरूढ इति (कै) ... २९, २०.
यो ह्रीति (भा) ... ४४, १३.
योगविभागेति (कै) ... १४२, १६.
योगापेक्षमिति (भा) ... ३८६, ७.
योऽन्वेति (भा) ... ५९९, १०.
यौनाः (भा) ... ५३६, ५.
यौष्माकीणेति (कै) ... ७३५, १३.

र।

रंहतिः (भा) ... ४२, १५.
रषाभ्यामिति (पा) ... ८६, १०.
राज्ञ इति... ... ७६, ८.
रात्मस्येति (पा) ... ५६३, १.
रान्तस्येति (भा) ... ५६१, २.
रायमिच्छतीति (भा) ... ५४३, ७.
राल्लोप इति (कै) ... २२५, ३.
राशदीति (कै) ... ७१८, १.
रुधादिभ्य इति (पा) ... ४०५, १९.
रूढिरिति... ... १०८, १३.
रूपद्वयमिति (कै) ... २७५, १०.
रूपग्रहणादिति (भा) ... ३४८, १४.
रूपग्रहणं किमर्थम् (भा) ७५, १.
रूपग्रहणस्येति (कै) ... १५५, १०.
रूपसामान्यादिति (भा) ६७, ६.
रूपसादृश्यादिति (कै)... ४१९, २०.
रूपं शब्दस्य संज्ञा इति (भा) ७५४, १.
७५६, ९.

रूपान्तरेति ... ६२, ४.
रूपेति (कै) ... ७५५, ४.
रेफ भागस्येति ... ७६, १.
रेफोष्मणामिति (भा) ९०, ९. ९१, ८.
रोऽस्यास्तीति ... ७७, ३.
रोरवीतीति (भा) ... १९७, ४.

ल ।

लक्षणमिति (भा) ... ४७३, १४.
लक्षणाद् ... ... २६, २०.
लक्षणप्रपञ्चाभ्यामिति ... ४७, ६.
लक्ष्येति ... ... ९२, ८.
लब्धर्यमि· (भा) ... १३४, ७.
लत्वं चेति ... १७, १.
लभ्यत एवेति (कै) ... ६४१, ८.
लाक्षणिकत्वादेति (कै) ४६३, १४.
लाघवार्थमिति (कै) ... १२४, १८.
लावस्थायामडिति (भा) १८१, १०.
२३३, १०.
लावयतेरिति (भा) ... ६६२, ८.
लाव्यमिति (कै) ... ३१८, ६.
लिङादीति ... ३७, १७.
लिङ्गार्थात्विति (भा) ... ५०, २१.
लिङ्गादिति ६०, ८. (कै) १४१, ९.
लिङ्गेन वेत्येतदिति (कै) १२५, १३.
लिङ्वक्षदिति (कै) ... ४६२, ४.
लुकिकृते इति (भा) ... २०६, १२.
लुक् शास्त्रेति (कै) ... २०७, १.
लुकं वक्ष्यतीति (भा) ... २१०, १२.
लुगादीति (कै) ... ६८७, १५.
लुकेति (कै) ... ७२८, १४.
लूशब्दस्येवेति (कै) ... १९७, १.
लेडिति (कै) ... ३६२, १५.
लेरिति (कै) ... ७१७, १.
लोपश्चिति ... ३४, २.
लोकत ... ... ३७, ८.
लोकेचेति (कै) ... १२८, १४.
लोपविशेषणमिति (कै) १९६, ५.
लोपव्योरिति (पा) ... २१०, ६.
लोपशब्देनेति (कै) ... ७१८, १५.
लौकिकार्थग्रहणादिति (कै) ५८२, १८.
लौकिके इति (कै) ... ७२६, ११.

व ।

वक्तव्यमिति (कै) ५६, १०. ६८३, ४.
वक्षत्येतदिति (भा) ... १०१, १६.
वक्ष्यति चेति (भा) ... ६७९, ७.
वक्ष्यत्यचेति (भा) ... ७०७, १.
वक्ष्यति तास्यादिभ्य इति (भा) ७४५, ८.
वचनं कर्तव्यमिति (कै) ७२९, ८.
वचनादिति ८२, ६. (कै) ४६०, १२.
वचनेति (कै) ... ... ६९२, १६.
वर्णात्मकमिति ... ३१, १५.

वर्णविपर्ययवाग्श्रयकार्य्यमावस्थेति ७२, ११.
वर्णाः (भा) ... ... ६५, १०.
वर्णव्यत्यये चेति ... ... ६६, ४.
वर्णानुपलब्धौ चेति ... ६६, ६.
वर्णं वाऽऽहुरिति ... १०८, ११.
वर्णज्ञानमित्यस्य ... ११०, ६.
वर्हिरङ्गस्यासिद्धत्वादिति
(कै) १६६, ११.
वर्णानिति (भा) २५५, ६. २५५, १२.
वर्णैकदेशा इत्यादि (भा) २७८, १०.
वर्णवदानर्थक्यादिति (कै) ३२६, १४.
वस्त्वर्थमिति (कै) ... ३६५, १.
वर्णाश्रयत्वादिति (कै) ... ४६५, १६.
वर्णाश्रय इति (कै) ... ४०४, १६.
वदत इति (कै) ... ५६६, ४.
वर्णनिर्देशत्विति (कै) ... ६२२, १२.
वर्हिरङ्गेन सिद्धतीति (भा) ६३१, ३.
वरेयलोपस्वरवर्जमिति (भा) ६६६, ७.
वर्णस्त्वचणम् (भा) ... ६६७, ३.
वङ्घपूर्वस्य चेति (भा) ७२४, १६.
वर्णस्य ग्रहणे हेतुः प्राकृतो
ध्वनिरिष्यते (हरिः) ७६३, ५.
वर्णानां प्रत्येकमिति १०, १२.
वागेवेति ... ... १७, १६.
वाग्योगेति ... ... २०, ६.
वाक्याध्याहार इति ... ४०, १.
वा छन्दसी (पा) ... ७६, १०.
वाक्समाम्नायः ... १०६, ६.
वाग्व्यवहारस्येति ... १०६, १४.
वाग्विषयः ... ... ११६, ७.
वार्त्तिकमिति (कै) ... १२२, १.
वाक्याध्याहारेणेति (कै) १२२ १४.
वाक्यभेदेनेति (कै) ... १६२, १.
वाक्यापरिसमाप्तेर्वेति (भा) २८३, ६.
वाक्यभेदेन चेति (कै) ४३५, १०.
४४०, ११.
वाध्यत इति (कै) ... ४५४, १०.
वाशब्दो विकल्पे इति (कै) ४६४, ६.
वाहीकग्रामाविति (भा) ८३७, १.
वास्त्वयत्ने इति (कै) ... ५३०, १२.
वास्तवेति (कै) ... ६०५, ८.
वार्षशतिकानीति (भा) ४२, ४.
वाय्वोरिति (भा) ... ६२५, १.
वा ग्रहणमिति (कै) ... ७६४, ११.
विस्पष्टेति ... ... २, १४.
विनेति ... ... ५, ११.
विस्तरेणेति ... ११, ४.
विकार इति ... १२, १६.
विद्वानिति ... २१, १६.
विस्तारेति ... २५, ११.
विशेष इति ... १८, १८.
विधिरिति ... २६, ५.
विप्रतिपत्त्येति ... ३१, १३.
विनापि चेति ... ३५, ६.
विषाणः ... ... ३६, ६.
विधानादिति ... ३७, १४.

विष्टतोपदेश इत्यत्रेति ... ५६, १०.
विकारभेदादिति (भा) ५६, १८.
विनाशेः (भा) ... ८५, १०.
विनियोगः (कै) ११३, १०. १७.
विभाषाच्छन्दसीति (पा) १४६, ८.
विसर्जनीयस्येति ... १५८, ४.
विभागोऽत्रेति (कै) ... १६७, १०.
विना तेनेत्यादि (कै) ... ३१२, ४.
विधीति (कै) ... ५५८, ३.
विधिग्रहणं किमर्थमिति (भा) ५८४, ११.
विशेषेति (कै) ... ७६३, ११.
बृहस्पतिः (भा) ... २९, १९.
वृद्धिलक्षणो मयडिति (भा) ११८, ५.
वृद्ध्यादयो यथा शब्दाः स्वरूपोपनिबन्धनाः। आदैच् प्रत्यापितैः शब्दैः सम्बन्धं यान्ति संज्ञिभिरिति (हरिः) १३४, १.
वृत्तिभेदे निमित्तत्वं वैकृतः प्रतिपद्यते (हरिः) ... ७९३, ७.
वेदाङ्गत्वादिति ... ५, १६.
वेदार्थं चेति ... ११, १३.
वेदान्तेष्विति ... २६, १.
वेदमपीति ... २८, १.
वेदे याज्ञिका (भा) ... ११३, १६.
वैखर्या मध्यमायाश्च पश्यन्त्याश्चैतदद्भुतम्। अनेकतीर्थभेदायास्त्रय्या वाचः परं पदम् (हरिः) ... १३, १७.
वैयाकरणेति (कै) ... ६५९, ६.
वैदिकानामिति ... ५, २०.
वैयाकरणा इति ... १०, १०.
व्यक्तिस्फोटेति ... ३२, १२.
व्यक्तिस्फोटवादिन इति ६२, १३.
व्यक्तिस्फोटपक्षेऽभिव्यक्तिः (कै) २५५, १५.
व्यक्तयोऽनन्ता अन्याश्च तत्र जातिरेव शक्तेति ... २५६, १.
व्यक्तिद्वारेणेति ... ७५६, १.

श।

शकटेति (कै) ... ४१५, १८.
शकारच्छकारयोरिति (भा) २७१, १५.
शक्यं चुदिति ... ३८, १५.
शब्दादीनान्नित्यत्वमिति ३७, ४.
शब्दज्ञानानुपाती वस्तुशून्यो विकल्पः (यो—सू) ४८, ४.
शब्दस्योर्द्ध्वम् (हरिः) ... ७९३, ९.
शाकल्यस्य विभाषेति (भा) ३३१, ८.
शाखादेवेति (कै) ... ४४९, ९.
शाखौघस्य (भा) ... १३५, ९.
शिक्षायामिति ... ३७, ६.
शीभावोऽप्यनित्यः (भा) ३०१, ९.
शुचाविति (कै) ... २४८, १८.
शुनश्च शित्करणमिति (कै) ४०५, ७.
श्रुत्या चेति (कै) ... ४६१, ८.

श्रूयते स्वत्व इति (कै) ... २०१, ५.
श्रोत्रोपलब्धिरिति ... ६३, २०.
श्रौतः क्रियासम्बन्ध इति
(कै) ३२७, ७.

ष ।

षकारस्येति (कै) ... ७३५, १४.
षकारान्तादिति (कै) ... ७६१, १२.
षट् षष्ठिरिति (कै) ... ५३८, १.
षट् स्वर इति (कै) ... ३८९, १०.
षडिकस्याऽपीति (भा) ... ६५१, ११.
षड्भ्य इति (कै) ... ७६१, ९.
षष्ठी निर्दिष्टस्येति ... ७६, ६.
षष्ठीस्थाने (पा) ... ११९, ८.
षष्ठ्यनिर्देशादिति (कै) ७९६, १७.

स ।

सङ्कर इति (कै) ... ७००, १.
सङ्ग्रहः ... ... १२, १.
सङ्ख्यातेति (कै) ... ५२२, ३.
स च (कै) ... ७८८, १५.
सति प्रत्यये इति (कै) ७०७, ७.
सति सर्वादेशत्वे इति
(कै) ५७७, ११.
सतीति (कै) ... ५७८, ४.
समाख्यमिति ... ९, ३.
समासान्त निषेध इति
(कै) ८१६, १५.
संख्येति (भा) ... ८०९, ३.
सर्वव्यक्तीनामिति (कै) ... ७७६, १०.
सर्वेति (कै) ... १, १०.
सर्वस्यैवेति (कै) ... ७९९, १.
साक्षादिति ... ३, ५.
सामान्यशब्दत्वादिति ... ५, ७.
सामान्यविशेषाविति ... ३०, ११.
सामर्थ्यादिति (कै) ... १२४, ९.
सिद्धे शब्दार्थसम्बन्ध- (वा) ३२, १०.
(भाष्ये) सिद्धशब्दस्यकः पदार्थ
इति (भा) ... ३३, २.
सिद्धे (कै) ... ... ८१९, ११.
सीमन्तीति च (कै) ... २४८, १९.
सुपाम् इति (पा) ... ४१३, १२.
सुप उदात्तत्वेति (कै) ... ३८७, १३.
सुपाद्यात्मक (भा) ... ८१३, १५.
सुवन्तस्येति (कै) ... ८०३, १२.
सूत्रेष्वेव हि तत्सर्वं यद् वृत्तौ
यच्च वार्त्तिके इति ४८, ७.
सेवेति (कै) ... ७८२, ३.
सोत्सर्गमिति (कै) ... २९२, ४.
सौर्य्ये इत्यत्रेति (कै) ... ६४६, १०.
स्थितमिति (कै) ... ८२३, १६.
स्वरूपविधिविषयैवेति (कै) ८१०, १४.
(भा) ८११, १२.

ह।

हकारपरस्येति (के) ... ८९, १.

हकारवदिति (के) ... ९१, १३.

हलेर्नस्यादिति (भा) ... ५८२, ११.

हल इति जाताविति (के) २२९, १०.

हल इतीति (के) ... १४५, १८.

हले इति ... १७, ३.

हिस्व (भा) ... १६८, १६.

हृग्रहोर्भ इति ... १२, १०.

ह्रस्वैर्ग्रहीतैरिति (के) ... ७६५, १४.

ह्रस्वसम्प्रत्ययादिति (भा) ७६९, १३.

PK
531
A15
1899
v.1
pt.9

Pātañjalī
Mahabhāsyapradīpodyotah

[redacted]

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY